

**BELH İLİNİN BEŞERİ TURİSTİK
ÇEKİCİLİKLERİ**

Muhiba NAİZY

**Yüksek Lisans Tezi
Coğrafya Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN
2020
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI**

Muhiba NAİZY

BELH İLİNİN BEŞERİ TURİSTİK ÇEKİCİLİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN**

ERZURUM – 2020

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “Belh İlinin Beşeri Turistik Çekicilikleri” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

24.12.2020

MUHİBA NAIZY

Aslı Islak İmzalıdır

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ay aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Mehmet Zaman danışmanlığında, MUHİBA NAIZY tarafından hazırlanan bu çalışma 24 / 12 / 2020 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Coğrafya Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ

Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet ZAMAN

Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Cemal SEVİNDİ

Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VIII
TABLOLAR DİZİNİ	IX
ŞEKİLLER DİZİNİ	X
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	XI
ÖN SÖZ.....	XV
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ, SINIRLARI VE BAŞLICA COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	3
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TURİZM VE TURİZM COĞRAFYASINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	7
1.2. TURİZM VE COĞRAFYA.....	9
1.3. TURİZM VE ULAŞIM.....	10
1.4. TURİZMİN ETKİLERİ	11
1.4.1. Turizmin Ekonomik Etkileri	11
1.4.2. Turizmin Toplumsal – Kültürel Etkisi	12
1.4.3. Turizmin Çevresel – Ekolojik Etkileri	13

İKİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ ORTAM–TURİZM İLİŞKİSİ

2.1. FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ	15
2.1.1. Jeomorfolojik Özellikler	15
2.1.2. İklim Özellikleri	19
2.1.2.1. İklim Elemanları	21
2.1.2.1.1. Sıcaklık	21
2.1.2.1.2. Yağış	22

2.1.2.1.3. Nem ve Bulutluluk.....	24
2.1.2.1.4. Atmosfer Basıncı ve Rüzgârlar.....	27
2.1.3. Hidrografya Özellikleri	28
2.1.3.1. Akarsular	29
2.1.3.2. Yeraltı Suları	33
2.1.3.3. Sıcak Sular.....	33
2.1.3.4. Barajlar	35
2.1.4. Doğal Bitki Örtüsü	36
2.1.5. Toprak Özellikleri	37
2.2. BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ.....	38
2.2.1. Nüfus	38
2.2.4. Yerleşme.....	40
2.2.4.1. Yerleşmenin Tarihsel Gelişimi.....	40
2.2.4.2. Yerleşme Şekilleri	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM ÇEKİCİLİKLERİ

3.1. TARİHİ ÇEKİCİLİKLER.....	49
3.1.1. Prehistorik Dönem Kültür Varlıkları.....	50
3.1.1.1. Nevbahar Tapınağı (Ateşgedesi)	52
3.1.1.2. Vahram Tapınağı	53
3.1.1.3. Altın Tepe Vahram Tapınağı.....	54
3.1.1.4. Dilber Cin (Dilberjin) Tepe Öreni	55
3.1.1.5. Akköprü Öreni.....	56
3.1.1.6. Zadyan Antik Ören Bölgesi.....	57
3.1.1.7. Marmul Taş Evi	57
3.1.2. İslam Öncesi Tarihsel Dönem Kültür Varlıkları	58
3.1.2.1. Hulm Balahisarı ve Kapı Odası	58
3.1.2.2. Belh Balahisarı	59
3.1.2.3. Çarhı Felek (Atlıkarınca) Gözlem Evi.....	61
3.1.3. İslam Sonrası Kültür Varlıkları	62
3.1.3.1. Camiler	62

3.1.3.1.1. Dokuz Kümbetli Mescid	63
3.1.3.1.2. Tahta Pul (Köprü) Camii	64
3.1.3.1.3. Hulm Bayram Camii	65
3.1.3.1.4. Çeşme-i Şifa Mescidi (Şifa Çeşmesi Camii)	66
3.1.3.1.5. Hoca Abu Nasr-i Parsa Camii ve Türbesi.....	66
3.1.3.2. Türbeler	68
3.1.3.2.1. İmam Ebu Hıfs Semerkandiyan Türbesi.....	68
3.1.3.2.2. İbn Hızriye-i Belhi Türbesi ve Fatima-yı Belhi Türbesi.....	68
3.1.3.2.3. Baba Hatem Türbesi	69
3.1.3.2.4. Rabia Belhi Türbesi	70
3.1.3.2.5. Hz. Ali Türbesi (Hazreti Ali Revze-i Şerif'i)	70
3.1.3.2.6. Gazi Vezir Muhammed Ekber Han'ın Türbesi.....	74
3.1.3.2.7. Aramgah Padişah-e Merdan Türbesi	75
3.1.3.2.8. Diğer Türbeler.....	75
3.1.3.3. Medreseler	77
3.1.3.3.1. Sultanu'l-ulema Medresesi.....	77
3.1.3.3.2. Subhan Kuli Medresesi.....	77
3.1.3.3.3. Mirza Muhammed Kasım Han Medresesi	78
3.1.3.3.3. Diğer Medreseler	78
3.1.3.4. Müzeler.....	79
3.1.3.4.1. Belh Müzesi	79
3.1.3.4.2. Mezar-ı Şerif Müzesi	79
3.1.3.4.3. Kutsal Mezar Sandığı.....	80
3.1.3.5. Savunma Yapıları	81
3.1.3.5.1. Tahta Pul Kalesi.....	81
3.1.3.5.2. Kale-i Cengei (Savaş Kalesi).....	82
3.1.3.5.3. Kafir Kale, Divar Hay-i Kampirek (Yaşlı Duvarları).....	83
3.1.3.5.4. Hindular Kalesi	84
3.1.3.5.5. Balahisar Kalesi	85
3.1.3.5.6. Kale-i Çihil Duhtaran (Kırk Kızlar Kalesi)	85
3.1.3.5.7. Burc Eyyaran Kulesi.....	86
3.1.3.5.8. Ayaran Kulesi	87

3.1.3.5.9. Devak-ı Teng-i Şadiyan	88
3.1.3.6. Minareler	89
3.1.3.7. Hankalar	90
3.1.3.7.1. Murginani Hankası	90
3.1.3.7.2. Dehdadi Büyük Hankası (Hanka-i Kalan-i Dehdadi)	91
3.1.3.8. Köprüler	92
3.1.3.8.1. Pul İmam Bekri (İmam Bekri) Köprüsü	92
3.1.3.9. Köşkler	93
3.1.3.9.1. Köşk-i Mabeyn (Orta Köşk)	93
3.1.3.10. Diğer Tarihi Eserler	94
3.1.3.10.1. Taşkurgan Kapalı Pazarı	94
3.1.3.10.2. Revze-i Şerif Kütüphanesi	95
3.1.3.10.3. Tuğlalı Köprü Hamamı (Germabe-i Pol-i Hişti)	95
3.2. KÜLTÜREL ÇEKİCİLİKLER	95
Bölge coğrafi konumu, sosyal yapısı ve tarihî özellikleriyle zengin bir kültüre sahiptir. Bu bağlamda önemli kültürel çekicilikleri şu şekilde belirlemek mümkündür.	96
3.2.1. Festivaller ve Özel Günler	96
3.2.2. Geleneksel El Sanatları	98
3.2.2.1. Çömlekçilik Sanatı	99
3.2.2.2. Fayans/Çini Sanatı	100
3.2.2.3. Halı Dokumacılık Sanatı	101
3.2.2.4. Dericilik ve Ayakkabı Sanatı	104
3.2.2.5. Çapan Dikim ve Aleçe Dokumacılık Sanatı	104
3.2.3. Yemek Kültürü	104
3.2.4. Müzik ve Folklor	107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM TÜRLERİ

4.1. GERÇEKLEŞTİRİLEBİLECEK TURİZM TÜRLERİ VE AKTİVİTELERİ	108
---	------------

BEŞİNCİ BÖLÜM

TURİZM ALTYAPISI

5.1. ULAŞIM.....	113
5.2. KONAKLAMA TESİSLERİ	114
5.3. TİCARET	116
5.4. SAĞLIK.....	116
5.5. EĞİTİM	117
5.5.1. Belh Pedagoji/Öğretmenlik Enstitüsü	117
5.5.2. Belh Üniversitesi	118
5.6. İL TURİZMİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ (SWOT ANALİZİ)	118
 SONUÇ.....	 122
KAYNAKLAR	124
EKLER.....	137
EK 1.Yerli ve Yabancı Turistlerle Uygulanan Mülakat Formu	137
ÖZGEÇMİŞ.....	139

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****BELH İLİNİN BEŞERİ TURİSTİK ÇEKİCİLİKLERİ****Muhiba NAİZY****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet ZAMAN****2020, 139 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Mehmet ZAMAN****Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ****Dr. Öğr. Üyesi Cemal SEVİNDİ**

Bu çalışmanın amacı Afganistanın Belh vilayetinin beşeri ve turistik çekiciliklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Araştırma, yöntem çeşitliliği bağlamında nicel ve nitel araştırma yaklaşımı ile ele alınmıştır. Bu yöntemde araştırmalar; gözlem, görüşme (mülakat), anket (sorma, soruşturma) ve araştırma konusuyla ilgili daha önce yapılmış araştırmalar üzerinde fikir, görüş ve düşünce analizleri gibi veri toplama yöntemleri uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

Bilindiği gibi Afganistan günümüzde savaş ve terör olaylarıyla anılan bir ülkedir ve bu nedenle turizm sektöründe cazibe merkezleri arasında sayılmaz. Ancak bu yargı tamamıyla yanlıştır. Aslında Afganistan halkı dost canlısıdır ve misafirperverdir. Ülke büyük bir doğal güzelliğe, temiz bir doğaya, akarsulara ve yüksek dağlara sahiptir. Bu sebeple aslında Afganistan her türlü doğa sporu için dünyanın en iyi noktalarından biridir. Afganistan aynı zamanda dünyada çok az ülkenin sahip olduğu bir tarihi ve kültürel mirasa da sahiptir. Ülke Hindistan'dan Orta Asya'ya, Çin'den Avrupa'ya uzanan tarihi İpek Yolu üzerinde olması nedeniyle tarih boyunca birçok kavimin geçiş noktasında yer almıştır. Bu sebeple Afganistan'da Hint, Orta Asya/Türk, İran kültürlerinin sentezi meydana gelmiştir. Bu kültürel sentezi Afganistan'ın tarihi mimarisinde, müziğinde, yemek kültüründe vb. görebiliriz.

Belh bölgesi ve Mezar-ı Şerif, Afganistan'ın en zengin tarihi ve turistik çekim merkezlerinden biridir. Belh'in Zerdüşt'ün doğduğu ülke olduğuna inanılmakta ve halen de Zerdüşt tapınaklarının izleri görülebilmektedir. Bölgede, Perslerin, Kuşan İmparatorluğunun Sasanilerin eserleri dışında İslami dönemden kalma çok sayıda medrese, camii, türbe yer almakta olup, bunların içinde Belh'in en önemli özelliği dünyaca ünlü şair Mevlana Celaleddin Rumi (Belhi)'nin vatanı olmasıdır. Belh daha birçok şair, mutasavvıfın memleketidir. Bu büyük isimlerin türbeleri halen ziyaret edilmektedir. Tarihi güzellikleri yanında bölgede çok ilginç kültürel özellikler vardır. Kültürel turizm çekiciliklerinin ön planda olduğu araştırma sahasında başta Mezar-ı Şerif olmak üzere vilayette turizmin canlanması açısından en önemli adım tarihi mirasın korunması ve tanıtılmasıyla olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mezar-ı Şerif, Belh, tarih, kültür, turizm, inanç turizmi, güvenlik, uluslararası ilişkiler.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****HUMAN TOURISTIC ATTRACTIONS OF THE BELH (BALKH) PROVINCIAL****Muhiba NAİZY****Advisor: Prof. Mehmet ZAMAN****2020, 139 Pages****Jury: Prof. Dr. Mehmet ZAMAN****Assist. Prof. Alperen KAYSERİLİ****Assoc. Prof. Dr. Cemal SEVİNDİ**

The aim of this study is to reveal the human resources and touristic attractions of Balkh province of Afghanistan. The research has been handled with a quantitative and qualitative research approach in the context of method diversity. Data collection methods such as observing, interviewing, and questionnaire used in this research.

As is known today Afghanistan is a country known for war and terrorist incidents therefore it is not considered among the attraction centres in the world. However, this judgment is completely wrong. In fact, the people of Afghanistan are friendly and hospitable. The country has a great natural beauty, a clean nature with virgin blue waters and paramount mountains. For this reason, Afghanistan is actually one of the best spots in the world for all kinds of nature sports. The country has been at the crossing point of many tribes throughout history due to its location in the centre of the historical Silk Road that stretches from India to Central Asia, from China to Europe. Therefore, synthesis of Indian, Central Asian / Turkish and Iranian cultures has occurred in Afghanistan. We can see this cultural synthesis in the historical architecture, music and food culture of Afghanistan.

Belh region and Mezar-ı Şerif is one of the richest historical and touristic attractions of Afghanistan. Belh is believed to be the country where the Zoroastrian Prophet was born, and traces of the Zoroastrian temples can still be seen. Apart from the historical artefacts of Persians, Kushan Empire and Sassanid, there are many madrasahs, mosques and tombs from the Islamic period in the region. Among these, the most important feature of Belh is the homeland of the world-famous poet Mevlana Celaleddin Rumi. Belh is the hometown of many more poets and Sufis. Tombs of these big scholars are still being visited. Besides its historical beauties, there are many interesting cultural features in the region. In the research field where cultural tourism attractiveness is at the forefront, the most important step in terms of reviving tourism in the province, especially in Mezar-ı Şerif, will be the protection and promotion of the historical heritage.

Keywords: Mazari Sharif, Balkh, cultural, tourism, faith tourism, safety, international relations.

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

'	: Dakika
"	: Saniye
%	: Yüzde
cm	: Santimetre
H.Ş.	: Hicri Şemsi
km	: Kilometre
m	: Metre
M.	: Miladi
mb	: Milibar
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
No.	: Numara
°	: Derece
°C	: Santigrat Derece

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Mezar-ı Şerif'in Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ile En Düşük ve En Yüksek Sıcaklıklarının Yıl İçindeki Dağılışı (2005-2017).....	22
Tablo 2.2. Mezar-ı Şerif'in Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Değerleri (mm) ve Yağışlı Gün Sayıları (2005-2017).....	23
Tablo 2.3. Mezar-ı Şerif'te Nem Oranını Aylara Göre Dağılımı (2005-2017).....	24
Tablo 2.4. Mezar-ı Şerif'te Bulutluluk Oranı (%/ 2005-2017).	25
Tablo 2.5. Mezar-ı Şerif'te Aylara Göre Güneşli ve Kapalı Gün Sayısı (2005-2017)...	26
Tablo 2.6. Mezar-ı Şerif'te Aylara Göre Ortalama Basınç Değerleri (2010-2018).....	28
Tablo 2.7. Belh İlinin Şehir, Kır ve Toplam Nüfus Miktarları, Cins Bileşimi ve Nüfus Yoğunlukları (2019).....	39
Tablo 2.8. Belh Vilayeti Sınırları İçerisindeki İlçelerinin Nüfusları.....	48

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Belh Vilayətinin Konum Haritası.	3
Şekil 2.1. Mezar-ı Şərif'in Aylık Ortalama Sıcaklıklarının Yıl İçindeki Seyri	22
Şekil 2.2. Mezar-ı Şərif'in Aylık Ortalama Yağış Miktarlarının Yıl İçindeki Seyri	23
Şekil 2.3. Mezar-ı Şərif'te Nem Oranının Aylara Göre Dağılımı.....	24
Şekil 2.4. Mezar-ı Şərif'te Bulutluluk Oranı (%).	26
Şekil 2.5. Mezar-ı Şərif'te Aylara Göre Güneşli ve Kapalı Gün Sayısı	27
Şekil 2.6. Mezar-ı Şərif'te Hava Basıncının Aylara Göre Dağılımı	28

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 2.1. Alburz Dağları, Mezar-ı Şerif'in Güneybatısında Uzanmaktadır	17
Fotoğraf 2.2. Tangi Taşkurgan Dar Geçidi Kabil – Mezar-ı Şerif Karayolu Üzerinde Bulunmaktadır	19
Fotoğraf 2.3. Eski İsmi Oxus (Yunanca) Olan Amu Derya, Pamir ve Hindukuş Dağlarının Birleştiği Yerden Doğar	30
Fotoğraf 2.4. Belh/Belhab Nehri (Derya-i Belh), Hinduşuk'un Kuzey Eteklerinden Kaynağını Almaktadır	31
Fotoğraf 2.5. Hulm Nehri, Kaynağını "Kehmerd" Dağları'nın Kuzey Kısımındaki "Badşan" ve "Sezbek" Tepesin Yamaçlarından Almaktadır.....	32
Fotoğraf 2.6. Alburz Dağları'nda Çeşme-i Şifa (Şifa Çeşmesi) Odaları	34
Fotoğraf 2.7. Çeşme-i Ab Germ-i Şifa, Mezar-ı Şerif'in 40 km Güneybatısında Bulunmaktadır	35
Fotoğraf 2.8. Hinduşuk'un Kuzeyinde Marmul, Çaharkint ve Hulm Yöresinde Bitki Örtüsü Potansiyeli Oldukça Yüksekler	36
Fotoğraf 2.9. Mezar-ı Şerif, Belh Bölgesinin İl Merkezi Olup, Günümüzde Şehirde Çoğunlukla Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Hazaralar ve Peştunlar Yaşamaktadır	46
Fotoğraf 3.1. Nevbahar ya da Nev Aviharay Tapınağı, Belh Vilayetindeki Budist Tapınağı Olup, İslam Öncesi En Önemli Eserlerden Birini Oluşturur....	52
Fotoğraf 3.2. Vahram Ateşgedesi, Zerdüşt Dini ve İran Edebiyatı İçin Önemli Bir Merkezdur.	54
Fotoğraf 3.3. Baktria veya Kuşan Afrodite'i Olarak Tanınan Altın Figür, Kabil Ulusal Müzesi'nde Sergilenmektedir.	55
Fotoğraf 3.4. Dilber Cin (Dilberjin) Tepe Öreni, Akçan İlçesinin 20 km Kuzeydoğusunda Bulunmaktadır.	56
Fotoğraf 3.5. Zadyan Antik Ören Alanı, Neolitik Döneme Ait İnsanların Yaşam Alanını Oluşturmaktadır	57
Fotoğraf 3.6. Marmul Taş Evi, Marmul'un 2 km Güneyindeki Bir Tepenin Eteğinde Bulunmaktadır	58

Fotoğraf 3.7. Hulm Balahisarı ve Kapı Odası, 2010'da Hollanda Krallığı'nın Desteğiyle Korumaya Alınmıştır.....	59
Fotoğraf 3.8. Belh Balahisarı, Şehrinin 1 km Kuzeyinde Bulunmaktadır	60
Fotoğraf 3.9. Taht-ı Rüstem, Belh Civarında İslam Öncesi Eserler Arasında En Dikkati	61
Fotoğraf 3.10. Çarhı Felek (Atlıkarınca) Gözlem Evi, Sasaniler Döneminden Kalma Eserlerdendir.....	62
Fotoğraf 3.11. Günümüze Ulaşamayan Cami-yi Senceri'nin Eski Bir Fotoğrafı.....	63
Fotoğraf 3.12. Dokuz Kubbeli Mescit'in Restorasyon Öncesi Durumu.	64
Fotoğraf 3.13. Hulm Bayram Camii, Geleneksel Mimari Tarzda İnşa Edilmiştir.....	65
Fotoğraf 3.14. Hoca Abu Nasr-i Parsa Camii ve Türbesine Ait Görünümler.....	67
Fotoğraf 3.15. Aramgah Ahmad İbn Hızırviye Belhî ve Aramgah-i Fatima'yı Belhi..	69
Fotoğraf 3.16. Aramgah Rabia-yı Belhi.....	70
Fotoğraf 3.17. Hz. Ali Türbesi, Batı Dünyasında, Türkiye'deki Sultanahmet Cami Gibi Blue Mosque Olarak Tanınmaktadır.....	71
Fotoğraf 3.18. Hz. Ali Türbesinin Başka Bir Cepheden Görünüşü	73
Fotoğraf 3.19. Şir Ali Han Türbesi	74
Fotoğraf 3.20. Gazi Vezir Muhammed Ekber Han Türbesi.....	75
Fotoğraf 3.21. Afganistan'ın En Önemli Yapılarından Biri Olan Sultanu'l-Ulema Medresesi, Günümüzde Harap Durumdadır.	77
Fotoğraf 3.22. Mezarı Şerif Vilayetindeki Önemli Eserlerden Birini de Mirza Mahmud Kasım Han Medresesi Oluşturmaktadır.....	78
Fotoğraf 3.23. Mezar-ı Şerif Müzesi'ndeki Eserlerin Çoğunluğu, Eski Kralların Gönderdiği Hediyelerden Oluşmaktadır.	80
Fotoğraf 3.24. Kutsal Mezar Sandığı, Özel Oymalı, Güzel Kokulu Tahtadan Yapılmıştır.	80
Fotoğraf 3.25. Tahta Pul Kalesi, Mezar-ı Şerif'e 15 km Uzaklıkta Bulunmaktadır.	82
Fotoğraf 3.26. Kale-i Cengei (Savaş Kalesi), 1863'te Amir Abdurrahman Han Döneminde Askeri Sığınma Karargâhı Olarak Yaptırılmıştır.	83
Fotoğraf 3.27. Kafir Kale, Divar Hay-i Kempirek (Yaşlı Duvarları), Yaklaşık 8 Km Alanı Kuşatmaktadır.	84

Fotoğraf 3.28. Hindular Kalesi, Mezar-ı Şerif – Şibirğan Şehirlerarası Karayolunun 3 km Kuzeyinde Yer Almaktadır	85
Fotoğraf 3.29. Kırk Kızlar Kalesi Olarak da Bilinen Kale-i Çihil Duhtaran, Yunan Bahtar Dönemi Yapılarından	86
Fotoğraf 3.30. Son Dönemdeki Savaşlarla Tahrip Olmuş Ancak Yeniden Restore Edilmiş Burc Eyyaran Kulesi'nden Belh Şehri Tamamen Görülebilmektedir	87
Fotoğraf 3.31. Burc Eyyaran Kulesi Restorasyon Sonrası Fotografi.....	88
Fotoğraf 3.32. Devak-ı Teng-i Şadiyan'da, Ağa Han Vakfı'nın Desteği ile Başlayan Restorasyon Çalışmalarından Bir Görünüm.....	89
Fotoğraf 3.33. Minare-yi Zadyan, Devletabad İlçesi Sınırları İçerisinde Olup, Samaniler Devrine Tarihendirilmektedir	90
Fotoğraf 3.34. Dehdadi Büyük Hankası, Dehdadi İlçe Merkezinde Bulunmaktadır.	91
Fotoğraf 3.35. İmam Bekri (Pul-e Bekri) Köprüsü, Gazneliler Tarafından Dehdadi Nehri Üzerinde Yaptırılmıştır.	92
Fotoğraf 3.36. Köşk-i Mabeyn (Orta Köşk), Kral Muhammed Zahir Döneminde 1939'da İnşa Edilmiştir.	93
Fotoğraf 3.37. Taşkurgan Kapalı Pazarında; Dokumacılık, Dericilik, Mimarlık, Demircilik, Bakırcılık ve Kunduracılık vb. El Sanatlarına Ait Dükkânlar Mevcuttur.	94
Fotoğraf 3.38. Buzkeşi, Ülkenin Milli Oyunlarından Biri Olup, Günümüzde de Yaygın Olarak Yapılmaktadır.	97
Fotoğraf 3.39. Belh'te Nevroz ve Kırmızı Lale Bayramı Kutlamaları Çok Sayıda İnsanın Katılımı ile Yapılmaktadır.....	98
Fotoğraf 3.40. Belh Vilayetinde Geleneksel El Sanatları Çok Eskilerden Beri Önemlidir.	99
Fotoğraf 3.41. Belh Vilayetinde Çömlekçilik Sanatı, Tarihi Öneme Sahiptir.	100
Fotoğraf 3.42. Fayans/Çini Sanatı, Belh dâhil, Horasan Topraklarında Çok Eskilere Kadar Gitmektedir.....	101
Fotoğraf 3.43. Üzerinde Milli Spor Bozkeçi Tasvirinin Yer Aldığı Bir Halı.....	102
Fotoğraf 3.44. Mezar-ı Şerif'in En Meşhur Ürünleri Türkmen Halıları, Kilimleri ve Deri İşleridir	103

Fotoğraf 3.45. Kent Pazarında Hindistan'dan Gelen veya Yerli Ürün Olan Kıyafetlerde Satılmaktadır	103
Fotoğraf 3.46. Çapan Dikim ve Aleçe Dokumacılık Sanatında Belh, İlk Sırada Gelmektedir	104
Fotoğraf 3.47. Mezar-Şerif Önemli Bir Yemek Kültürüne Sahiptir	105
Fotoğraf 3.48. Mezar-ı Şerif'te, Etler Buz Depoları Yetersiz Olduğu İçin Dışarıda Satılmaktadır	106
Fotoğraf 3.49. Merzar-i Şerif'te Seyyar Kurut Satıcısı.....	106

ÖN SÖZ

Konusu; *Belh İlinin Beşeri Turistik Çekicilikleri* olan bu araştırma, bir Yüksek Lisans tezidir. Çalışmada ilin tarihi ve kültürel turizm kaynakları değerlendirilmiştir.

Önemli bir geçmişe sahip başta Mezarı Şerif olmak üzere Belh ilinde farklı tarihi dönemlere ait çok sayıda beşeri eser mevcuttur. Bu eserlerin bir bölümü birtakım bozulmalara rağmen günümüze kadar gelebilmiştir. Aynı zamanda bölgenin yerleşme tarihini ortaya koyan bu unsurların restore edilerek turizme kazandırılması il turizminde olduğu kadar ülke turizminde de hiç şüphesiz büyük önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, tez çalışmamın her aşamasında değerli bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen, olumlu eleştirileriyle çalışmamın olgunlaşıp sonuçlanmasını sağlayan danışman hocam sayın Prof. Dr. Mehmet ZAMAN'a, emek ve desteklerinden dolayı sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca tezimin bu duruma gelmesine önemli katkılar sağlayan Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ, Dr. Öğretim Üyesi Cemal SEVİNDİ, Prof. Dr. İbrahim KOPAR, Arş. Gör. Yusuf KIZILKAN, Arş. Gör. Zeynep YILMAZ hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Yine her zaman yardımlarını gördüğüm ve coğrafya ilmine ilgi ve sevgimi artıran bölüm hocalarıma hepsine de ayrı ayrı teşekkür ederim.

Erzurum-2020

Muhiba NAIZY

GİRİŞ

Afganistan ne yazık ki savaş ve terörle anılan bir ülkedir. Siyasal istikrarsızlık nedeniyle yabancıların gitmekten korktuğu, turizm sektörü denilince akla hiçbir şekilde gelmeyen ülkelerden biridir. Afganistan gibi büyük bir tarihsel geçmişe, zengin bir kültürel mirasa, doğal güzelliklere, harika bir mutfığa, ilginç etnik çeşitliliğe, geleneklere sahip bir ülkede, turizmin siyasal sosyal olaylar nedeniyle yok denecek düzeyde olması gerçekten çok üzücü bir durumdur. Hâlbuki savaşlardan önceki zamanlarda 1970’lerde bilindiği üzere Afganistan Katmadu ve Hindistan’a otostopla yolculuk eden *Hippie Kuşağı* olarak anılan Batılı gençlerin güvenle geçebildiği ve severek kaldıkları bir ülkeydi.

Afganistan bugün her alanda toparlanmaya çalışan bir ülke. Kendi demokrasisini sorunlularla beraber olsa da inşa ediyor. Ekonomisi yavaş da olsa düzeliyor. Terör sona ermesede Afganistan geçmişe kıyasla Arap Baharı denilen olaylar dizinin en az etkilenen Müslüman ülkelerden biri olarak en azından ümitvar konumunu koruyor. Turizm sektörü de bir ülkenin güzel ve doğru biçimde tanınması açısından en önemli araçlardan biridir. Sürekli terör ve iç çatışmalarla anılan bu ülkenin gerçekte nasıl tarihi ve kültürel zenginliklere sahip bir ülke olduğunu gösterebilecek en iyi araçlardan biri de elbette turizmdir. Afganistan’a gelen her turist bugün bu ülkeye döviz bırakmanın çok ötesinde bir kazanç olarak düşünülmelidir. Çünkü buraya bugünlerde gelen her bir turist daha sonraları ülkeye gelecek binlerce turiste vesile olacaktır.

Bu bağlamda özellikle Türkiye’de yaşayan insanlar için Afganistan turizmi daha da çekici olacaktır. İki halk arasında 1000 yıldan fazladır ortak tarihi kültürel değerler vardı. Gazneli Mahmud’suz, Mevlana’sız, Babür’süz bir Türk tarihi, bir Türk edebiyatı veya kültürü düşünülebilir mi? Bu sebeple Afganistan’ın özellikle de bu ülkenin kuzeyinde Türk kültür dünyasının en önemli parçalarından biri olan Belh ve Mezar-ı Şerif coğrafyasının dünya mirası açısından önemi bir kenara Türk insanı için de önemi aynıdır. Konya ile Belh’i birbirlerine bağlayan ortak yön Anadolu kültürü ile Afganistan kültürü arasındaki bağdan kaynaklanmaktadır.

Belh ili, dolayısıyla da Mezar-ı Şerif bölgesinin tarihsel ve kültürel zenginliği Pisa, Semerkand, Delhi gibi büyük tarihi kentlerle eş değerdedir. Ancak mesele bu zenginliğin tanınmaması, tanıtılmamasıdır. Belh ili ve dolayısıyla da onun merkezi olan Mezar-ı Şerif,

çok sayıda cami, medrese, türbe (aramgâh), kalesiyle, Zerdüşt tapnaklarıyla gerçek bir açık hava müzesidir. Tarihe yöne vermiş nice büyük hükümdarın Büyük İskenderlerin, Pers şahlarının, Hunların, Gazneli Mahmud'un, Cengiz Kağan'ın, Timur'un at koşturduğu topraklardır. Zerdüşt'ün doğduğuna inanılan topraklardır. Mevlâna Celaleddin'in ve Belhî künyeli nice âlimin, edibin vatanıdır. Tarihsel zenginliklerini yanı sıra Belh-Mezar-ı Şerif bölgesi Türkmen halıları, olağanüstü zengin yerel yemekleri, gelenekleri, maddi olmayan kültürel mirası, şiirleri, şarkılarıyla da meşhurdur. Halkı güler yüzlü, misaferperver ve dost canlısıdır, hele ki misafirler Türkiye'den geliyorsa onları daha da çok sahipleneceklerdir.

Bugün Afganistan'daki temel problemler çözüme kavuşabilse, ulaşım, konaklama imkânlarının düzelmesiyle Belh-Mezar-ı Şerif bölgesi dünyanın en önemli turizm merkezlerindne biri olacağı aşıkartır.

Bu çalışmada Belh ilinin tarihi, kültürel zenginliklerine ve diğer çekiciliklerine değinerek bölgenin unutulmuşluktan kurtulması ve Türkiye'de tanınması için bir nebze olsun katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

I. ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ, SINIRLARI VE BAŞLICA COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Kabil'den 425 km uzaklıkta olan Belh/Belh ili, kuzeyden Özbekistan ve Tacikistan ülkeleri, doğudan Kunduz ve Samangan, batıdan Cevizcan ve güneyden Sarıpul illeriyle çevrilidir (Şekil 1).

Şekil 1. Belh Vilayetinin Konum Haritası.

Belh vilayeti yönetim sınırları içerisinde; Mezar-ı Şerif, Belh, Nahr Şahi, Dehdadi, Çhar Bolak (Çahar Bulke), Çhimtal, Şolgere, Kişende (Kişindeh), Kaldar, Hulm, Devletabad, Şortepa, Çahar Kanat, Marmul ve Zari (Zaray) ilçeleri bulunmaktadır.

Mezar-ı Şerif, mevcut hükümetin yapısında Belh (Balkh)'in merkezi olarak geçmektedir. Bazı yazarlar, Zerdüştî Peygamberi'nin bu bölgeden ortaya çıktığını ve Avesta şiirleri de Bahter topraklarında dile getirildiğini yazmaktadır. Söz konusu tarihi, modern ve ünlü şehrin tarihi binaları İslam sonrasına ait olup, anı olarak büyüklüğünü halen sergilemektedir (Hüseyni, 2013: 325).

Belh ilinin merkezine Mezar-ı Şerif denilmesinin sebebi, bölge sakinlerinin inancına göre, Şiilerin birinci imamı Hz Ali'nin türbesinin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Mezar-ı Şerif, matematik konumu itibarıyla "36° 42' 33" kuzey paralelleri ile "67° 6' 39" doğu meridyenleri arasında yer alır. Çöl sahası ile yeşillik bir alan olan Belh vadisinin tam sınırında kurulmuş olan Mezar-ı Şerif, Afganistan'ın kuzeyinde Amu Derya (Ceyhun) Nehri'nin 55 km güneyinde yer almaktadır. Amu Derya'ya bu kadar yakın olmasına rağmen Mezar-ı Şerif ile Amu Derya arasındaki havza tamamen çölleşmiş bir bölgedir (Hayratan Çölü). Ancak şehrin güneyinde ve batısında yükseltinin artması sayesinde Mezar-ı Şerif'in batı kısmında çöl yerini yeşillik bir alan bırakır. Güney yönünden kuzeye yönelen Bend-i Emir Çayı bu alanda tarım yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

Belh ilinin idari taksimatında Mezar-ı Şerif, Nahr-e Şahi ilçesinin idari sınırları tarafından çevrelenmiş durumdadır. Ancak doğuda Marmul, güneybatıda Dehdadi, kuzeybatıda da Belh ilçelerine oldukça yakın konumdadır (Şekil 1).

Türk Cumhuriyetleri ile Afganistan arasındaki ticaretin en önemli noktasında yer almaktadır. Özbekistan sınırına 56 km mesafede olan şehre ulaşım Özbekistan'ın Tirmiz şehrinden Hayratan Köprüsü kanalıyla sağlanmaktadır. Sovyet yapımı olan bu köprünün yarısı Özbekistan yarısı da Afganistan sınırında kalmaktadır. Köprü geçildikten sonra Hayratan yolu üzerinden AH 76 karayoluna çıkılır. Aybek üzerinden gelen ve Mezar-ı Şerif'in içinden geçen AH 76 karayoluyla batıda Belh-Şibirgan ve Andhoy'a kadar gidilebilir. Mezar-ı Şerif'in yükseltisi 380 m olup, bu rakım Afganistan ortalamasının

(1885 m) oldukça altındadır. Mezarı Şerif'in bulunduğu alan tarımsal faaliyetlere elverişlidir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, başta Mezarı Şerif olmak üzere Belh ilinin turizm açısından değeri, tarihsel ve coğrafi bakış açısıyla incelenmiştir. Bu bağlamda, mevcut turizm değerlerini irdelemek, potansiyel turizm kaynaklarını belirlemek yanında il turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda konusunun daha açıklayıcı olması amacıyla alana yönelik alt problemler belirlenmiştir. Bu bağlamda;

- Araştırma alanının konum özelliklerinin turizme etkisi nedir?
- Araştırma alanının fiziki ve beşerî coğrafya özellikleri ile buna bağlı gerçekleşen turizm süreçlerinin güncel durumu ve gelişmesine yönelik etkileri nelerdir?
- Araştırma alanının beşeri turizm çekicilikleri ve potansiyeli nedir?
- Araştırma alanının geliştirilebilecek turizm türleri arasında yer alan turizm çeşitliliğine yönelik potansiyel kaynakları nelerdir?
- Araştırma alanının turizm altyapısı için hâlihazırda kullanımda olan kaynaklar nelerdir?
- Araştırma alanının turizmi etkileyen doğal ve beşeri etmenlerin alana etkisinin yanısıra geleceğe aktarımı konusundaki değerlendirilmeler nelerdir?

İldeki turistik değeri ile öne çıkmış ve turizm potansiyeli yüksek mekânlar çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Araştırma, *yöntem çeşitliliği* bağlamında kısmen nicel ve genelde nitel araştırma yaklaşımı ile ele alınmıştır. Bu yöntemde araştırmalar; *gözlem*, *görüşme* (mülâkat), *anket* (sorma, soruşturma) ve araştırma konusuyla ilgili daha önce yapılmış araştırmalar üzerinde fikir, görüş ve düşünce analizleri gibi *veri toplama yöntemleri* uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda araştırma konusu karma yöntem, bölgesel tarzda turizm konusu esas alan monografya metodu kullanılarak hazırlanmış olan çalışmada, öncelikle Mezar-ı Şerif ve Belh vilayeti ile ilgili daha önceden gerçekleştirilmiş coğrafya ve diğer bilim dallarına ait eserler (kitap, makale, rapor vs.) incelenmiştir. Bir sonraki aşamada ise

sahadaki gezi-gözlemler etnografik yöntemi gerçekleştirilmiş ve konunun yanı sıra bölge ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca bu konu ile ilgili uzmanlar ile sözlü görüşmeler yapılmıştır. Arazi etütleri sırasında tarihi eserler ve kültürel unsurlar incelenmiş ve fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili kurumlardaki yetkililerin yanı sıra uzmanlar ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bilgiler çalışmanın amacı doğrultusunda analiz edilerek sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda özellikle saha ile ilgili verileri resmi kaynaklardan elde etmeye özen gösterilmiştir.

Gerek arazi çalışmaları öncesi gerekse de arazi çalışmaları sırasında sağlanan coğrafi bilgilerin yanı sıra gerçekleştirilen mülakatların sonuçları ile elde edilen bilgiler ve veriler, akademik yazım kuralları ve disiplinine uygun olarak coğrafyanın ifade ve temel ilkeleri (dağılışı, bağlantı ve neden-sonuç) doğrultusunda kompoze edilmiştir. Analitik ve sentetik yaklaşımlarla konular ilişkilendirilmeye imkân ve engeller ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazım esnasında bilimsel ve objektif dil kullanılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threatss) analizi yapılarak il turizminin güçlü yönleri ve zayıf yönleri belirlenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TURİZM VE TURİZM COĞRAFYASINA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Çok sayıda değişkeni ve farklı boyutları olan turizmin, pek çok alanda (çevre, ekonomi, sosyal yaşam, kültürleşme, istihdam, eğitimi vb.) oldukça büyük etkilere sahip olduğu bir gerçektir. Bu derece önem arz eden etkilere sahip bir olgunun doğru anlaşılması, gerek kurumsal, kavramsal çerçevenin belirlenmesi gerekse de araştırma ile ilgili hususların doğru olarak algılanması ve terimlerin anlaşılması açısından önemlidir.

Bu bağlamda turizmin önemi üzerinde bütün disiplinlerin birleşmesine karşın, kavramın tanımı konusunda aynı durumu görmek mümkün değildir. Nitekim turizmi çalışma alanı kapsamında kabul eden ve birbirinden farklı yaklaşımlara sahip coğrafya, iktisat, sosyoloji, antropoloji, tarih, psikoloji vs. gibi her bir disiplin, kendi görüş açısı ve en çok önem verdiği hususa göre farklı tanımlar getirmektedir (Akgül, 2004: 210). Böylece disiplinler arasındaki farklılık, turizm alanında yazılan bilimsel yayınlarda da görülmektedir. Coğrafya ve turizm coğrafyası ile ilgili tanımlardan da bu durum, kolaylıkla anlaşılmaktadır (Zaman, 2012: 3). Bu bağlamda *coğrafya*, *insanla doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimleri, bu etkileşimler sonucunda gelişen faaliyetlerle durumlarını inceler* (Özçağlar, 2006: 2). *Turizm coğrafyası* ise; *turistik kaynakların dağılımları, sınıflandırılması, turizmin etkileri, turizm potansiyelini belirleme, arazi kullanımı, ulaşım sistemleri-turizm etkileşimi... gibi konular üzerine uzmanlaşan, coğrafyanın uygulamalı bilim dallarından birisidir* (Doğanay ve Zaman, 2013: 10).

Turizm sözcüğü, Latince dönme, dolaşma anlamındaki *tornus* kelimesinden türemiştir (Köksal, 1982:160). Aynı şekilde *tour* kelimesi de İngilizce’de *hareket edilen yere dönmek şartıyla yapılan seyahat, yolculuk* anlamında kullanılmaktadır. Fransızca’da ise; *stres atmak, yani gerginlikten kurtulmak, temiz hava almak, ruhsal açıdan dinlenmek* gibi amaçlarla yapılan kısa gezinti olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tarife göre de; *gezilmeye ve görülmeye değer ülke içi ya da ülke dışı yerleri ziyaret edip, dönmek* olarak ifade edilmektedir (Doğanay, 2001: 9).

Bu sözcük yani turizm; Fransızca'da *tourisme*, İngilizce'de *tourism*, Türkçe'de ise *turizm*, Afganistan'da ise Fransızca'dan alındığı şekilde *توريزم* (turizm) olarak kullanılmaktadır. En kısa tanımı; *zevk için yapılan geziler* biçiminde yapılmakla birlikte; bir bölge ya da ülkeye turist çekmek amacıyla alınan her türlü önlem, gelir getirici ekonomik sektörlerden birisi ya da; dinlenme, eğlenme, görme, tanıma, sportif karşılaşmalar yapma, temsil ve konser verme, bilgi ve görgüsünü artırma gibi amaçlarla veya sadece zevk için yapılan seyahatler olarak da ifade edilmektedir (Doğanay, 2001: 12).

Turizmin tanımı, gerek bazı kurum ve kuruluşlar gerekse de farklı meslek mensupları yanı sıra aynı meslekten olanlar arasında da değişik şekillerde yapılmıştır. Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği tarafından yapılan tanımına göre turizm; *insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki, genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür* (Kozak vd., 2000: 5).

Turizm bilimi ile yakından ilgilenen bilim adamlarının konuya değişik açıdan bakmaları turizmle ilgili çok değişik tanımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda turizm; bir bölgenin tabii, tarihi ve kültürel özelliklerini görüp, hissetmek ve onlardan yararlanmak amacıyla yapılan seyahatlerdir (Zengin, 2006:10).

Modern anlamda ise turizm; ticaret, endüstri, küçük sanatların ve ulaştırma sistemlerinin gelişmesi üzerine, özellikle halkların ve toplumsal sınıfların daha çok kaynaşmasının sonucu olarak artan dinlenme, hava değişikliği ihtiyacı ve çevre güzelliğine uyanan eğilim, doğadan zevk almaya dayanan yakın zamanların hızla gelişen bir olaydır (Toskay, 1983: 21).

Anlaşılabacağı üzere, turizm kavramının tanımlanmasında karşılaşılan zorluğun temel nedeni, turizmin çok boyutlu bir olay olmasıdır. Bu nedenle, değişik amaçlarla çeşitli turizm tanımları yapılmakta, diğer bir deyişle, turizmin tanımlanmasında değişik yaklaşımlar kullanılmaktadır.

Turizm ile ilgili bir diğer kavram, **turist** terimi olup; *dinlenmek, eğlenmek, yeni yerler ve toplumlar görüp tanımak, bilgi ve görgüsünü geliştirmek gibi amaçlarla geziye (seyahate) çıkan bireyler* olarak tanımlanır (Zaman, 2012: 6). **Turistik** terimi bir başka kavramı oluşturmakta olup; *turiste hizmet eden, turizm amacı ile hazırlanmış, düzenlenmiş veya yapılmış her şey* demektir (Doğanay, 2001: 10).

Turistik Çekicilikler: Belli bir yörenin kendine özgü niteliklerini ve turistin o yöreyi tercih ediş nedenini oluşturan karakteristiklerdir. Doğal, beşeri veya kültürel çekicilikler şeklinde düşünülmektedirler. Bunların belirlenmesinde; doğal ve beşerî özellikler, altyapı, kentsel donatım (satış mağazaları, ticari hizmetler, sinema, tiyatro, opera, spor tesisleri vs.) ve turistik donatımlar (otel, motel, pansiyon, restoran vb.) gibi kriterler etkili olmaktadır (Emekli, 1998: 28–29). **Turistik yer ise;** turistlerin ziyaret ettiği, kaldığı veya tanıdığı ve tanıtıldığı turist çekebilecek alanlara denir. Burası bir turistik otel olabileceği gibi bir arazi ünitesi de (turistik yöre veya bölge) olabilir (Doğanay, 2001: 10–11). **Turizmde Arz ise,** bir ülke, bölge ya da turistik işletmeye talebi yönlendiren, turist akışını sağlayan faktörlerdir ve bu faktörler olay çekiciliği ve yer çekiciliği şeklinde tanımlanmaktadır (Olalı, 1990: 140).

1.2. TURİZM VE COĞRAFYA

Coğrafya yeryüzünü fiziksel, ekonomik, beşeri ve siyasal yönlerden inceleyen bir bilim dalı olması sebebiyle, son zamanlarda coğrafyanın inceleme alanına girip, üzerinde önemle durduğu konulardan biri de turizmdir. Turizm, insanın mekân içinde hareketi ve bir yöndende mekân ile karşılıklı ilişkilerini içermektedir (Zengin; 2006: 20). Dolayısıyla

Bu bağlamda, 20. yüzyıl başlarında coğrafya bilim adamlarının çalışmaları ile bir turizm coğrafyası disiplini oluşmuştur. Özellikle bölgelerin doğal yapıları ve nitelikleri, iklimi, doğal ve beşeri çekicilikleri, coğrafya ile yakından ilgilidir. Coğrafyanın bu yönü dikkate alındığında bir mekân içinde oluşan ve gelişen, mekânla ve mekânın özellikleri ile yakından ilgilenen turizm faaliyetlerini ilgi alanına alması son derece doğaldır. Turizm araziye çok yönlü olarak kullanır. Böylece turizm; turistlerin yaşadığı, insanların gezmek için gittikleri yerler, turist gönderen ve alan yerler arasında yapılan yolculuklar olmak üzere üç mekânsal unsurdan meydana gelir. Turizm coğrafyası da, her düzeydeki mekân ölçeğinde, turizmin bu üç elemanı ile ilgilidir. Bir şehir içi turizm hareketinden başlayıp,

kıtalararası turizm hareketine kadar her turizm olayı, bir *mekân bilimi* olan coğrafyanın inceleme alanı içinde kalır (Özgüç, 1998: 18).

Coğrafyacılar, beşeri bir faaliyet olarak gördükleri turizmi, coğrafi yönden ele almaktadırlar. Bu bağlamda, coğrafi araştırmaların en çok üzerinde odaklandığı husus, *yeryüzünün değişik yöre ve bölgelerindeki doğal ve kültürel coğrafi miras ile ilgili çekicilikleri belirlenmesi ve değerlendirilmesini* içermesidir (Doğaner, 2001: 1–8). Ayrıca turizmin gelişimini belirleyen veya sınırlayan elementlerin *coğrafi elemanlar* olması, turizmde coğrafi çalışmaların önemini daha da arttırmaktadır (Soykan, 2003: 17–24).

Turizmin dinamik elemanı olan *çıkış ve varış yerleri arasındaki seyahat hacmi* hakkında tahminler yapmak da coğrafi araştırmanın bir başka alanıdır. Coğrafi bakış açısı, turizmi inceleyen başka sosyal bilimcilerin çalışmalarına da önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Diğer taraftan, bölgelerin doğal yapıları ve özellikleri, iklimi, doğal ve beşeri çekicilikleri, coğrafya ile yakından ilgilidir. Coğrafyanın bu yönü dikkate alındığında bir mekân içinde oluşan ve gelişen, mekânla ve mekânın özellikleri ile yakından ilgilenen turizm faaliyetlerini ilgi alanına alması son derece doğaldır (Özgüç, 1998: 18–19).

1.3. TURİZM VE ULAŞIM

Bir ülke ya da bölgenin turizm kaynakları çekicilikleri ancak turist oraya erişebilirse kullanılabilecektir. Ulaşım, her şeyden önce, turizm gelişmesinin etki ve tepkisi olmuştur. Turistlerin seyahatleri, mekânsal karşılıklı etkilenmeyi ve insanın yaşadığı ve çalıştığı yerden uzaklara taşınmasını ifade eder. Bu taşınmayı mümkün kılan ulaşım, bu nedenle, turizmin tamamlayıcı bir parçasıdır ve çok büyük sayıda insanın taşınmasını sağlayacağından dev yatırımları ve karmaşık organizasyon şekillerini de mümkün kılar (Özgüç, 1998: 94).

Turizmin temel unsurlarından birisini oluşturan erişebilirlik ulaşımındaki ve iletişimdeki gelişmelerin dünyayı iyice küçültmesiyle artık küresel ölçekte sağlanmış: böylece turizmin yapısını ve ölçeğini değiştirmiştir. Bu bağlamda da turist çıkış yeri ile varılacak destinasyon arasındda herhangi bir ulaşım türünün bağlantı kurması gerekir, fiziksel izolasyon veya yetersiz bir ulaşım bağlantısı turizmi açıkça engeller. Çünkü

turistik çekiciler, elverişli bir konumda yer aldığı ve ulaşılabilirdiği sürece değer kazanmaktadır. Bir yerin karayolu, demir yolu, hava alanı ve limanlara yakınlığı turizmin gelişmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, turizmin gelişmesinde ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler de önemli rol oynamıştır (Özgüç. 1998: 99).

Bu bağlamda Belh iline hava ulaşımı, yöresel adıyla *Mawlānā Jalāl ad-Dīn Muhammad Balkhī International Airport* olarak bilinen Mezar-ı Şerif Uluslararası Havalimanı vasıtasıyla sağlanır. Aynı zamanda Afganistan'ın en büyük havalimanları arasında bulunmakta olup, büyük uçakların (Antonov An-225, Boeing 747 ve Boeing C-17 Globemaster III) inişi için elverişlidir. Havalimanı Mezar-ı Şerif şehrine 9 km uzaklıktadır. Afganistan'ın kuzeyine hizmet vermektedir. Kabil'den Mezar-ı Şerif'e her gün bir ila iki uçak seferi de mevcuttur. Yurt dışında özellikle Ankara ve İstanbul'dan Türk havayolları vastasıyla haftada iki uçuş gerçekleştirmektedir.

Kabil'i Mezar-ı Şerif'e bağlayan AH 76 karayolu aynı zamanda Mezar-ı Şerif'i batıya doğru Belh'e ve Şibirgan üzerinden Herat'a bağlar. Mezar-ı Şerif Hayratan yoluyla da Özbekistan'a bağlanır.

1.4. TURİZMİN ETKİLERİ

Turizmin yer aldığı ya da gelişmeye başladığı ülke ya da bölgenin mekânı üzerinde olduğu kadar ekonomik ve toplumsal yapısı üzerinde, yarattığı değişimler nedeniyle, olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Turizmin, coğrafi görünümü değiştirme özelliği, turizmin ihtiyaç duyduğu otel ve benzeri yapılar için mekân değişikliğine neden olması zaman zaman olumsuzluklara sebep olmaktadır. Öte yandan yine turizm amacı olarak oluşturulan ulusal parklar ve doğa koruma alanları gibi yollarla belirli mekân parçaları korunmaya çalışılması, bu sektörün mekân üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir. Turizmin çok sayıdaki olumlu ve olumsuz etkileri tarafından üç ana grupta toplanmıştır. Bunlar; ekonomik etkiler, toplumsal – kültürel etkiler ve çevresel – ekolojik etkiler olarak sıralanmış ve şu şekilde açıklamıştır (Özgüç, 1998: 184–198).

1.4.1. Turizmin Ekonomik Etkileri

Turizm, dünya ekonomisindeki en önemli sektörlerden biri olma özelliğini koruduğu sürece, bu popülaritesini asla kaybetmeyecektir. Zira, turizm ulusal veya

bölgesel düzeyde hem *doğrudan* hem de *dolaylı* birçok ekonomik fayda sağlamaktadır. ***Doğrudan fayda şeklinde olanlar***; ulusal ve bölgesel ekonominin gelişmesine olan katkısı, turizme yönelik yeni iş ve ticaret sahalarının kurulması, istihdam sağlaması, yerel halkın gelirinin artmasına paralel olarak yaşam standardını yükseltmesi, yerel idarelerin artan gelirlerine paralel olarak altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi veya kalitesinin artırılmasıdır. ***Dolaylı etkileri*** ise; başta yörede yetişen tarım ürünleri ve hayvancılık üzerindeki çoğaltan etkisi, el sanatları, bazı yarı mamul ve mamul ürünlerin üretilmesi şeklinde sıralanabilir. Gerek doğrudan ve gerekse dolaylı etkiler birçok ekonomik sektörü etkilemekte ve ekonomiye önemli bir katkı sağlamaktadır (Alaeddinoğlu, 2006: 27). Turizmin ekonomiye etkisini bu konuda çalışmaları bulunan bilim mensupları (Özgüç, 1998, Olalı ve Timur, 1988, Avcıkurt, 2003, Kozak vd., 2000) şu şekilde sıralamışlardır:

- Turizm tesislerinin inşaat ve işletme aşamalarındaki etkileri,
- Ödemeler dengesindeki etki,
- İstihdama etkisi,
- Bölgesel kalkınmadaki etkisi,
- Gelir yaratıcı etkisi, Sektörler arasındaki rekabete etkisi,
- Diğer ekonomik sektörlerle etkisi,
- Devletin kazançlarına etkisi.

1.4.2. Turizmin Toplumsal – Kültürel Etkisi

Turizmin, toplumun kültürel yaşamı üzerindeki olumlu ya da olumsuz durumu *kültürel etkisini*, yaşam kalitesi üzerindeki durumu ise *sosyal etkisini* ifade etmektedir. Turizm ekonomi ve çevre üzerindeki etkilerinin yanı sıra, diğer önemli bir etkisi de toplumun sosyal-kültürel yapısı üzerinedir (Bal, 1995: 36).

Sosyal etkileşim ve değişimin önemli unsurlarından biri olan turizm olgusu çoğunlukla sanayileşmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleştiğinden, gelişmiş olan bu ülkelere gelen turistler, kendi ülkelerinin değerlerinin taşıyıcısı durumunda yani evrenselleştirmektedirler (Bal, 1995: 36).

Bununla birlikte, turizm ev sahibi toplum üzerinde meydana getirdiği bir takım olumsuz sosyal etkilerde vardır. Bu etkileri araştırmacılar (Özgüç, 1998; Olalı ve Timur,

1988; Avcıkurt, 2003; Kozak vd., 2000; Alaeddinoğlu, 2006; Zaman, 2012) tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

- Ev sahibi toplumun üyelerinin turistler tarafından kullanılan lüks mallara özenerek alması ve bunun sonucunda ortaya çıkan gösteriş merakı ile
- Yerli halk ile turistler arasında ortaya çıkan ırksal farklar.
- Alkol, kumar vs. gibi toplumda kabul görmeyen kötü alışkanlıkların başlaması.
- Turizm sektöründe çalışan personelin bir kısmının kendini köle gibi görmesi.
- Yerli topluma ait kültür, turistler tarafından garip bir gelenek veya eğlence şeklinde algılanığında, ev sahibi toplumunun kültürünün zayıflaması ve taşıdığı anlamları yitirmesi.
- Kitle turizm ile birlikte gelen aşırı sayıdaki turist, yerli halkın günlük yaşamını bir şekilde aksatması ve çok hızlı bir değişim sürecine sokması.
- Turizmin ev sahibi nüfus yapısı üzerindeki etkisi de; nüfusun büyüklüğü, yaş ve cinsiyet yapısı, aile büyüklüğünün değişime uğraması, kırsal nüfusun şehirselleşmesi şeklinde olmaktadır.
- Turizmin büyük çapta mevsimlik yapıda olmasının, yıl boyu süren faaliyetlere göre çoğu kez mevsimlik işçi talebi doğurarak ve farklı gruplar arasında olabilecek tansiyonu artırarak bozucu rol oynamasıdır.

Diğer taraftan, turizmin olumlu sosyo-kültürel etkileri de oldukça fazladır. Özellikle yerel kültürün önem kazanması ve yerli halkın kendi kültürleri konusunda bilgilerini arttırması yanı sıra yabancı kültürleri öğrenmesi ve bilgilerini geliştirmesi, yeni dostluklar kurarak dünya barışına katkı sağlaması, kadın ve çocuk haklarında iyileşmelerin görülmesi ve çevreye saygı da kültürel açıdan olumlu diğer gelişmelerdir (Özgüç, 1998: 194; Özdemir, 1992: 73).

1.4.3. Turizmin Çevresel – Ekolojik Etkileri

Turizmin gelişmesinde ve desteklenmesinde çevrenin turizmin dayanağı olması nedeniyle önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle çevrenin korunması ve yönetimi hem turizm endüstrisinin geleceği hem de toplum için önemlidir. Bu bağlamda çevre, hem turizm için korunmalı hem de turizmin yaratabileceği olumsuz etkilerden korunmalıdır. Çevrenin bozulması ile turizm bölgesi çekiciliğini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya

kalabilir ve bunun sonucunda turistik tesislerin boş kalmasına yol açabilir (İçöz, 1991: 18).

Bu yüzden, çeşili rekreasyon alanları ve turizm merkezleri için çeşitli taşıma kapasiteleri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre taşıma kapasitesi:

- Turizm faaliyetlerine olan talep artışıyla kullanılan kolaylıkların doyum noktasına ulaştığı (fiziki kapasite);
- Çevrenin bozulmaya başladığı (çevresel kapasite) ya da;
- Ziyaretçilerin artık o alanda zevk almayı yitirdikleri (kavramsal veya psikolojik kapasite), aşamalarını ifade etmektedir (Özgüç, 1998: 195).

Turizmde bir diğer sorunu *çevrenin sürekli yapılaşması* olayı oluşturur. Her kıyı şeridi veya vadi tabanı gibi doğal bir çevrenin yapılaşmış bir çevreyle yer değiştirmesi, bu alanda bulunan biyolojik türler ve fiziksel koşullar üzerinde uzun süreli ve olumsuz etkiler yaratmaktadır (Özgüç, 1998: 196).

Turizm alanlarında son zamanlarda daha da önem kazanan sorunlardan birisi *atık maddelerdir*. Bu maddelerin plajlarda, tarihi eserler arasında, piknik alanlarında, hemen her yerde yayılması ve çevreyi kirletmesi yanında, büyük miktarlarda birikerek turizm alanlarında veya yakınlarında çöplükler yaratması da ayrı bir sorundur. Bunun gibi bir diğer sorun olan *hava kirliliği* de, bazı yerlerde turizmin yarattığı ve sonrada onun karşısına çıkan bir sorundur. Turizm alanlarında çok sayıda aracın aynı anda çıkardığı egzoz gazlarının vadilerde birikmesi sonucu ortaya çıkan hava kirliliği zaman zaman çok değişik boyutlara varmaktadır. Aynı şekilde, *su kirlenmesi* de yalnızca turizmden kaynaklanmamakla birlikte, turizmin karşısına bir engel olarak çıkmaktadır (Özgüç, 1998: 196-197).

Turizm yoluyla mekânda yapılan fiziksel değişikliklere ek olarak, önemli *görsel* değişiklikler de meydana gelebilmektedir. Bozulma yanında, turizmin mekân üzerinde *aynılaştırıcı* etkisi vardır. Ne yazık ki, gelişmekte olan ve turizme bel bağlamış ülkelerin pek çok kesiminde bu durumu görmek mümkündür (Özgüç, 1998: 198).

İKİNCİ BÖLÜM

COĞRAFİ ORTAM–TURİZM İLİŞKİSİ

2.1. FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Jeomorfolojik Özellikler

Kuzey Afganistan oldukça eski bir kara parçası olup, burada jeolojik tarihin en büyük kitlesel tür yok oluş olaylarından biri olan ve günümüzden 250 milyon yıl önce yaşanan Permiyen-Triyas yok oluş olayının izlerine rastlanmıştır ([www.bgs.ac.uk/Afghan Minerals/geology](http://www.bgs.ac.uk/AfghanMinerals/geology)). Yaklaşık 50 milyon yıl kadar önce Hindistan plakasının Asya ile çarpışması sonucu Pamir ve Himalaya Dağ silsilesi yükselmeye başlamıştır. Ancak Kuzey Batı Afganistan coğrafyası bu yükselişten güney kadar etkilenmemiştir (media.maps101.com).

Bölgede yapılaşma az olduğundan jeolojik yapı rahatlıkla izlenebilmektedir. Bu bağlamda Belh ili ve çevresinde, Trias dönemine ait Belh Nehri kıyısında kum taşları mevcuttur. Paleojen dönemine ait tortul formasyonlar daha ziyade Mezar-ı Şerif'in güneyinde Samangan ve Saripul illerine kadar görülmektedir. Neojen dönemine ait kayaçlar konglomera, kum taşı, marn, tuz, alçıtaşı (jips) ve siltlerden ibarettir. Belh ilinin kuzey, kuzeydoğu ve batı bölgelerinde ise Kuvaterner dönemine ait tortulları; çakıltası, çamurtaşı, kumtaşı, tuz vb. oluşturur. Bu alanların bir kısmı, Afganistan'ın özellikle de Belh ilinin tarımsal bölgelerini oluşturmaktadır (Ansari, 2015: 558-559).

Mezar-ı Şerif'in kurulduğu alanın doğuda kalan kısmı, Geç Pleyistosen döneminde oluşmuş konglomera ve kumtaşından oluşmaktadır. Kentin batısında ise aynı oluşumlarla birlikte Holosen'de çökelmiş konglomera, kumtaşı ve çakıltası birimleri mevcuttur. Yine Holosen yaşta kil, alçıtaşı ve tuz çökellerinden oluşan vadiler bölgenin en “genç” jeolojik alanıdır. Şehrin 7-8 km güneyindeki Bend-i Emir Çayı'nın lösslü (kil ve balçıklı) toprakları, Orta Pleyistosen'de oluşmuştur. Mezar-ı Şerif'in 10-15 km kadar doğusunda ise konglomera, kumtaşı ve tuzdan oluşan Erken Pleyistosen'de oluşmuş alan ise bölgeden doğuya gidildikçe arazinin yaşlandığını göstermektedir. Nitekim bu bölgenin hemen doğusunda yükseklik artarken kil ve silttaşından oluşan bir alan başlar. Burası

odaklandığımız bölgenin en yaşlı kısmıdır ve Miyosen dönemine tarihlenmektedir (Doebrich ve Wahl, 2006: 1038).

Jeomorfolojik bakımdan Belh arazisi düz çöller, tepeler ve muhtelif dağlardan oluşmaktadır. Nitekim Belh ili alanı, Amu Derya (Amu Nehri)'nin güney bölgesindeki düz ve kumsal alanlar (Batlak topraklar, kum tepeleri (Denha, Berhan, Dalga tepeleri) ve kuzeye doğru hafif meyilli çöllerden (Hayratan Çölü) ibarettir. Yükseltisi düşük olan bu araziler batı-doğu doğrultusunda "Ham Ab" (256 m) bölgesinden başlayıp "Darkad" (425 m) ve "Yengi Kale" bölgesine ve Amu Nehri'ne doğru genişlemektedir. Bölge, kuzey-güney doğrultusunda ise Amu Nehri kıyılarından Mezar-ı Şerif, Şibirgan, Hulm ve Kunduz'a kadar uzanmaktadır (Ansari, 2015: 385).

Bu bölgenin tamamı jeolojik bakımından Kuvaterner oluşumlarından ibaret olup, arazi yüzeyini çöl toprakları, küçük çakıl ve kum tabakalarıyla kaplanmıştır. Nemli Amu Nehri kıyılarının aksine çevrede kum tepeleri nehir kıyısına paralel olarak geniş bölgeyi kuşatmış olup, ona yarı çöl özelliği vermiştir. Bu bölgenin Güney Asya çöllerinin devamı olması aynı zamanda benzer iklim şartlarının etkisi altında kalmış olmasından ötürü doğal bitkileri dikenler ve çalılar oluşturmuştur. Sulanabilen arazilerde ise buğday, arpa, mısır, pamuk vb ekilmektedir. Böylece Belh arazisinin büyük bölümü düz çöllerden oluşmakta olup, bu arazi kuzeye doğru hafif bir eğime sahip bulunmaktadır. Bu bölgede küçük ve büyük ilçeler bulunmakta olup, bu ilçelerin merkezlerin çoğu kuzey dağlarının eteklerinde, Amu Nehri'nin güneyinde ve bu nehre yaklaşık 50 - 75 km uzaklıkta kalmaktadır. Sadece Hulm, Kaldar ve Şörtepe ilçe merkezleri Amu Nehri'ne yakın mesafededir (Ansari, 2015: 385).

Jeomorfolojik bakımdan Belh ilinin güney, güneybatı ve güneydoğu bölgelerini ise yüksek dağlık alanlar oluşturmaktadır. Dağlık kütleler bakımından önemli bir yere sahip olan Alburz Dağı, Mezar-ı Şerif'in güneybatısında, Marmul ve Şadiyan Dağı ve diğer Hindukuş Dağı uzantıları güneyinde bulunmakta ve en yüksek zirvesi Mezar-ı Şerif'in güneyinde 2764 m yüksekliktedir (Fotoğraf 2.1). Bu dağın güneybatısında Marmul Dağı ve Hindikuş Dağları'nın diğer kolları bulunmaktadır (Ceylani, 2000: 68).

Fotoğraf 2.1. Alburz Dağları, Mezar-ı Şerif'in Güneybatısında Uzanmaktadır¹

Belh ilinin güney, güneybatı ve güneydoğusunun dağ eteklerinde kalan bölgeleri, su kaynakları ve iklimi ile tarıma elverişli alanları yanı sıra madencilik gibi ekonomik faaliyetleriyle insanlara yaşama imkânı sağlamıştır (Ansari, 2015: 385, 386). Nitekim Afganistan'ın en önemli, birinci sınıf kükürt madeni, Çimtal ilçesi yakınındaki Alburz Dağı'nda bulunmaktadır. Burada yaklaşık bir milyon ton kükürt rezervi mevcut olup, kükürt oranı % 3.74 arasında değişmektedir. Ayrıca dağın eteklerinde fıstık ve badem gibi meyve bahçeleri yanı sıra buğday, arpa, mısır, darı, susam, mercimek, sorgun, tütün, kavun ve karpuz tarım alanlar ile hayvancılık faaliyeti bakımından değerlendirilen meralar da bulunmaktadır (Ansari, 2015: 563, 564). Belirtilen nedenlerden dolayı bu alandaki nüfus yoğunluğu ilin diğer alanlarına göre daha fazladır (Fotoğraf 2.1.).

Bütün bu doğal ve beşeri özellikler turizm bakımından kaynak değer oluşturmaktadır. Ancak bazı durumlar zaman zaman olumsuzluk yaratmaktadır. Bunların başında da çöl alanlarındaki tuz yoğunluğu gelmektedir. Bu bağlamda özellikle Mezar-ı Şerif ile Amu Derya arasındaki bölge tamamen tuz ile kaplıdır. Hatta tuzlanma ve

¹ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3d/Damavand_in_winter.jpg/330px-Damavand_in_winter.jpg&imgrefurl=https://fa.wi

Çölleşme zaman zaman Mezar-ı   erif'i Özbekistan'a ba  layan Hayratan karayolunu ulaşma kapatabilecek düzeydedir. Bu durum elbette ilk bakışta kentin turizmine katkı sunan bir unsur olarak görülemez. Ancak dünyada   lden turistik olarak faydalanan çok sayıda ülke vardır. Özellikle Batılı turistler Sahra bölgesinde turistik turlara rağbet edebilmektedir. Öte yandan Belh vilayeti ve dolayısıyla da Mezar-ı   erif'in çevresindeki    l arazisinin turizme olumlu bir katkısı da, Afganistan gibi çatışmaların ve terörist faaliyetlerin yarım asırdır sona ermediği bir ülkede    l bölgesinin ulaşımı güvenli duruma getirmesidir. Nitekim    l arazide terörist gruplar (Taliban, DA   /     ) barınamamakta bu durum da Mezar-ı   erif-Hayratan yolunu, Afganistan'ın en güvenli yollarından biri yapmaktadır. Oysa Mezar-ı   erif'i Belh'e ba  layan AH 76 otoyolu, bu bölgenin a  a  lık ve su kaynaklarının fazla olması nedeniyle silahlı grupların barınabildiği güvencesiz bir yol durumundadır. Elbette Afganistan'da kalıcı bir barış sağlandığında turizm açısından    l bölgesinin Belh şehrine kadar turistik olmayacağı açıktır. Günümüz koşulları altında Amu Derya'dan yararlanamayan Afganistan gelecekte bu nehirden su çekerek Özbekistan'ın yaptığı gibi    l alanlarında tarımsal faaliyetlere ba  layabilir. Nitekim Hayratan yolu üzerinde az da olsa tarımsal çabalar ve bahçecilik adımları göze çarpmaktadır. Ancak şimdilik bu çabalar başlangıç aşamasındadır. Diğer taraftan yukarıda belirtildiği gibi, Alburz Dağı eteklerinde yapılan organik tarım ve hayvancılık hiç şüphesiz turizm amaçlı değerlendirilebilir.

Ayrıca doğal oluşumlar bakımından dik ta   duvarları ile insanların dikkatini çekmesi yanında korku hissi uyandırması ve şaşırtıcı görünümü ile *Tangi Taşkurgan Geçidi* de turizm bakımından değerlendirilebilir. Hulm ilçesi sınırları içerisinde yer alan bu dar geçit, Kabil – Mezar-ı   erif karayolu üzerinde (Hulm İlçesi) bulunmaktadır (Fotoğraf 2.2).

Fotoğraf 2.2. Tangi Taşkurgan Dar Geçidi Kabil – Mezar-ı Şerif Karayolu Üzerinde Bulunmaktadır²

2.1.2. İklim Özellikleri

İklim, coğrafi ortamın doğal özellikleri kadar, insan ve faaliyetlerini de doğrudan veya dolaylı etkileyen en önemli fiziki faktörlerden biridir. Bu şekliyle de iklim özellikleri, coğrafi mekân birimleri olarak bölge ve yörelerin tanınması, ekonomik potansiyelin araştırılması ve muhtemel kalkınma yollarının ortaya konulması bakımından büyük önem taşımaktadır (Nişancı, 1989: 69). Ayrıca, insanların gerek fiziki yapısı ve gerekse de sosyal yaşayışları üzerinde oldukça etkilidir. Bu nedenle de bir bölge, ya da yörenin iklim özelliklerini ortaya koyabilmek için, o sahada uzun yıllar boyunca ayrıntılı ve sağlıklı rasatlar yapan meteoroloji istasyonlarının bulunması gerekmektedir (Zaman, 2012: 52). Bu bağlamda bölgenin iklim özellikleri, tam olarak bölge iklimini coğrafi durumundan kaynaklanan özelliklerden dolayı tam olarak yansıtmasa da Mezar-ı Şerif'e ait (bölgeye ait başka veri yok) kısıtlı verilerin değerlendirilmesi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

² <https://www.google.com/imgres?imgurl=http://afghanistantoday.net/wp-content/uploads/> Erişim Tarihi: 07.08.2020

Sahanın iklim özelliklerine geçmeden turizm-iklim özellikleri konusunda bilgi vermenin gerekliliği kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Nitekim iklim özellikleri ile turizm arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Öyle ki herhangi bir bölgenin iklim elemanları ve bunların, uzun yıllık ortalama değerlerini ifade eden, yine o bölgenin iklim tipi, turistik çekim gücü olarak, büyük önem taşır (Doğanay, 2001: 42). Bu şekliyle iklim, turistik çekim bölgelerini hazırlayan faktörler arasında önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda iklim; turizmin türünü, etkinliklerini, turizm sezonu ve süresini belirleyen en önemli faktörlerdendir. Böylece iklim, bir tatil destinasyonu için başlı başına bir çekicilik oluşturabilmektedir (Özgüç, 1998: 46-48). Başka bir anlatımla iklim, turizmin mevsimlik dağılışına ve süresine etki ettiği gibi, hangi turizm türünün geliştirilebileceği konusunda da söz sahibidir (Zaman, 2012: 53). Bu yüzden, bir yerde belirli bir turizm türünün geliştirilmesi isteniyorsa, mutlaka iklim şartlarının göz önünde bulundurulması gerekir (Emekli, 1998: 73-74).

Bu bağlamda Ansari'ye (Ansari, 2015: 20), göre bölge iklimini Afganistan'ın diğer bölgelerinde görülen iklimlerden farklı kılan coğrafi faktörler şunlardır:

- Arazinin düz olması ve deniz düzeyinden fazla yüksek olmayışı,
- Amu Nehri Bölgesi'nin (Belh/Kaldar, Şörtepe ve Hayratan) nemli olması,
- Orta Asya (Amu Nehri'nin kuzeyinde kalan bölgeler)'da çöllerin mevcudiyeti,
- Coğrafya'nın genişliği ve güneşin geliş açısı,
- Kış mevsiminde "Sibirya" soğuk hava cephesinin oluşturduğu rüzgârlar,
- Mezar-ı Şerif'in güneybatısında Alburz Dağı, güneyde Marmul ve Şadiyan Dağları ile güneyde Hindukuş Dağı'nın uzantılarının mevcudiyeti,

Söz konusu altı faktör, Belh ili iklimini, civar iller dâhil Afganistan'ın diğer bölgelerinden ayrıcalıklı kılmıştır. Neticede Belh ili, kuzeyden Amu Nehri'yle sınır olup, bu nehir ile Belh şehri arasında geniş bir bölge kumsal araziden oluşmaktadır. Diğer taraftan Alburz Dağı ve güneyde kalan Marmul ve Şadiyan Dağları su ve hava değişikliğini ortaya çıkarmıştır (Ansari, 2015: 20).

Belirtilen bölge sıcak yaz ve nispeten soğuk kışlara sahiptir. Yaz aylarında en yüksek sıcaklık 39 °C iken ortalama sıcaklık en fazla temmuz ayında 32.5 °C olup, yıllık ortalama sıcaklık 17.5 °C, ortalama yıllık yağış miktarı 160-250 mm (Mezar-ı Şerif 190 mm) arasında değişmektedir. Sibirya rüzgârları kışı daha da soğutmaktadır.

2.1.2.1. İklim Elemanları

2.1.2.1.1. Sıcaklık

İklim elemanı olarak sıcaklık, bir taraftan buharlaşma ve yağış durumu ile su ihtiyaç değerlerini tayin ederek, karların erimesine, don olaylarının meydana gelmesine sebep olarak, doğrudan doğruya hidrolojik şartlar üzerinde derin tesirler meydana getirdiği gibi; diğer taraftan atmosferin stabilizesi (kararlılık), instabilitesi (kararsızlık) ve yağış üzerinde önemli rol oynamaktadır (Erinç, 1957: 15).

Denize hiç kıyısı olmayan Afganistan karasal iklimin hâkim olduğu bir ülkedir. Coğrafyanın büyük bölümü çöl, yarı çöl ve bozkırlarla dağlık alanlarla kaplıdır. Bu sebeple yazları aşırı sıcaklar, kışın ise özellikle dağlık bölgelerde aşırı soğuklar görülür. Yaz sıcaklıkları 50 °C'yi bulabilir. En yüksek sıcaklık kuzey bölgelerinde 59 °C, en düşük sıcaklık ise Hindukuş bölgesinde -9°C olarak ölçülmüştür (www.afghanistans.com/Information/Climate.htm). Kışın alçak bölgelerde sıcaklık 20 °C civarındadır. Ekim-Nisan ayları arasındaki devrede zaman zaman kar yağışları görülmektedir.

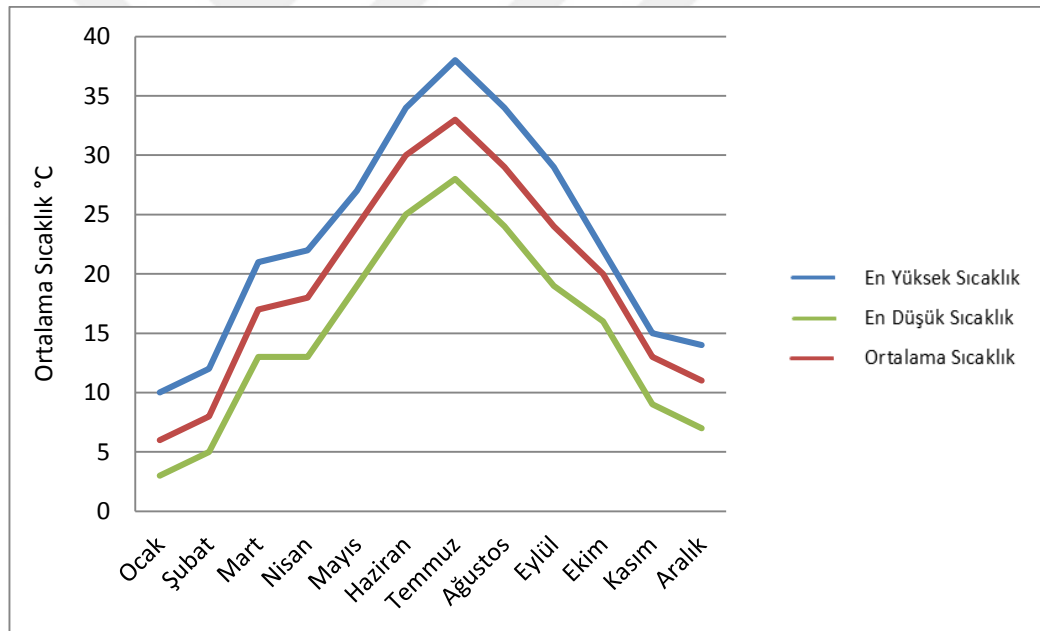
Kuzey Afganistan ve Mezar-ı Şerif'in yükseltisinin düşük olması, burada sıcaklıkların yüksek olması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca güneşli gün sayısının fazlalığı da sıcaklıkları arttırır. Kış aylarının ortalama sıcaklığı 4.7 °C; yıllık sıcaklık ortalaması ise 17.5 °C'dir. İlkbahar ayları (Mart 11.0 °C; Nisan 17.5 °C, Mayıs 23.5 °C) itibariyle hızla artan sıcaklıklar en yüksek seviyeye Temmuzda (32.5 °C) ulaşır. Yaz ayları ortalaması (30.8 °C) ise bir hayli yüksektir. Ortalama en düşük sıcaklık 3.5 °C ile Ocak ayına aittir. Böylece ortalama yüksek ve düşük sıcaklıklar arasındaki fark yaklaşık 29 °C'dir. Sıcaklık farklılığının bu denli büyük olmasının nedeni ülkenin denize olan uzaklık yani karasallıktan kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan bugüne kadar en yüksek sıcaklık ortalamasına sahip olan ay 39 °C ile Temmuz, en düşük ortalama sıcaklık ise -2 °C ile Ocaktır (Tablo 2.1).

Tablo 2.1. Mezar-ı Şerif'in Aylık ve Yıllık Ortalama Sıcaklıklar ile En Düşük ve En Yüksek Sıcaklıklarının Yıl İçindeki Dağılışı (2005-2017)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Ort. Sıc. °C	3,5	6	11	17,5	23,5	29,5	32,5	30,5	24,5	17	9,5	4,5	17,5
Ort. En Yük. Sıc. °C	9	12	17	24	31	37	39	37	32	25	16	10	24,1
Ort. En Düş. Sıc. °C	-2	0	5	11	16	22	26	24	17	9	3	-1	10,8

Kaynak: https://www.climatestotravel.com/climate/afghanistan#mazar_i_sharif. Erişim Tarihi: 23. 10. 2020.

Sıcaklık ortalamalarına bakıldığında yükseliş ve düşüşlerin düzenli bir seyir izledikleri görülmektedir. En soğuk aylar olan Aralık-Ocak'tan sonra sıcaklık düzenli bir şekilde yükselir ve Temmuz ayında zirve noktasına ulaştıktan sonra yine yavaş yavaş düşer (Tablo 2.1; Şekil 2.1).

Şekil 2.1. Mezar-ı Şerif'in Aylık Ortalama Sıcaklıklarının Yıl İçindeki Seyri

2.1.2.1.2. Yağış

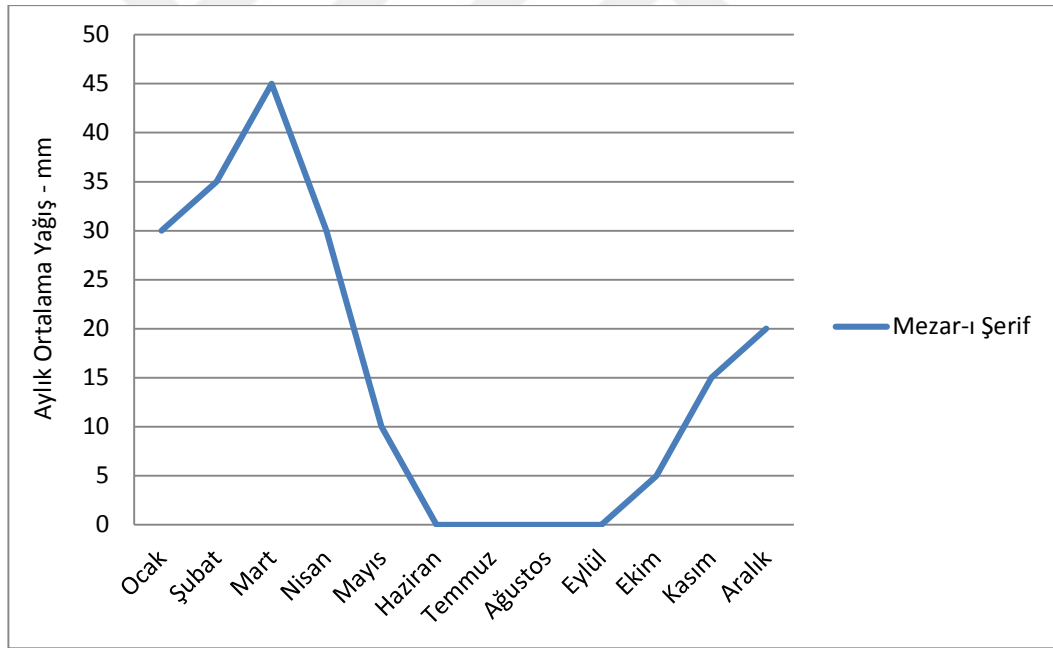
Mezar-ı Şerif ve çevresinde yağışlar azdır. Yağışlar genellikle kış ve ilkbahar mevsimlerinde düşmektedir. Sahada en fazla yağış Mart ayında (45 mm), hava kütleleri arasındaki çatışmanın bazen güçlü rüzgârlara neden olabileceği en yüksek seviyede gerçekleşir. Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında hemen hiç yağış düşmez. Yağışlı

zamanlarda metrekaresine düşen yağış miktarı en fazla Mart (45 mm) ayındadır. Bu ayı Şubat, (35 mm), Ocak (30 mm) ve Nisan (30 mm) takip etmektedir. Yıllık yağışlı gün sayısı ise 33 kadardır. En çok yağış görülen aylar 7 gün ile Mart ve Nisandır. Diğer yağışlı gün sayısının fazla olduğu ayları Şubat (5 gün) ve Ocak (4 gün) oluşturur. Mayıs ve Eylül aylarında yağışlı gün sayısı sadece iki, Kasım ve Aralıkta ise üçdür (Tablo 2.2; Şekil 2.2).

Tablo 2.2. Mezar-ı Şerif'in Aylık ve Yıllık Ortalama Yağış Değerleri (mm) ve Yağışlı Gün Sayıları (2005-2017)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Yağış (mm)	30	35	45	30	10	0	0	0	0	5	15	20	190
Yağışlı Gün Sayısı	4	5	7	7	2	0	0	0	0	2	3	3	33

Kaynak: https://www.climatestotravel.com/climate/afghanistan/#mazar_i_sharif_

Şekil 2.2. Mezar-ı Şerif'in Aylık Ortalama Yağış Miktarlarının Yıl İçindeki Seyri

Mezar-ı Şerif bölgesinde kış aylarında az da olsa kar yağışları görülmektedir. Ancak gerek kar yağışlı günler gerekse de kar kalınlığı fazla değildir. Nitekim kar yağışlı gün sayısı yıllara göre değişmekle birlikte, 2 ile 20 gün olabilmektedir. Aynı şekilde kar kalınlığı da 2- 10 cm arasında değişmektedir. Ancak yüksek dağlık kesimlerde hem kar yağışlı gün sayısı hem de kar kalınlığı yükseltiyeye bağlı olarak artmaktadır.

Mezar-ı Şerif'te yağış ve bulutlanma az olduğundan güneşli gün sayısı çok fazladır. Yaz aylarında neredeyse tüm gün boyunca güneş ışığı net olarak alınır. Kışın ise kısmi bulutlanma ile güneşli saatler belirgin biçimde düşer.

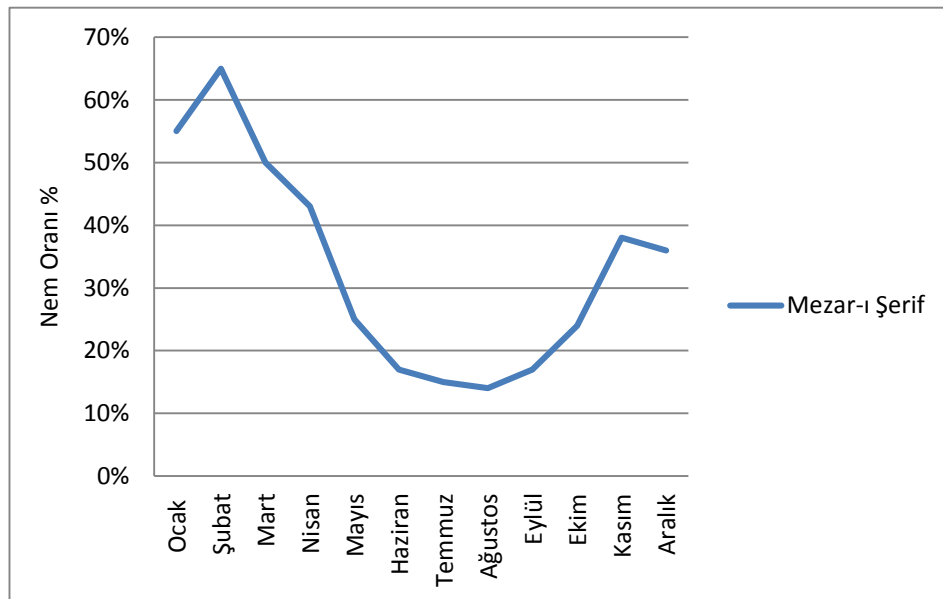
2.1.2.1.3. Nem ve Bulutluluk

Havadaki su buharı miktarına ve sıcaklık derecesine bağlı olarak değişen nispi nem miktarlarının yıl içindeki seyri incelendiğinde şiddetli karasal iklime sahip bir ülke olarak Afganistan'da nemlilik oranının mevsimlere göre büyük oranda değişiklik gösterdiği görülmektedir. Mezar-ı Şerif bölgesinde denizel etkinin olmaması sebebiyle yaz aylarında nem oranı aşırı derecede düşer. Nem ortalamasının en yüksek olduğu dönemlerde dahi denize kıyısı olan ülkelerinin çok gerisinde kalmaktadır. Örneğin 2017'nin Ocak ayında % 55 dolayında olan nem oranı (Türkiye'nin Marmara kıyılarında aynı dönemde nem oranı % 76 civarındadır); Şubat'a % 65 ile en üst seviyeye çıkmış sonraki aylarda istikrarlı olarak düşüşe geçmiştir (Tablo 2.3, Şekil 2.3).

Tablo 2.3. Mezar-ı Şerif'te Nem Oranını Aylara Göre Dağılımı (2005-2017)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Nem Oranı %	55	65	50	43	25	17	15	14	17	24	38	36	33,2

Kaynak: <https://www.worldweatheronline.com/mazar-e-sharif-weather-averages/balkh/af.aspx>.

Şekil 2.3. Mezar-ı Şerif'te Nem Oranının Aylara Göre Dağılımı

Mezar-ı Şerif'te en düşük nem oranları yaz aylarında ölçülmektedir. Yaz aylarında nem oranı % 10-20 arasında değişmektedir (Tablo 2.3; Şekil 2.3). En yüksek nem oranı % 65 ile Şubat ayında gerçekleşmiştir. Şubat ayından sonra nem miktarı istikrarlı biçimde düşmüş ve yaz aylarında %14-17 arasında gerçekleşmiştir. Deniz kıyısındaki bölgelerde nem oranları mevsimlere göre büyük bir değişiklik göstermezken (örneğin İstanbul'da kışın %76 olan nem oranı yazın da % 65 olarak ölçülmektedir) Mezar-ı Şerif'teki mevsimlere bağlı olarak nem oranlarında kara iklimi sebebiyle büyük fark oluşmaktadır. Yazın nemin azalması ve havanın kuruması hissedilen sıcaklıkların düşmesine ve zaman zaman 40°C civarındaki sıcaklığa rağmen günlük yaşamın devam edebilmesini sağlamaktadır. Nem olmadığı için güneş görmeyen gölgelik yerlerde hissedilen hava sıcaklığı düşmektedir.

Sonbaharda Mezar-ı Şerif'te nemlilik yine artmaya başlamakta ve Kasım ayında % 38'i bulmaktadır. Nem oranı kış aylarından Aralıkta % 36, Ocakta ise % 55 kadardır (Tablo 2.3, Şekil 2.3).

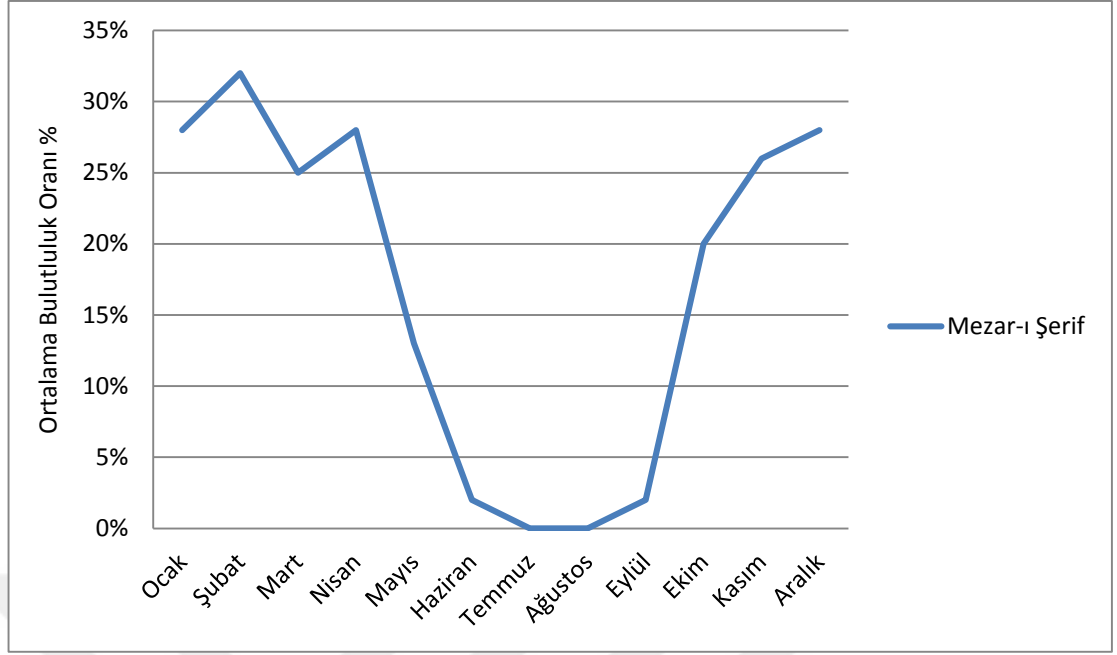
Sonuç olarak Mezar-ı Şerif'te nem oranı en çok Şubat ayında zirve yapmakta, sonra düşüşe geçmekte, yaz aylarında en alt düzeylerde seyredip sonbaharda yaz aylarına oranla yine yükselmekte, Ocakta ise % 55'i bulmaktadır. Böylece karasallık sebebiyle nem oranlarındaki farklar büyük ölçüde değişmektedir.

Havanın açık veya bulutlu olması, gün boyunca, ölçülen sıcaklık değerlerini ve güneşlenme süresini etkilemesi bakımından önem arz etmektedir. Mezar-ı Şerif özneline bakılacak olursa nem oranının düşük olması nedeniyle bulutluluk oranı da düşüktür. Buna karşılık, açık ve güneşli günlerin yılın büyük bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Mezar-ı Şerif'te bulutluluk en yüksek olarak Ocak-Şubat aylarında gerçekleşmektedir. Bu durum nem oranının en fazla olduğu aylarla örtüşmektedir (Tablo 2.4; Şekil 2.4).

Tablo 2.4. Mezar-ı Şerif'te Bulutluluk Oranı (%/ 2005-2017).

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Bulutluluk Oranı (%)	28	32	25	28	13	2	0	0	2	20	26	28	17

Kaynak: <https://www.worldweatheronline.com/mazar-e-sharif-weather-averages/balkh/af.aspx>.

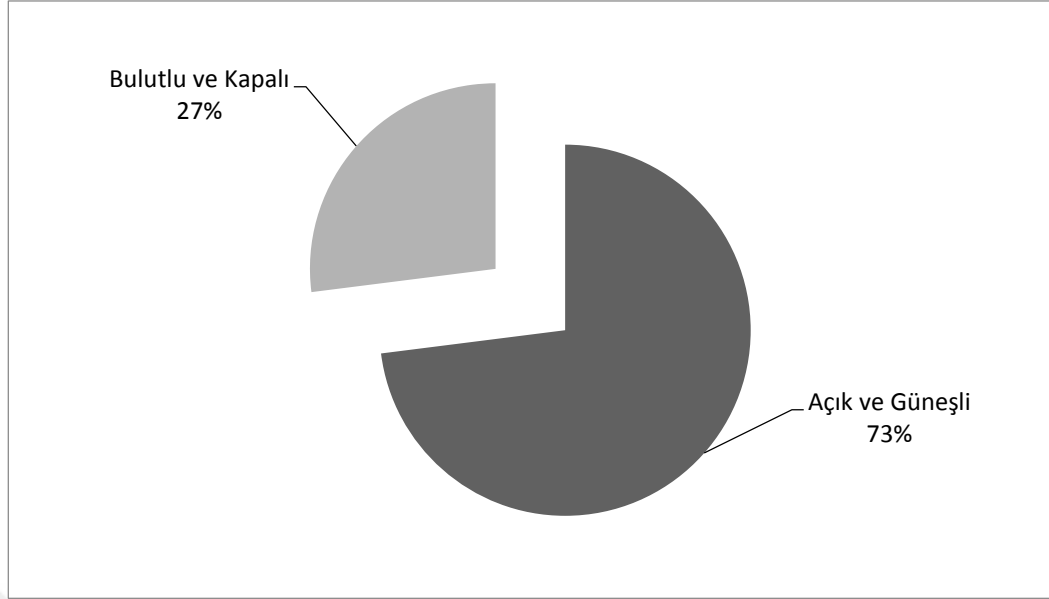
Şekil 2.4. Mezar-ı Şerif'te Bulutluluk Oranı (%).

Yaz aylarında Mezar-ı Şerif'te hiç bulut olmaz. Gökyüzü açık ve güneşlidir. Bu bağlamda Afganistan güneş enerjisinden yararlanabilecek bir teknolojik altyapıya sahip olsa, kuşkusuz bu durum ülkenin gelişimi için çok olumlu sonuçlar doğurabilir. Zira yıllık güneşli gün oranı % 70'in üzerindedir (Tablo 2.5, Şekil 2.5). Gelecekte siyasi-toplumsal sorunlarını halledebilmiş bir Afganistan'da güneş enerjisine dayalı atılımların olabileceği düşünülebilir.

Tablo 2.5. Mezar-ı Şerif'te Aylara Göre Güneşli ve Kapalı Gün Sayısı (2005-2017)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Güneşli Gün Sayısı	22	17	14	15	14	26	29	31	30	20	22	27	267
Bulutlu Gün Sayısı	9	11	17	15	17	4	2	0	1	10	9	3	98

Kaynak: <https://www.worldweatheronline.com/mazar-e-sharif-weather-averages/balkh/af.aspx>.

Şekil 2.5. Mezar-ı Şerif'te Aylara Göre Güneşli ve Kapalı Gün Sayısı

Nem oranının düşüklüğü sebebiyle Mezar-ı Şerif'te sis olayı görülmez. Gündüz görüş mesafesi kışın en nemli ay olan Şubat'ta dahi 9 km'nin altına düşmez. Yaz aylarında görüş mesafesi 10 km'nin üzerindedir. Hatta Haziran 2019'da 13 km olarak ölçülmüştür (<https://www.worldweatheronline.com/mazar-e-sharif-weather>). Bu durum zirai faaliyetler için bir dezavantaj oluştursa da görüş açısının hiç düşmemesi nedeniyle ulaşım açısından elbette olumlu bir durumdur.

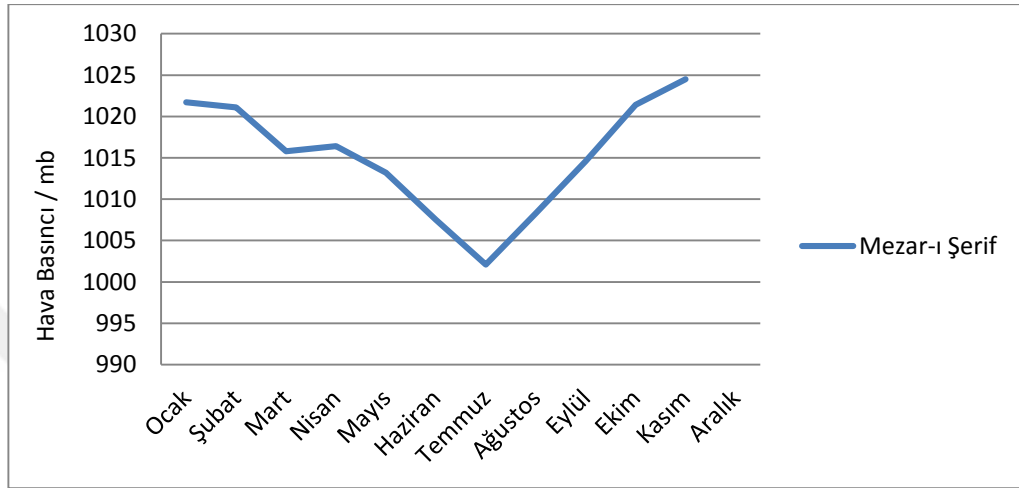
2.1.2.1.4. Atmosfer Basıncı ve Rüzgârlar

Yükselti, sıcaklık ve coğrafi enleme bağlı olarak değişen basınç değerlerinin aylara göre gidişi incelendiğinde, basıncın en düşük olduğu ayların yaz döneminde olduğu görülmektedir. Temmuz ayında 1002,1 mb'a kadar düşen ortalama hava basıncı düzenli olarak artarak ağustos ayında 1008,3 mb; Eylül ayında 1014,6 mb olur ve en yüksek noktaya kasım ayında (1024,5 mb) ulaştıktan sonra yeniden düşmeye başlar. Basınç ölçümleri yıllara göre değişiklik gösterse de basıncın yükseliş ve düşüş dönemleri hemen hemen sabittir. Görüldüğü üzere Temmuzda en düşük değerlere sahip olan basınç miktarı, Kasım-Aralık döneminde en yüksek seviyeye ulaşmaktadır (Tablo 2.6; Şekil 2.6). Bunun en önemli nedeni soğuk havalarda havanın ağırlaşması; sıcak havalarda ise hafiflemesidir.

Tablo 2.6. Mezar-ı Şerif'te Aylara Göre Ortalama Basınç Değerleri (2010-2018)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Ort. Basınç (mb)	1021,7	1021,1	1015,8	1016,4	1013,2	1007,5	1002,1	1008,3	1014,6	1021,4	1024,5	1022,7	1015.8

Kaynak: <https://www.worldweatheronline.com/mazar-e-sharif-weather-averages/balkh/af.aspx>.

Şekil 2.6. Mezar-ı Şerif'te Hava Basıncının Aylara Göre Dağılımı

Turizmi yakından ilgilendiren bir diğer iklim unsuru da rüzgâr ve fırtınalardır. Ancak bu konuda Mezar-ı Şerif ile ilgili veri bulunmamaktadır. Yinede bölgede görülen rüzgârların yönü ve frekansları, yörede etkili olan basınç merkezlerinin yıl içindeki durumuna veya mevsimler itibariyle değişmesi yanı sıra, yer şekillerine bağlı olarak gelişmiştir denilebilir.

Diğer taraftan, bölgede rüzgârlar fırtınaya da dönüşebilmektedir. Fırtınaların hızı da yaz aylarında artmaktadır. Bu bağlamda bölgede çölleşmiş arazilerin mevcut olması nedeniyle rüzgârların zaman zaman kum fırtınasına dönüşmesi söz konusu olmaktadır. Bu durumun, günlük hayatın yanı sıra gerçekleştirilebilecek turizm aktivitelerini de olumsuz etkileyeceği muhakkaktır. Gerçi, son yıllarda kum fırtınalarına karşı bazı önlemler alınmaya başlanmışsa da bunlardan henüz yeterli sonuç alınamamıştır.

2.1.3. Hidrografiya Özellikleri

Bir bölge ya da yörenin hidrografik özellikleri denilince, o sahadaki yeraltı ve yerüstü (deniz, göl, akarsular) su durumları ile kaynaklar akla gelir. Bu kaynakların

(deniz, göl, akarsu, baraj, şifalı su, sıcak su gibi) turizmde kullanılması günümüz turizminin en önemli özelliklerindendir. Bu da, su kaynaklarının başlı başına büyük bir rekreasyonel çekicilik olduğunu göstermektedir. Sulak kesimlerde kamp kurmaya elverişli alanlarda olta balıkçılığı, tekne gezileri, kano ve rafting gibi nehir etkinlikleri, piknik alanları, su sporları ve yarışmaları gibi etkinliklerin geliştirilmesi, turizmin çekiciliklerini arttırmaktadır. Her geçen yıl, bunlara yönelik turizm faaliyetlerinin artarak devam etmesi de bunu göstermektedir (Zaman, 2012: 72).

2.1.3.1. Akarsular

Bu bağlamda sahanın da içerisinde yer aldığı Amu Bölgesi'ndeki nehirler, Hindukuş Dağları'nın kuzey ve kuzeydoğusunun eğimlerinde akmakta, bazıları Amu Nehri'ne bağlanmış ve bir kısmı da çöller ve kumsallarda emilmektedir. Bu suların bir kısmı Afganistan'ın topraklarından çıkarak, Hindukuş'un kuzeyinin geniş çöllerine, bir bölümü de Murga gibi Afganistan topraklarını terk ederek, ülke dışındaki kumsallıklara çekilmektedir (Ansari, 2015: 564).

Afganistan kuzeyin en büyük nehirlerinden biri olan **Amu Nehri** (Amu Derya), Pamir ve Hindukuş dağlarının birleştiği yerde, 4950 m yükseklikteki kaynağından Aksu (Penç Irmağı) adı altında doğup batıya doğru ilerler ve kuzeyden, başlıca Pamir Vahan Suyu, Kızılsu (Vahş/Uranovodsk), Kâfirnihân ve Surhân, güneyden de Kökçesu kollarını alarak Kunduz-Belh hizasında kuzeybatıya döner. Bu dönüşten sonra kısmen çöller ve bozkırlar içinde, herhangi bir kol almadan kuzeybatı yönünde ilerler, sonunda muhtelif kollara ayrılarak Aral Gölü'ne dökülür (Fotoğraf 2.3). Yaklaşık 2540 km uzunluğundaki nehrin kıyılarında önemli yerleşimler yer almaktadır (Esin, 1991: 98).

Zerkol ile Hamab bölgeleri arasındaki uzunluğu 1126 km olan Amu Nehri Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile Afganistan arasında siyasi sınırı oluşturmaktadır. Anılanın eski/kadim ismi Wakhshu'dan alınan Oxus olup, Yunanca'da büyük nehir anlamına gelmekte ve yeni haritalarda Amu Nehri³ olarak geçmektedir (Ansari, 2015: 564).

³ Amu Nehri, bölge halkı "Kızıl Su" ve "Derya-i Penc" ve Araplar nezdinde ise "Kuī Shui", "Wuhu", "Po-Tsu" ve "Fo – Tsu", yeni Arapça ve Farça'da ise "Ceyhun" olarak geçmektedir. V. Asırda Farsça kaynaklarda genel olarak büyük nehirleri göstermek için "Ceyhun" ismi kullanılmış ve Araplar da orta asırda "Amu Derya" ve "Ser Derya" isimlerini, efsane kitaplarında cennet nehirleri olarak geçen "Dicle"

Fotoğraf 2.3. Eski İsmi Oxus (Yunanca) Olan Amu Derya, Pamir ve Hindukuş Dağlarının Birleştiği Yerden Doğar⁴

Nehrin ilk bölümlerinde, eğik durumu gerekçesiyle gemi ulaşımı için uygun zemin bulunmamaktadır. Ancak Şubat-Mart aylarında karların erimesiyle nehir akımı yükselmekte ve bol debili olduğu bu dönemlerde 900 km uzunluğundaki bir alan, ulaşım (gemi sürme) uygun hale gelir. Nehir sahillerinde Şir Han Bandar ve Hayratan limanları bulunmakta ve Afganistan ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ithalat ve ihracat bu limanlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Amu nehri, hidroelektrik enerjisi üretmek için de kullanılmaktadır (<http://www.afghanpaper.com/info/joghrafia/rod.htm>; Ansari, 2015: 557).

Belh arazisinin kuzeyde kalan büyük bölümü düz çöllerden oluşmakta olup buralarda sulama yapılabilen yerlerde buğday, arpa, mısır, pamuk vb ürünler ekilmektedir. Belh'in, çoğu ilçeleri dağların eteğinde ve Amu Nehri'nin paralelinde, nehrin yaklaşık 50-75 km güney bulunmaktadır. Sadece Hayratan limanı, Hulm, Kaldar

ve "Fırat" gibi "Ceyhun" ve "Seyhun" isimleriyle anılmışlardır. Belirtilen isimlerin asıl kaynakları belli olmamış, ancak Araplar bu isimleri "Yahudilerden" aldıkları aşikârdır. Ceyhun ya da Seyhun isimleri, anılan dönemlerde Tekvin'in ziyareti sırasında Gisu ve Pesun ismiyle anılmış, daha sonraları orta asırda yaklaşık Moğolların saldırısında Ceyhun ve Seyhun isimleri kullanılmamış ve anılan dönemde Amu ya da Amuye denilmiştir. Eserlerinin Ariya-iler öncesine dayanan mezkûr şehir, Horasan ve Mavera-un Nehir üzerinde kalması ve konumu itibarıyla önemli şehir olarak anılmıştır. Bazıları da Amel ya da Amuye isminin Amu Nehri'nden alındığını iddia etmektedir (Ansari, 2015:565).

⁴ http://www.bakhtarnews.com.af/dari/media/k2/items/cache/1e39e63bd016ef5062eea63e74170f96_XL.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

ve Şörtepe ilçeleri Amu Nehri'nin yakınında kalmaktadır. Belh'in güneyine doğru gittikçe irtifa tedrici olarak artmakta ve dağ etekleri 1800 metreye ulaşmaktadır (Ansari, 2015: 557).

Belh/Belhab Nehri (Derya-i Belh) ise Hindikuş'un kuzey eteklerinden doğarak, kuzey istikametine doğru yol almaktadır (Fotoğraf 2.4). Yusuf ismindeki bir kolu Dere-i Suf ve diğeri Band-i Amir'den Mezar-ı Şerif'e doğru akmakta ve Şölgere'nin güneyinde yeniden birleşmektedir. Suyundan 100 köyün yararlandığı bu nehir, -Amu Nehri'ne (Amu Derya) ulaşmadan- Davlat Abad, Çahar Bolak ve Akça bölgelerinde akışını tamamlamaktadır. Nehir, Belhab ilçe merkezine ulaştığında, Mazar vadisinin suları, Şahdar, Tarkhoj, Doshakh, Bajgah, Suf Vadisi ve diğer sularla birleşerek büyük bir nehir oluşturmaktadır (Ak Kaprak Bölgesi'den Şolgara ilçesine geçerek). Gazan Vadisi ve Şolgara ilçesinden Çeşme-i Şifa/Şifa Çeşmesi'ni geçtikten sonra 18 dereye ayrılmaktadır. Belh'te 5000 km²'den fazla alanı sulayan bu 18 dere, Afganistan'ın tarım açısından en verimli bölgesi olan topraklarla çevrili büyük kumlu deltalardan biridir. Bu derelerin ilkbahar mevsiminde debisi artmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Belhab Nehri de suyunu Amu Nehri'ne kadar taşıyamayan nehirlerden biridir. Belhab'ın kaynaktan haliçlere uzunluğu 330 km, akaçlama alanı 27 bin km²'dir. Nehrin yıllık toplam akımının 1/6 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir (Ansari, 2015:11-12).

Fotoğraf 2.4. Belh/Belhab Nehri (Derya-i Belh), Hinduşuk'un Kuzey Eteklerinden Kaynağını Almaktadır⁵

Belirtilen 18 dere olmasaydı, Davlatabad'ın kuzeyindeki Akçe ile Mezar-ı Şerif arasındaki saha, kuru ve çorak bir alan olarak kalırdı. Bu dereler sayesinde, yüz binlerce

⁵ <https://www.google.com/imgres?imgurl=https://balkhabi.files.wordpress.com/> Erişim Tarihi: 07.08.2020

insan Mezar-ı Şerif, Belh ve Akçe gibi büyük şehirlere yerleşti ve hayvancılık ile sulamalı tarımsal faaliyetleri ile uğraşmaya başladı (Ansari, 2015:12).

Aynı şekilde **Kişindi Nehri** de Belhab'ın küçük kollarındandır. Bu akarsu, Mezar-ı Şerif için su kaynaklarını oluşturmakta olup, eski Hajde Nehir (18 Nehir) kanalları üzerinden akmakta ve sulama amacıyla kullanılmaktadır (Ceylani, 2000: 68-70).

Hulum Nehri (Samangan Nehri), yaklaşık 180 km uzunluğunda, yıllık su akışı 80 milyon m³ olup, düşük eğim ve kısmen düz olup, kaynağını “Kehmerd” Dağları'nın kuzey kısmındaki “Badşan” ve “Sebzek” tepesi yamaçlarından almaktadır (Fotoğraf 2.5). Bu nehir, genel olarak Hurram Deresi'ni oluşturan Ab Dere-i Vulme, Havz ve Du Ab Ruy'dan oluşmaktadır. Bu nehir birkaç kilometre mesafeyi kat ettikten sonra Ceşin köyünden geçerek, Samangan'ın merkezi Aybek Şehri'ne ulaşır, Hulm arazisi, bağları ve civar bölgelerini sulaması ardından Hulm ilçesinin güneyindeki düz zeminlerine ulaşır. Nehire birleşen tüm akarsular yaz, sonbahar ve kış aylarında neredeyse kurur. Bazı yerlerinde su görünse de, bunlar o bölgenin kaynaklarından çıkan sulardır. Bu bağlamda Hoca Hayat Baba, Nazari, Hal Nazar, Mir Hindu ve Gerg Ab (Sulfer suyuna sahip) da Hulam ve Çahar Asyab kaynakları/çeşmeleri üç noktadan çıkarak, Samangan nehrinin akımının yükselmesine neden olmaktadır (Ansari, 2015:585).

Fotoğraf 2.5. Hulm Nehri, Kaynağını “Kehmerd” Dağları'nın Kuzey Kısımındaki “Badşan” ve “Sebzek” Tepesin Yamaçlarından Almaktadır⁶

⁶ <https://www.google.com/imgres?imgurl=https://wasiweb.com/wp-content/uploads/> Erişim Tarihi: 03.05.2019

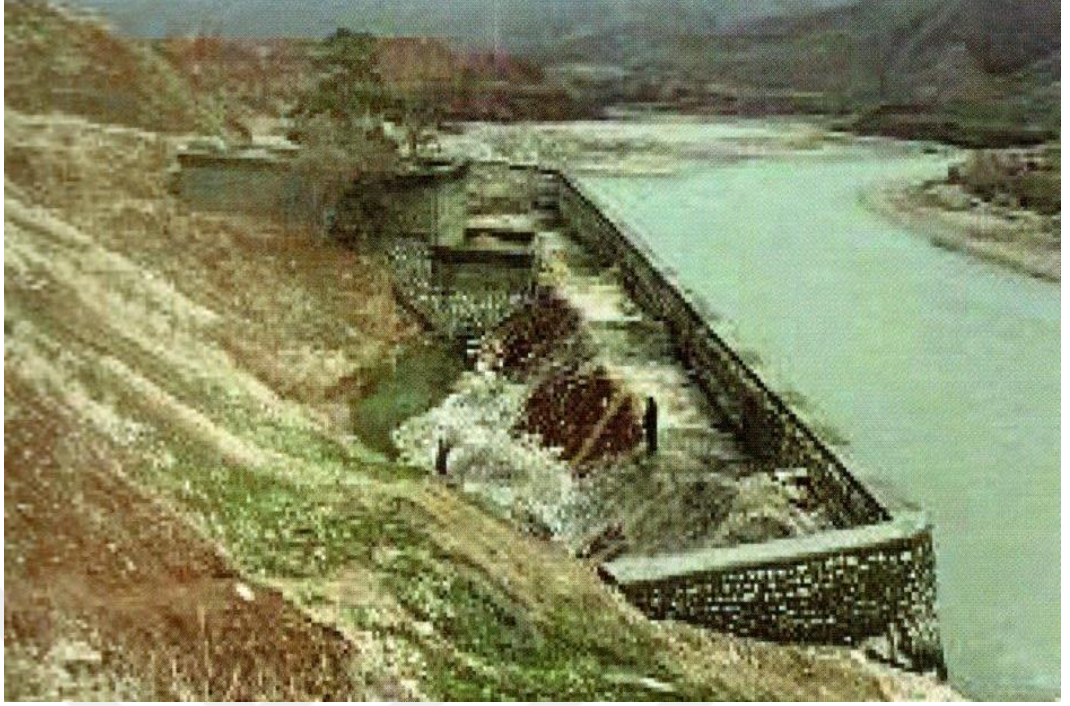
2.1.3.2. Yeraltı Suları

Yeraltındaki çatlak ve boşluklara yerleşen sulara, *yeraltı suları* ya da *sulu sofralar* denilmektedir. Bu gibi sular, genellikle yerin 50-100 m derinliklerinde depolanmaktadır (Ansari, 2015:564).

Sahada, özellikle de düz arazide Amu Nehri kenarında kalan Takhar/Talukan-Belh/Mezar-ı Şerif, Çaharbolak ve Hamab ilçelerinde yeteri kadar yeraltı su rezervi mevcut olup, ilkbahar ve kış aylarındaki mevsimsel yağışlarla su miktarı artmaktadır. Bu bağlamda ülkenin kuzey bölgesinde çok sayıda mineral ve normal su kuyuları, çeşmeler ve kanallar mevcuttur (Ansari, 2015:389).

2.1.3.3. Sıcak Sular

Amu Nehri yanında bulunan “Şah Revan” mıntıkasında kükürtlü sular mevcuttur. Pol-i Humri-Mezar-ı Şerif çizgisinden Andhoya kadar 20’den fazla kükürtlü ve karbonatlı sıcak su çıkışı mevcut olup, *Şifa Çeşmesi (Çeşme-i Şifa)* bu kaynaklar içinde en tanınmış olanıdır (Fotoğraf 2.6). *Şifa Çeşmesi* Mezar-ı Şerif’in güneybatısının 40 km uzağında kalan Alburz Dağları eteklerinde ve tarihi Cemşit Şehri’nin kenarında bulunmaktadır (Halik, 2015: 63). Çeşmenin suyu, Alburz Dağı’nın eteklerinden akarak Belhab Nehri’ne karışmaktadır. Şifa Çeşmesi’nden yöre insanı cilt ve romatizmal hastalıklar için buhar banyosu şeklinde faydalanmaktadır (Ansari, 2015:389).

Fotoğraf 2.6. Alburz Dağları'nda Çeşme-i Şifa (Şifa Çeşmesi) Odaları⁷

Sahadaki diğer sıcak su kaynaklarını Mezar-ı Şerif-Hayratan karayolu üzerindeki *Çeşme-i Genç* ve Mezar-ı Şerif'in 40 km güneybatısında kalan *Çeşme-i Ab Germ-i Şifa* oluşturmaktadır (Fotoğraf 2.7). Yamaç kaynakları olarak yüzeye çıkan sıcak su kaynakları, yöre halkınca şifalı su olarak kabul görmektedir (Hüseyini, 2013: 344).

⁷ <https://4.bp.blogspot.com/-DATNFZwnQsI/WNGqzThbXTI/AAAAAAAAAC9c/2HwqJJVgZRgYqCQdHsu3qsiA2cpD-JGfACLcB/> Erişim Tarihi: 07.08.2020

Fotoğraf 2.7. Çeşme-i Ab Germ-i Şifa, Mezar-ı Şerif'in 40 km Güneybatısında Bulunmaktadır⁸

2.1.3.4. Barajlar

Belh ilinde iki su bölgesi mevcut olup, her ikisi de güney ve dağlık bölgelerden kaynaklanmaktadır. *İlk bölge*, 11 sulama barajı ya da nehre sahip olup bunları; Nehri Belh, Nehri Siyah Gird, Nehri Müştak, Nehri Abdullah, Nehri Çimtal, Nehri Davlat Abad, Nehri Çahar Bolak, Nehri Fayz Abad, Nehri Akça, Nehri İmam ve Nehri Şahi akarsularının yer aldığı alandır. *İkinci bölge* ise, Belh ilinin doğusundaki Hulm bölgesidir. Burada Nehri İmam ve Nehri Şahi ismiyle iki nehir bulunmaktadır (<http://www.elections.pajhwok.com>).

Bölgedeki nehirler *akarsu turizmi*, sıcak su kaynakları *sağlık turizmi* ve baraj gölleri *su sporları* aktiviteleri için, turizm amaçlı değerlendirilebilecek potansiyele sahiptir.

⁸ https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D467425840111012&imgrefurl=https:// Erişim Tarihi: 07.08.2020

2.1.4. Doğal Bitki Örtüsü

Taşgurgan Geçidi civarı, batı ve güneyde yer alan vadiler nispeten zengin bitki örtüsüne sahipken Mezar-ı Şerif'in kuzey ve doğu bölgeleri genel olarak çöldür. İl toprakları bir bozkır manzarası arz etmektedir. Nitekim İl topraklarının % 45'ı çayır ve meralarla, % 17'si ekili ve dikili alanlarla ve % 38'i çölle kaplıdır. İlin güney batısında yer alan Şulger Yaylaları hayvancılık bakımından çok önemli yerlerdir (Halik, 2015: 4,5).

Çöllerde küçük çakılları ve kum tabakaları arazi yüzeyini örtmüştür. Amu Nehri'nin mevcudiyeti bakımından, bu bölgenin nemli ortamı nehir boyunca sulama imkânı sağlamış, ancak nehir kıyılarından uzaklaştıkça, geniş kum tepeleri nehre paralel uzanmış ve ona yarı çöl özelliği vermiştir. Çünkü bu bölge yaz mevsiminde, mevsimsel ve bölgesel yağmurlardan yoksun olup kuru havaya sahiptir. Bu bölgenin bitkileri genellikle dikenler, şüprüge ve çalılarından oluşmaktadır (Ansari, 2015:557).

Belh ilinde, özellikle de Hindukuş'un kuzeyinde Marmul, Çaharkint ve Hulm'da fındık, badem gibi ağaçların yanı sıra doğal olarak küçük dereler (arklar) ve nehirlerin etrafında diken, kamış vb. bitkiler mevcut olup, bunlar bölge ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır. Bu bölgede yaklaşık 115 bin hektarlık ormanlık alan bulunmaktadır (Fotoğraf 2.8). Ayrıca akarsu boylarında yer yer ağaçlara rastlanmaktadır (Ansari, 2015: 189).

Fotoğraf 2.8. Hindukuş'un Kuzeyinde Marmul, Çaharkint ve Hulm Yöresinde Bitki Örtüsü Potansiyeli Oldukça Yüksek⁹

⁹ <http://m.payam-aftab.com/images/docs/000000/n00000442-b.jpg&imgrefurl=http://www.payam-aftab.com/fa/doc/news/442/%25DA%25A9%25> Erişim Tarihi: 10.08.2020

Bölgede ilkbahar başlarında Belh'in çöllerindeki kırmızı laleler, yeşil tepeler mevsimin güzelliğine güzellik katmış ve mevsimi ziyaretçiler için daha rahat ve ferahlatmıştır. Bu mevsimde halk memleketin farklı bölgelerinden bu bölgeye gelerek, 40 günü tamamen mutluluk içinde geçirmekte olup, bu günleri "*Meyle-i Gül-i Surh*" (*Kırmızı Lale Piknik*) dönemi olarak geçmektedir (Ansari, 2007: 20).

2.1.5. Toprak Özellikleri

Kayaların fiziksel ve kimyasal olarak ufalanması ve ayrışması sonucunda meydana gelen toprağın oluşumunda iklim, topoğrafya, bitki örtüsü, ana kaya ve zaman faktörleri önemli rol oynamaktadır. Ana kayanın fiziksel parçalanma ve kimyasal ayrışmasıyla toprak oluşumunun daha sonraki safhalarında iklim faktörleri, bitki örtüsü ile mikroorganizmalar etkilerini belirgin bir şekilde göstermeye başlarlar. Yine son zamanlarda beşerî faktörlerde, toprakların oluşum sürecini etkilemektedir. Araştırma sahasındaki ana kayaların çoğunluğu asit karakterlidir. Yüzeysel akışa etki eden topoğrafya, akarsularla parçalanmış engebeli ve eğimli bir yapı göstermektedir (Topraksu, 1981: 28).

Kurak bir bölgede yer alan il arazisinin toprak örtüsü iklim ve ana maddeye bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. İl topraklarını ağırlıklı olarak kahverengi topraklar oluşturmaktadır. Yine il arazisi içerisinde çöl alanlarının varlığı bu kesimlerde taşlı çöl topraklarının varlığına sebep olmuştur. Toprağın bünyesine özgü özellikler, tuz, kireç ve organik madde miktarları gibi genel toprak yapısının ilgilendiren konularda henüz çalışmalar yapılmamıştır. Bu nedenle de tarım topraklarının fiziksel ve kimyasal özelliklerine ilişkin bilgi mevcut değildir.

2.2. BEŞERİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Nüfus

Nüfus; *hareket halinde, her an ve durmadan değişen bir olay* şeklinde tarif edilmekle birlikte (Tanoğlu, 1969: 23); ülkelerin kalkınması, dünyadaki etki alanlarını genişletmesi, kültür ve medeniyetlerini yaymaları ile askeri bir güç oluşturmaları bakımından da önemli bir faktördür. Gerçekten de, bütün toplulukların varlıklarını sürdürebilmeleri, onların nüfus miktarlarına ve bu nüfusun sahip olduğu özelliklere bağlıdır (Özgür, 2000: 17).

Coğrafyanın iki temel ögesini oluşturan *insan ve çevre* arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için, doğal çevre özelliklerinin yanı sıra, çevreye uyan ve değişikliğe uğratan toplulukların sayısı, dağılışı, hareketleri ve nitelikleri ile kültürel, ekonomik ve teknik seviyelerinin ortaya konulması gereklidir (Tanoğlu, 1969: 23). Bilindiği gibi, ekonomik büyümenin temel unsurlarını; sermaye birikimi, doğal kaynaklar, nüfus, teknoloji ve örgütlenme şeklinde belirtilen beş temel madde oluşturmaktadır. Bunlardan yeniden yapılanma ve kalkınmaya ilişkin planlama çalışmalarının da önemli belirleyicilerinden olan nüfus miktarı, yapısı, cinsiyeti, eğitim durumu, sosyal ve ekonomik nitelikleri, ekonomik kalkınmanın göz ardı edilemeyecek temel unsurları arasında yer alır. Nüfus incelenmeden, sosyal ve ekonomik sorunlara isabetli teşhis, kaynak ve çözüm yolları bulmak mümkün değildir (Tandoğan, 1998: 2).

Bu bağlamda da nüfus-turizm ilişkisini ortaya kayabilmek için il nüfusunun seyri yanı sıra nüfus miktarı, yapısı, cinsiyeti, eğitim durumu, sosyal ve ekonomik niteliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Ancak çalışma sahası ile ilgili bu konularda ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Bu konudaki bilgileri daha ziyade toplam nüfus miktarları ve kadın erkek sayıları oluşturmaktadır. Bu bağlamda Mezar-ı Şerif şehrinin nüfusu 484492 kadar olup bununda 240479'unu (% 49.6) kadın, 244013'unu da (%50.4) erkek nüfus oluşturmaktaydı (Tablo 2.7). Şehrin, vilayetin en büyük yerleşmesi olması, hem il merkezi özelliğinden hem de ülkenin pek çok yerine göre daha güvenli olması sebebiyle sürekli göç almasından kaynaklanmaktadır. Alınan bu göçler her yıl şehrin nüfusunun önemli miktarda artmasına da neden olmaktadır.

Belh vilayeti sınırları içerisinde ise 1 509183 nüfus yaşamaktadır. Başka bir anlatımla, Belh vilayeti nüfusunun % 32.1'i Mezar-ı Şerif'te yaşamaktadır. Diğer ilçelerin nüfusları gözden geçirildiğinde 136097 (Belh) ile 12888 (Marhal) arasında değiştikleri görülmektedir. İl toplam nüfusunun (1 509 183), 742330 (% 49.2)'unu kadın, 766853 (% 50.8)' unu da erkek nüfus oluşturmaktaydı. Yine aynı yıl (2019) itibariyle il nüfusunun % (584886) şehir nüfusu, % (924297) kırsal nüfus meydana getirmektedir.

Bu bağlamda cinsiyet oranları hesaplandığında şehirsal nüfusun % 49.6 (290071)'sı kadın, % 50.4 (294815)'ü ise erkek nüfustan ibaretti. Buna karşılık kırsal nüfusta erkek sayısı (472038) kadın sayısından (452259) daha fazlaydı. Başka bir ifadeyle kırsal nüfusun % 51.6'sını erkek, % 48.9'unu kadın nüfus oluşturmaktaydı (Tablo 2.7).

Tablo 2.7. Belh İlinin Şehir, Kır ve Toplam Nüfus Miktarları, Cins Bileşimi ve Nüfus Yoğunlukları (2019)

İlçe Adı	Şehirsal Nüfusu		T	Kırsal Nüfus			Toplam Nüfus			Yüzölçüm (km ²)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/(km ²))
	K	E		K	E	T	K	E	T		
Belh	8867	9118	17985	58027	60085	118112	69203	69203	136097	481	282.9
Çar Bolak	-	-	-	46659	46659	91539	46659	46659	91539	511	179.1
Çahar Kanat	-	-	-	25788	25788	50220	25788	25788	50220	1445	37.8
Çimtal	-	-	-	52774	52774	103630	52774	52774	103630	1733	59.8
Devletabad	6162	6369	12531	52051	54501	106552	60870	60870	119083	864	137.8
Dehdadi	-	-	-	39082	39082	76261	39082	39082	76261	233	327.3
Kaldar	-	-	-	11565	11565	22586	11565	11565	22586	708	31.9
Hulm	28553	29236	57789	12349	12894	25243	42130	42130	83032	4247	19.6
Kişindeh	-	-	-	28048	28048	55003	28048	28048	55003	905	60.8
Marmul	-	-	-	6514	6514	12888	6514	6514	12888	390	33.1
Mezar-ı Şerif	240479	244013	484492	-	-	-	240479	244013	484492	48	10093.6
Nahr Shahi	-	-	-	24830	25922	50752	25922	25922	50752	1381	36.8
Şolgara	6010	6079	12089	57230	59952	117182	66013	66013	129271	1663	77.7
Şortepa	-	-	-	22997	22997	44773	22997	22997	44773	1384	32.4
Zari	-	-	-	24299	25257	49556	24299	25257	49556	896	55.3
Toplam	290071	294815	584886	452259	472038	924297	742330	766853	1509183	16889	89.4

Kaynak: Ülke İnsanlarının Değerlendirilmesi Dergisi (2019)¹⁰.

¹⁰. <https://www.google.com/search?q=shorturl.at%2FxyFIW&oq=shorturl.at%2FxyFIW&aqs=chrome..69i58j69i57.35251j1j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, Erişim Tarihi: 15.11.2020.

Belh ilinin merkezi oluşturan Mezarı Şerif'te yoğunluk (10093.6 kişi/ km²) oldukça fazladır. Bunun da sebebi şehir alanının oldukça küçük, buna karşılık nüfusunun çok fazla olmasıdır. Diğer ilçelerin yoğunlukları incelendiğinde en fazla yoğunluğa km²'ye 327.3 kişi ile Dehdadi, en az yoğunluk değerine ise km²'ye 19.6 kişi ile Hulm ilçesi sahiptir. Şüphesiz bu durum nüfus alan ilişkisinin bir sonucudur (Tablo 2.7)

2.2.4. Yerleşme

2.2.4.1. Yerleşmenin Tarihsel Gelişimi

Tarih boyunca birçok imparatorluğun geçiş noktasında bulunan Belh bölgesi antik adıyla Baktria tarihsel açıdan pek az bölgenin rekabet edebileceği bir geçmişe sahiptir (Doğru, 1968, 10-11).

Belh ile ilgili ilk yazılı bilgiler Hint destanları Rig Veda'da geçmektedir. Rig Veda'da, Belh'in eski ismi "Balheke", Meharbarata ve Sanskritçe edebiyatından "Nehli ya da Buhdi" isimleriyle anılmıştır. Eski krallardan Yima veya Cem, bölgeyi *Buhdi* olarak adlandırmıştır. Ahamenşi (Pers) Krallığı döneminde, *Buhdi* "*Bahteryane*" ve akabinde Yunanlılar da bu toprakları "*Bahterya*" (*Baktria*) olarak adlandırmışlardır. Sürgün edilenler anlamına gelen ve Bahteri topraklarını Sasaniler Balkh olarak okumuşlardır. Söz konusu topraklarda fetihlerini genişleten Arap hükümdarları, belirtilen toprakların yüksek ve görkemli medeniyetine itirafta bulunarak, bu şehri "*Umm-ul Bilad*" (Şehirlerin Anası) olarak adlandırmıştır. Ancak Sasaniler döneminden gelen Belh ismi, halen mevcudiyetini korumaktadır (Gubar, 2005: 5).

Belh, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin en eski illerindendir. Anılan tarihi bölge eski yazılarda, Buhdi, Belikan ve Bahter isimleriyle anılmış, arkeolojik araştırmalara göre, Belh dağlık mıntıkları ve nehri civarında (MÖ 200-900) pirinç ayna, yüzük, bilezik, silah, at kamçısı ve lacivet mücevheri bulunmuştur. Ayrıca Belh ili, Amu Nehri (Daitanik/Kutsal Nehir)'nin aktığı bölgede bulunmakta olup, anılan şehrin özelliklerinden birini oluşturmakta ve bu topraklarda ilk kez tarım ürünlerinin ekimi, keçi ve koyun gibi hayvanların uysallaştırılması başlamıştır (Hüseyni, 2013:315).

Harabeler dışında başka bir eseri kalmayan eski Belh şehri, geçmiş dönemde Büyük Vidi Vastay medeniyetinin merkeziydi. Anılan dönemde dünyanın en büyük binaları,

bölgenin kültürlü halkı içinden çıkan dönemin ünlü yöneticilerince inşa edilerek, şehrin bayrağı dünyada ses getirmiştir (Hüseyini, 2013:315).

Cengiz Han 618 yılında, şehre saldırıda bulunarak, onarılma imkânı düşük bir şekilde tahriplere neden olmuştur. Cengiz Han'ın saldırısı ardından, Tel-i Hayran olarak bilinen ve Hz Ali'nin mezarının bulunmasıyla mezhebi açıdan yeni şehir temeli atılmış ve bugün *Mezar-ı Şerif* olarak anılmaktadır (Hüseyini, 2013:315).

Timuriler devrinde, Mezar-ı Şerif'in bir kent merkezi olarak doğuşuna da tanık olundu. Zamanla artık bölgenin ağırlık merkezi Belh'ten Mezar-ı Şerif'e doğru kaymaya başlamış ve burası zamanla gelişip Afganistan'ın en büyük kentlerinden biri olan *Mezar-ı Şerif* adını almıştır (Halik, 2015: 14-34).

Büyük Aryailerin ilk başkenti olan Belh, medeniyetler, kültürler, ticaret ve değişik din ve mezheplerin merkezi olarak sayılmaktaydı. Kayanilerin ardından, Aspler Belh'te hüküm sürmüşlerdir. Asplerin ilk kralı olan Leher Asp, MÖ 1500 yılında bu kuşağı Belh'te temelini atmıştır. Aspler döneminde Belh Peygamberi Zerdüştü, Zerdüştü dini ve Avesta mezhebi kitabını halka sunmuş ve Aspler Devleti, MÖ 1000'de Aşuriler Devleti'nin saldırısı ardından devrilmiştir (Hüseyini, 2013:315).

Baktria bölgesi muhtemelen Büyük Kyros (MÖ 559-530) devrinde Pers idaresi altına girmiştir. Pers hükümdarı I. Dara'nın (MÖ 522-485) *Behistun* ve *Nakş-i Rüstem*'deki yazıtlarında bugünkü Afganistan'ı oluşturan satraplıklar arasında Baktria (*Baxtri*) da anılmaktadır (Tolman 1893: 54-79).

Belh bölgesi MÖ 327- 1500 yılları arasında Ahameniş Krallığı'nın kontrolüne geçmiştir. Büyük İskender (Makedonyalı İskender) MÖ 329 yılında Belh'in ileri gelen ailelerinden birinin kızı olan Ruşane (Resayana) ile evlendi, kendisi Hindistan'a geçti ve Belh Yunan hakimlerinin egemenliğinde eskisi gibi devam etti. Yunan Bahteri Devleti'yle birlikte Arşk ya da Aşk Belhi, Aşkiyan Belhi Devleti'ni kurmuştur (Frye, 2009: 123-130). MÖ 250 yılında Koşaniler, yoğun çaba serfederek, Belh'te iktidarı ele geçirmiş ve anılan dönem ardından Koşaniler toprağının bir bölümü olarak geçmiş ve MÖ 70 yılında Zerdüştü dininin yanında Budist dini de Belh'te yayılmıştır. Belh/Nev Bahar mıntıkasında Zerdüştü – Budistlere ait en büyük tapınağı inşa edilmiş ve anılan tapınağın kalıntıları şehrin güneyinde halen göze çarpmaktadır. İpek yolunun üzerinde

kalan Belh, anılan dönemde dünya ticaret merkezi ve çeşitli kültürlerin birleştiği yerlerdir (Hüseyini, 2013:315-318).

İslam dini öncesi Belh, Budistlerin merkezi ve ünlü Nev Bahar tapınağının merkezidir ve anılan dönemde Zerdüşti dini de önemseniyordu. Müslümanların Belh'a ilk saldırısı Hicri Kameri takviminin 30. yılında Ahnaf ibni Qays Tamimi¹¹ liderliğinde ve Hicri Kameri takviminin 33. yılında tamamen Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Ancak Kuteybe bin Müslim döneminde tamamen bastırılmıştır. 18. yılı ortalarında Belh, Afganların kontrolüne geçmiş ve onların (1631) kontrolünde kalmıştır. Eski Belh yıkıntıları şimdi çok geniş bölgeyi kapsamıştır (Hüseyini, 2013:320,321).

MS III. asırda Belh çevresi İran'dan gelen Sasanilerin denetimine girdi. Ancak 360 yılı civarında Kızıl Hunlar 5. asırda da Akhunlar bölgeye hâkim oldular. 6. asırda Göktürklerle anlaşarak Akhunları yıkan Sasaniler Amu Derya Nehri'ni sınır olarak kabul ettiler. Böylece Amu Derya Nehri'nin kuzeyi Türklere güneyi yine Sasanilere kaldı. 651 yılında Sasanilerin yıkılmasıyla Belh bölgesi Türkşahilerin denetimine girdi. Kuşanlar, Eftalitler ve Türkşahiler devrinde bölgede Budizm hızla ilerlemiştir (Yıldırım, 2008:490).

Müslümanlar Belh çevresinde ilk kez 645 yılında görüldüler. Ancak bu ilk fetih hareketi çok kısa sürdü. Yerel halk Arap idaresine karşı sürekli isyan etti ve bunun sonucunda Arapların sert müdahaleleriyle kırıma uğradı. Arap yönetimine karşı en büyük ayaklanma 670'de Türkşahi hükümdarı Nizak Tarkan ve Budist rahiplerin öncülüğünde gerçekleşti ve Arap hâkimiyetine geçici bir süre son verildi. İsyanlar üzerine Araplar Belh'i terk edip yaklaşık 12 km mesafede bulunan Berûkan adlı bir yeri ordugâh haline getirip buraya yerleştiler. 671 yılında Belh civarında Arap egemenliği yeniden tesis edildi (İbnül Esir, 1986:424-444). Ancak bu durum da kısa sürdü. Emevî Halifesi I. Velid (705-715), Belh'i bir kez daha ele geçirdi. Araplar, 671'den itibaren Basra ve Kufe'den getirdikleri 50 bin kişiyi (daha doğrusu aileyi) Merv, Herat, Belh gibi kentlere yerleştirerek bölgenin demografik yapısını değiştirdiler. Böylece Belh bölgesi kesin olarak Emevi idaresi altına girmiş oldu (Belazuri, 1987:1000).

¹¹ İslam sonrası ilk kez, Ahnaf ibni Qays Tamimi liderliğindeki Araplar Belh'a gelmiş ve anılan dönem ardından Bele (Belh) İslam topraklarının bir parçası olmuş, İslam anlaşmasında da Belh tarihi yerini korumuş ve sayısızca bilim adamları, yazarlar, şairler ve din âlimlerini insan âlemine sunmuştur. Emeviler döneminde (tarih anlaşılamamış) Emevi Devleti'ne karşı bazı ayaklanmalar yapılmış ve her seferinde Araplar tarafından bastırılmıştır (Hüseyini; 2013:322).

Emevilerin bu sert yaklaşımları boyunca Belh halkı Araplara direndiler ancak Abbasîlerin iktidara gelmesiyle Halifelik siyasetindeki olumlu değişim sonucu Belh halkı arasında İslâm'ı benimseyenler çoğaldı. Abbasiler devrinde Belh bölgesinde yerel bir hanedan olan Tahirilerin (821-873) denetimine girdi. Ancak Tahirilerin egemenliğine karşı çıkan Saffariler (861-1003), Abbasilerin de desteği ile onlara rakip oldular. Halife Mutemid devrinde 871 yılında Abbasiler Saffarilerin, Belh üzerindeki egemenliğini de kabul ettiler (871). Abbasîlerden alınan bu onayın hemen ardından Belh'e sefer düzenleyen Saffariler Belh'i alarak Tahirîlerin egemenliğine son verdiler (872). Onların Belh'teki egemenliği de 900 yılına kadar sürdü. Samaniler Belh civarında Saffarileri yenerek bölgeyi ele geçirdiler (900 yılında). Belh, Ortaçağ boyunca önemini korudu ve *İpek Yolu* adı verilen ticari hatların en önemli konaklama merkezlerinden biri oldu (İbn Hurdazbih, 2008: 31-36).

Timurlular ardından, Belh yaklaşık 200 yıl Şeybaniler ve Aşterhaniyanların topraklarının bir parçasıydı. Ahmad Şah Baba döneminde Belh, anılan devletin bir parçası oldu ve Belh yılından sonra yerel hakimler tarafından özerk hükümet olarak yönetildi. Anılan dönem sonrası, Belh, Afganistan'ın önemli illerinden biri olarak, tüm siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal gelişmelerde kilit rol oynadı (Hüseyini, 2013:322).

Gazneli hükümdarı Alp Tegin, 961'de Samanîlere bağlı bir eyalet merkezi olan Belh'i ele geçirdi. Alp Tegin 962'de, Samanîlerin Belh'i geri almak amacıyla gönderdikleri 16 000 kişilik bir orduyu 3000 kadar askeri olmasına rağmen Hulm Geçidi'nde yenmeyi başardı. Bundan sonra Belh'te Gazne egemenliği başladı (Halik, 2015:35-45).

Dandanakan Savaşı (1040) sonrasında Belh bölgesi Selçuklu hâkimiyetine girdi¹². Bu asırlarda Belh, ticari bir şehir olarak gelişmeye devam etti. Belh üzerine Gazneliler ile Selçuklular arasında yaşanan rekabet sonucu bir dönem şehir yine Gaznelilere geçtiyse de Melik Alparslan 1043'te Belh'i yeniden Selçuklu idaresine kattı. 1206'da kent bu defa Celaleddin Harzemşah'ın kontrolü altına girdi ve Moğol akınlarına kadar gelişimini sürdürdü (Kafesoğlu, 2000: 165).

¹² Selçuklular döneminde Oğuzların önemli saldırısı yaşanmış, saldırıda Belh yıkıma uğramış ve Mevlana Celaleddin Belhi (Rumi) de ailesiyle 1207 yılında Belh'i terkederek, Türkiye'nin önemli şehirlerinden Konya'ya göç etmiştir (Hüseyini, 2013:322).

Moğollar Belh de dâhil olmak üzere tüm Afganistan'ı 1222 yılına kadar aldılar. Savaş zamanı yıkım yaşanmışsa da Belh Moğollar zamanında da önemli bir ilin merkezi olmayı sürdürmüştür (Sivrioğlu vd., 2017:183-186).

Cengiz İmparatorluğu parçalanırken Belh bölgesi Çağatay ulusunun parçası olmuştur. Çağataylılar adına Belh'i idare eden Tacik kökenli Emir Hüseyin ile Timur adlı Türk savaş reisi, 1360'lara doğru Semerkand, Termiz ve Belh çevresine hakim olarak Çağataylara karşı bağımsızlıklarını ilan ettiler. 1370'de Timur Emir Hüseyin ve taraftarlarını ortadan kaldırarak Badahşan-Belh mıntıkasında egemenliğini yeniden ihya etti. Böylece Belh'te kesin olarak Timuriler dönemi başlamış oldu. Timuriler devri Belh bölgesinin altın yıllarıdır. Günüzüye ulaşan çok sayıda tarihi bina bu parlak devrin kanıtıdır (Halik, 2015:35-45).

Moğol akınları öncesinde Belh çok önemli bir kültür merkezi olmuştur. Burada birçoğu *Belhî* künyeli sayısız edip, sanatkâr ve düşünür yetiştirdi. Bunlar arasında: El-Kindî'nin öğrencisi "psikolojinin öncülerinden kabul edilen" coğrafyacı ve hekim Ebu Zeyd el-Belhî (850-934), Mutasavvıf Şakik-i Belhi (öl. 809), İbrahim b. Ethem (öl.778) , astronom Ebu Mazhar el-Belhi (787-886), Coğrafyacı Ebu Zeyd el-Belhî (850-934), Şair Ebu Şakir el-Belhi (d.915), *Farsnâme* adlı eserin yazarı İbn Belhi (12. asır) sayılabilir. Yine dünyada daha çok *Rumî* olarak tanınan ancak Afganistan'da hâlâ Belhî olarak bilinen Mevlana Celâleddin'in (1207-1273) ailesi de Belh'ten Anadolu'ya göç edenler arasındaydı (Yazıcı, 1992: 518).

Yukarıda da belirtildiği üzere, Tasavvuf düşüncesinin Horasan kökenli olduğu iddiası ve Belh'te yetişmiş çok sayıda mutasavvıfın varlığı Belh'in, tüm dünyada tanıtılmasını sağlayacak kültür turizmi için Belh'e büyük faydalar sağlayacak bir durumdur. Her ne kadar bu mutasavvıfların büyük bölümünün kabirleri bugün Belh'ten çok uzak olsa da Belh merkezinde onları tanıtan müzeler, heykeller, anıtlar sayesinde bu şehrin tanıtımında çok önemli adımlar atılabilir.

Kral Amanullah Han (1919 – 1929) ismini, Belh il merkezi olarak adlandırdı. Bu yönüyle Belh ili, Afganistan Kuzey Bölgesi merkezi olarak belli öneme sahiptir. Kral Zahir Şah (1973 – 1933) zamanında Mezar-ı Şerif'in yeni haritası çizildi ve anılan dönemin ardından Kabil'den sonra Kandahar ve Herat'ın yanı sıra Afganistan'ın büyük ve önemli şehirlerinden biri konumuna geldi. Bugün Belh'te bilimsel ve kültürel

faaliyetlerin yanı sıra ticari ve önemli sanayi faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Belh, cihad ve direniş yıllarında (1992 – 1978) da Taliban aleyhinde Afganistan'ın özgürlükçü önemli ve kilit merkezlerinden olup, mücahitlerin Taliban rejiminin devrilmesinde kilit rol üstlenmiştir (Hüseyini, 2013:323).

2.2.4.2. Yerleşme Şekilleri

Belh ilinde, fonksiyonel özellikleri birbirinden farklı yerleşme şekilleri vardır. Bunlardan ikisi, fonksiyonel bakımdan diğerlerinden ayrılan *şehir* yerleşmeleri ile kır ve şehir yerleşmeleri arasında geçiş özelliği gösteren *kasaba* yerleşmeleridir. Diğer tip yerleşme şekli ise, tarım ve hayvancılığa dayanan bir ekonomik faaliyetin hâkim olduğu devamlı bir yerleşmenin bahis konusu olduğu *köy* yerleşmeleridir.

Mezarı Şerif şehri, Hindukuş dağlarının kuzeyinde ve Afganistan-Özbekistan sınırını oluşturan Amuderya'nın 56 km güneyinde, deniz seviyesinden 380 m yükseltide kurulmuştur (Fotoğraf 2.9). Afgan Türkistanı'nın (Kuzey Afganistan) birinci ve Afganistan'ın üçüncü büyük şehri olup Belh eyaletinin merkezidir (Kurtuluş, 2004: 518).

Aynı zamanda Belh ilinin merkezi olan Mezar-ı Şerif, Afganistan'ın en büyük şehirlerindendir (Fotoğraf 2.9). Bu şehir ülkenin kuzeyinde bulunmakta olup, son istatiklere göre alanı 48 km²'dir. Mezar-ı Şerif, coğrafi bakımdan açık bir bölge olup, dört bir yandan geniş çöllere sahiptir. Sadece batı istikametinde 40 km uzaklıkta Alburz dağının uzantıları ve güney istikametinde 15 km uzaklıkta Şadiyan Dağı uzantıları mevcuttur.

Mezar-ı Şerif şehrinin ilk kurulduğu yerde Hayr veya Hoca Hayran adında bir köy yer alıyordu. Günümüzde ise Mezar-ı Şerif şehri, Afganistan gibi köklü bir tarihe sahip olan bir ülke ölçütlerinde “modern” bir kent sayılabilir. Şehrin asıl gelişimi Hz. Ali'nin burada olduğu rivayet edilen mezarının inşası ile başlamıştır. İlk kez Selçuklu Sultanı Sencer (1119-1157) zamanında 1136 yılında burada Hz. Ali adına bir türbe yaptırıldığı bilinmektedir. Bu türbe Moğol akınları zamanında yıkılmıştır. Yapılan türbelerin (birincisi muhtemelen Cengiz istilâsı sırasında ortadan kalkmıştır) çektiği ziyaretçi kitleleri burayı bir ziyaretgâh ve ticaret merkezi haline getirerek Mezâr-ı, Şerif veya kısaca Mezâr adıyla anılmasına yol açmıştır (Kurtuluş; 2004: 518).

Ardından Timuri Sultanı Hüseyin Baykara'nın emriyle 1481 yılında türbe yeniden aynı yere bu sefer daha görkemli bir yapı olarak inşa edildi. Zaman içinde ek binalarla yapı genişletildi ve giderek daha önemli bir ziyaretgâha haline geldi. Bu şekilde 19. asırda Mezar-ı Şerif kuzey Afganistan'ın en önemli şehri olmaya başladı. Öte yandan Mezar-ı Şerif'in kent olarak tarihi ve parlaması asıl olarak son üç asırlık bir öykü olmakla birlikte Belh vilayetinin kendisi esas alınırsa dünya tarihinin en zengin mirasına sahip bölgelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır (Doğru, 1968, 10-11).

Mezar-ı Şerif batı istikametinden gübre ve elektrik fabrikası, kuzey yönünden Siyah Gir çölleri, doğu istikametinden havaalanı, Kale-i Kul Muhammed ve Göri Mar çölleri ve güney istikametinden Şadiyan çölleri alanları ile kuşatılmıştır (Ansari, 2007: 7).

Fotoğraf 2.9. Mezar-ı Şerif, Belh Bölgesinin İl Merkezi Olup, Günümüzde Şehirde Çoğunlukla Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Hazaralar ve Peştunlar Yaşamaktadır¹³

Belh şehri ise Amuderya'nın güneyindeki Dehâs ırmağı üzerinde ve Kûhibâbâ dağının eteğinde kurulmuştur. Adını eski Farsça'da (Persçe) Bâhtriş, Avesta'da Bâhdi (Bahdrî) ve Grekçe'de Baktra şeklinde geçen Baktres'ten alır (Yazıcı, 1992: 410).

Şehrin kuruluşu ile ilgili birçok rivayet olmakla birlikte MÖ 329'a kadar Persler'in (Ahamenîler) Bahtriş satraplığının merkeziydi. Belh bu tarihte İskender'in eline geçti. İskender'in ölümünden sonra Selevkos Krallığı sınırları içinde kaldı; daha sonra Baktiana Krallığı'nın ve Kuşanlar ile Eftalitler'in (Ak Hunlar) başşehri oldu. Sâsânîler

¹³ <http://m.payam-aftab.com/images/docs/000076/n00076524-r-b-003.jpg&imgrefurl=http://m.payam-aftab.com/fa/doc/gallery/Erişim> Tarihi: 07.08.2020

döneminde (226-651) burada Horasan merzûbanlarından biri kalırdı. İslâm fethinden bir süre önce Nevbahâr adlı mâbedi ile Budistler'in ziyaretgâhlarından biri olduğu gibi Zerdüştiler için de büyük önem taşımaktadır (Yazıcı, 1992: 410).

Araştırma sahasında bu iki yerleşmenin dışında çok sayıda kasaba ve şehir olarak sınıflandırılabilir yerleşme de bulunmaktadır (Tablo 2.8). Kasabalar, köy ile şehir arasında geçiş özelliği gösteren yerleşmelerdir. Başka bir ifadeyle bazı özellikleri bakımından köy yerleşmelerinden ayrılan, bazı fonksiyonları itibariyle de şehre benzeyen yerleşmelerdir. Ancak, fonksiyonları itibariyle şehirler kadar gelişmemişlerdir. Bundan ötürü de kasabalarda hem köyün, hem de şehrin hayat tarzını bulmak mümkündür (Özçağlar, 1997: 7-8). Böylece bu yerleşmeler, tamamen ziraî yapıda olan köy ile ziraat dışı fonksiyonların dengeli bir şekilde gelişmiş olduğu şehir arasındaki yerleşmelerdir. Bu nedenle de kasabaların az nüfuslu olanları köye, çok nüfuslu olanları da şehre dönük yerleşmeler olarak değerlendirilmektedir (Tümertekin, 1973: 3). Bu şekliyle de kasabalar, tarımsal ürünlerin satıldığı veya mamul maddelerle tarım ürünlerinin değiştirildiği, tarım dışı fonksiyonların gelişmeye başladığı, kırsal yerleşmeler sınırı dışında ve şehrsel yerleşmelere geçiş alanındaki yerleşmelerdir (Darkot, 1967: 94).

Bu bağlamda Belh vilayeti sınırları içerisinde; Mezar-ı Şerif, Belh, Nahr Şahi, Dehdadi, Çhar Bolak (Çahar Bulke), Çhimtal, Şolgere, Kişende (Kişindeh), Kaldar, Hulm, Devletabad, Şortepa, Çahar Kanat, Marmul ve Zari (Zaray) adları ile anılan çok sayıda şehir ve kasaba yerleşmesi mevcuttur. Bu yerleşmeler aynı zamanda ilçe merkezlerini oluşturmaktadır. İlçe nüfuslarının büyük bölümü merkezde yaşamaktadır. Bu ilçelerin nüfusları 3 180 200 (Mezar-ı Şerif) ile 10 200 (Marhal) arasında değişmektedir (Tablo 2.8).

Tablo 2.8. Belh Vilayeti Sınırları İçerisindeki İlçelerinin Nüfusları

İlçe Adı	Nüfus	İlçe Adı	Nüfus
Belh	136097	Kişindeh	55003
Çhar Bolak	91539	Marmul	12888
Çahar Kanat	50220	Mezar-ı Şerif	484492
Çhimtal	103630	Nahr Shahi	50752
Devletabad	119083	Şolgara	129271
Dehdadi	76261	Şortepa	44773
Kaldar	22586	Zari	49556
Hulm	83032	Toplam	1509183

Kaynak: Ülke İnsanlarının Değerlendirilmesi Dergisi (2019)¹⁴.

Kırsal yerleşme şekillerinin en belirgin tipini köyler, oluşturmaktadır. Köy idarî üniteleri, belirli bir idarî sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan sürekli ve dönemlik kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, nüfusu değişebilen, çoğunlukla tarım-hayvancılık faaliyetlerinin egemen olduğu devamlı kırsal yerleşmelerdir (Özçağlar, 1997: 8).

Bölgenin kırsal kesiminde yaşayan yöre insanı genel olarak nehir sahileri ve kumsalları, dağların etekleri ve vadileri kendi yaşam alanı olarak seçmiştir. Başka bir anlatımla kırsal yerleşmeler bu morfolojik üniteler üzerinde bulunmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan insanlar, çok nezif ve temiz olup, sağlıklarına bağlı kalarak, zorlu kış koşullarında ısınmak ve ocaklarını yakmak için yeteri kadar birikimlerinin olmadığından en iyi yakacaklarını dağlardan topladıkları *ezim* ve *hayvan göbresi (tezek)* oluşturmaktadır. Ancak gıda, giyim ve kümbetli kerpiç evleri çok temiz olup, içme ve kullanma sularının kuyu ve göllerden sağlamaktadırlar. ve civar bölgeleri halkı örf ve adetleri açısından düğün, taziye, gıda, giyim ve sosyal yaşantılarında kendilerine has özelliklere sahip olup, yemekleri çok sade olmasına rağmen bir o kadar da lezizdir (Ansari, 2007:160).

¹⁴ <https://www.google.com/search?q=shorturl.at%2FxyFIW&oq=shorturl.at%2FxyFIW&aqs=chrome69i58j69i57.35251j1j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, Erişim Tarihi: 15.11.2020.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM ÇEKİCİLİKLERİ

Tarihsel Çekicilikler, tarihsel kaynaklar, geçmiş medeniyetlerin ve geçmiş çağların ayakta kalan fiziksel kalıntılarıdır. Bunlar arasında mimari, coğrafi görünüm ve arkeolojik özellikler kadar, geçmişten bugüne kadar gelen, günlük yaşam için önemli olan unsurlar da yer alır. Önemli tarihsel, dini ya da mitolojik olaylar da, bunların meydana geldikleri yerler de tamamen değişmiş ya da geçmişten hiçbir delil kalmamış olsa da, tarihsel kaynak olarak kabul edilebilirler (Özgüç, 1998: 80).

Tarihsel kaynaklar, bir ülkenin önceki nesillerden kendisine miras kalan binalar, eski anıtlar ve başka çeşitli maddi varlıklardır. Mekânsal olarak dağılımları her hangi bir şekilde olabilir. Bunlar, uzak kırsal alanda tek bir çekicilikten köy, kasaba ve şehirlerde çekici bir görünüm oluşturacak şekilde bir cadde boyunca uzanmış binalar topluluğuna ya da belirli bir lokasyonda birikmiş tarihsel nesnelere kadar çok çeşitlidirler. Bununla birlikte tarihsel turizm, *miras turizmi* ile eş anlamlı değildir; fakat onun önemli bir parçasıdır. *Miras turizmi* kavramı turistlerin yalnızca binaları ve tarihsel eserleri değil, ancak aynı zamanda, bir ülkenin manzaraları, doğal tarihi, sanatsal ve kültürünü de kullandığı anlamına gelir. Aslında, bir nesilden diğerine geçen her tür kaynağın kullanımını ifade eder (Özgüç, 1998: 160).

3.1. TARİHİ ÇEKİCİLİKLER

Son dönemde turizm mevsime bağlı yaz ve kış faaliyetlerinden ziyade, tarih, kültür dini değerler gibi alanlara yönelmiştir. Örneğin Türkiye’de her yıl ortalama 600.000-700.000 turist Efes’teki Meryem Ana Evi’ni ziyaret etmektedir (<https://emlakkulisi.com>)¹⁵. Efes antik kentiyle birlikte bu sayı 1.5 milyona çıkabilmektedir. Yine Topkapı Sarayı 3 milyon yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir. Onu hemen hemen yakın ziyaretçi sayısı ile Ayasofya takip etmekteydi

¹⁵ <https://emlakkulisi.com/meryem-ana-evinin-700-bin-ziyaretci-agirlamasi-bekleniyor/190486>. Erişim Tarihi: 17.01.2020.

(<https://www.bik.gov.tr>)¹⁶. Kültürel, tarihi mek nlar  ön plana çıkararak turizm anlayışı, deniz-kum veya kar turizmi gibi mevsim, coğrafya ve iklim ilişkilerine doğrudan bağlı olmadığından yıl boyu turist çekebilmektedir.

Belh bölgesinde turizmin ana direğini tarihi, kültürel ve dini mek nlar taşıyacaktır. İnsanlar coğrafi ve iklim şartları ne olursa olsun tanıtımı iyi yapıldıktan sonra tarihsel kültürel ve dini sembolik mek nlar  kitleler halinde ziyaret edebilmektedirler. Mısır, Ürdün, Suriye gibi iklim ve coğrafya olarak zorlu ülkelerde dahi savaş ve i  çatışmalar gibi engeller olmadığı durumlarda çok sayıda turist çekebilmektedir. Örneğin Mısır piramitlerini -bu ülkede zaman zaman turistlere dönük saldırılar yaşanmasına rağmen- yılda 14 milyon turist ziyaret etmektedir (<https://www.addisonlee.com>)¹⁷.

Farklı dinlere mensup kişilerin, dini ihtiyaçlarını gerçekleştirmek amacıyla camii, sinagog, kilise, türbe gibi inanç çekim merkezlerine yaptıkları seyahatlerin turizm kavramı içerisinde değerlendirilmesine inanç turizmi denir (Sargin, 2006: 3). İnanç, kültür ve tarih turizmi için kullanılan mek nlar genellikle i  içedir veya aynı yapılar bu üç özelliği birden temsil edebilirler. Tarihi bir camii, hem kültürel hem de inanç açısından değerlidir. Bir  e me yapısı da üzerinde yazan kitabeye bağlı olarak tarihi ve kültürel değer taşıyabilmektedir. Belh  rneğinde eski bir Budist merkezi olan bu alan sonradan Afganistan'da ilk İslamlaşan bölgelerden biri olarak tarihi, dini yönden dikkat çekmektedir. Belh bölgesi, medreseler, camiiler, kaleler, gibi yapılar açısından büyük bir zenginliğe sahiptir. Bu nedenle hem inanç hem de kültür turizmi açısından bölge büyük bir potansiyele sahiptir.

3.1.1. Prehistorik Dönem Kültür Varlıkları

Yukarıda da belirtildiği üzere, Belh bölgesinde prehistorik çağlardan itibaren çok önemli  ren yerleri ve sit alanları bulunmuştur. Sahada insan izlerinin bulunduğu tarih öncesine ait en eski yerleşim alanları arasında; Belh Nehri yakınlarında Mezar-ı  erif'in 20 km güneydoğusundaki Sefid-pul, Devletabad ilçesindeki Tepe Ni ke, Kafır Kale, Gar-

¹⁶ <https://www.bik.gov.tr/2018de-en-cok-ziyaret-edilen-muze-topkapi-sarayi-oldu/>. Erişim Tarihi: 17.01.2020.

¹⁷ <https://www.addisonlee.com/addlib/know-35-million-people-visit-historical-destinations-every-year/>. Erişim Tarihi: 22.01.2020.

e Mar, Tacik İlten, Talakmir Mağaraları, Firuzabad yakınlarındaki Gerd Tepe, Ak Çeper, Asker Tepe, Köhne Çahar Bulk, Korş Tepe, Çelh Mezar, Tepe Lebbek, Tepe Rahmetabad, Semendi Tepe vs. bulunmaktadır (Halik, 2015:35-45). Bu alanların bazıları 1979 öncesindeki barışçıl zamanlarda Sovyet, Amerikan, Fransız ve Afgan arkeologların ortak girişimleriyle kazılmış ve incelenmiştir. Ancak çoğu kırsal alanlarda olduğu için bazıları büyük zarar görmüşlerdir.

Afganistan'daki Protohistorik zamanlarda ilk şehirler ve surlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Öte yandan Afganistan'da kendilerini "Aryancı" olarak gören birçok bilim adamı, en eski medeniyetlerin Aryanlar yani Ariler-Hint Avrupalılar tarafından inşa edildiği konusunda ısrarcıdır. Örneğin Belh bölgesi üzerine son derece kapsamlı bir araştırma yapmış olan, yazılı kaynakların olmadığı hemen her yerleşimi kanıt olmadığı için her daim Aryanlara bağlamıştır. Örneğin Mezar-ı Şerifin 50 km güneybatısında M.Ö. 3600'e tarihlenen ve halkın *Cemşid Şehir* adını verdiği ören yeri Aryan yerleşimi olarak gösterilmektedir. Aynı iddialar Hulm'un 18 km kuzeyinde yer alan Şehr-i Banu, Mezar-ı Şerif'in 12 km kuzeyinde yer alan Asfyan Türbesi veya Belh yakınlarındaki Demirci Kava (Kava-ye Ahenger) Türbesi olarak bilinen mekânlar için de iddia edilmektedir (Halik, 2015:35-67).

Öte yandan bu isimleri taşıyan mekânlar halkın ilgisini çeken yerlerdir. Zira Orta Asya ve İran coğrafyasında İran mitolojisindeki isimler Cemşid, Rüstem, Demirci Kava gibi isimler ilgi çekicidir. Her ne kadar bilimsel olarak bu isimlendirmeler abartılıysa da turizm adına bu isimler olumludur. Nitekim benzer durum hemen her ülkede karşımıza çıkmaktadır. Mesela Türkiye'de Efes Meryem Ana evinini gerçekten Meryem Ana'ya ait olup olmadığı hatta Meyem Ana'nın bu bölgeye gelip gelmediği tartışmalıdır. Ancak bilim dünyasını ilgilendiren bu tartışma turizm açısından olumlu sonuçlar doğurur. Neticede Cemşid İran mitolojisinde ilk insan, ilk şehir kuran insan tarımı başlatan ilk insan, ilk kral olarak görülmektedir. Şarabı icat eden kişi olarak da görülür (Yıldırım, 2008: 204-209).

Diğer taraftan, Demirci Kava da en az onun kadar ünlü mitsel bir figürdür. Zalim hükümdar Dehhak'a karşı ayaklanmayı başlatan kahraman olarak Şehname'de övülmüştür. Sonuç olarak bu mekânların tarihsel gerçeklerinden bağımsız olarak bu mitsel isimlerle özdeşleştirilmiş olan Cemşid Şehir veya Aramgâh-e Kava-ye Ahenger

(Demirci kava Türbesi) gibi sembolik mekânlar bu meşhur isimler sayesinde çekicilik kazanacakları açıktır (Yıldırım, 2008: 452-454).

3.1.1.1. Nevbahar Tapınağı (Ateşgedesi)

İslam öncesi en önemli eserlerden biri Belh'te bulunan Budistlerin büyük tapınağı olan *Nev Bahar Tapınağı* ya da *Nev Aviharay*'dir (Fotoğraf 3.1). MÖ 1500'de inşa edildiği iddia edilen yapının aslında bir ateşgede mi yoksa Budist tapınağı mı olduğu da net değildir. Ancak günümüzde burasının Budist tapınağı olduğu konusunda bir görüş birliği vardır (Yıldız, 1992: 518). Afganistan'daki tüm eski yapılarda olduğu gibi bu yapının da Aryanlara ait olduğu iddia edilmektedir. Belh'in güneybatısında bulunan bu tapınak, Hindukuş'un kuzeyinde Budistlerin en büyük din merkezi olarak kullanılmıştır. Araştırmalar, bin yıl boyunca dünya budistlerinin dikkatini çeken bu tapınağın MÖ ikinci asıra ait olduğunu belirtmektedir. Kuşaniler döneminin önemli başarılarından olan bu tapınağın etrafında Büyük Kanişka hükümrânlığı döneminde Budist inançlıları için yaklaşık 283 hücre yapılmıştır. Bu tapınakta büyük âlimler ve bilim adamları bilim bilimsel çalışmalarda bulunmuştur (Halik, 2015:67-70).

Fotoğraf 3.1. Nevbahar ya da Nev Aviharay Tapınağı, Belh Vilayetindeki Budist Tapınağı Olup, İslam Öncesi En Önemli Eserlerden Birini Oluşturur¹⁸

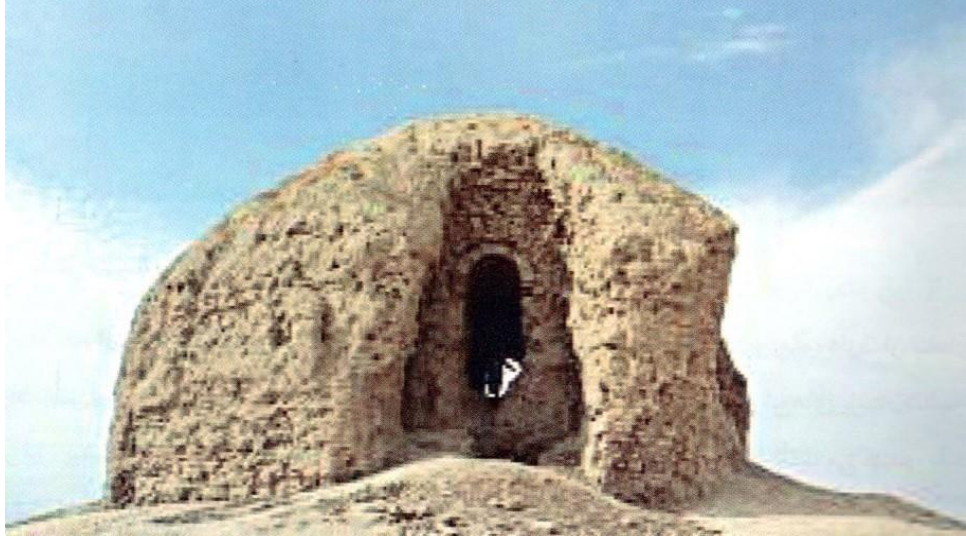
¹⁸ <http://2.bp.blogspot.com/-ijbOoFkmRF8/UXjyOvoatjI/AAAAAAAAABjo/1HxUN2eQfj4/w1200-h630-p-k-no-nu/01.jpg&imgrefurl=http://database-ary/> Erişim Tarihi: 10.08.2020

Nevbahar Ateşgedesi (tapınağı), tarih öncesi çağlardan İslami asırlara kadar uzanan asırlar boyunca önemini korumuştur. İran mitolojisine göre Nebahar tapınağı çok eski bir yerdı ve mitolojik karakterlerden Lohrasp tarafından inşa edilmiştir (Yıldırım; 2008:490). Burasının gerçek adının *Nava Vihara* olduğu sanılmaktadır. Belh'i fetheden Müslüman Araplar (662 yılında) başlangıçta Nebahar tapınağını yıkmışlarsa da sonradan tapınağın onarımına izin vermişlerdir. Bu tapınağın koruyucularına *Bermek* denilmekteydi. Abbasi Halifesi Harun Reşid'e hizmet eden ünlü vezir ailesi olan Bermekilerin atası Belh'te Nebahar tapınağının rahibi olan Bermek'ti (Yıldız; 1992: 518).

3.1.1.2. Vahram Tapınağı

Vahram Tapınak, muhtemelen MÖ 1000-1500 yüzyılda inşa edilmiş yapılarından olup, Devletabad ilçesi – Moman Abad köyünün kuzeyi yakınlarında bulunmaktadır. Belh'in 30 km kuzeyinde kalmaktadır. Bu tarihi iki katlı bina ham kıl/tuğladan inşa edilmiştir. Bu yapının kuzeydoğusunda, Amu Nehri'nin yakınlarında birçok harabe göze çarpmakta ve bu harabelerin eski Belh'in kalıntıları olabileceğine dair tahiminler yürütölmektedir. Bu harabelerde İslam öncesi değişik dönemlerine ait şehirlerin izleri göze çarpmaktadır (Halik, 2015:73,74).

Mitolojik açıdan ünlü bir yer olan Vahram Ateşgedesi aynı isimde birçok yer gibi Zerdüşť dini ve İran edebiyatı için önemli bir merkezdir. Vahram ve Ortaçağ'daki adıyla Behram, eski İranlıların savaş tanrısı, Romalıların Mars'ının karşılığıdır. İran ve Afganistan coğrafyasında Vahram Ateşı adı verilen birçok yer vardır (Halik, 2015:74). Belh vilayetindeki bu mekân da İrandakiler kadar turist çekebilecek potansiyele sahiptir.

Fotoğraf 3.2. Vahram Ateşgedesi, Zerdüşt Dini ve İran Edebiyatı İçin Önemli Bir Merkezdir.¹⁹

3.1.1.3. Altın Tepe Vahram Tapınağı

Devletabad'ın kuzeyindeki Altın Tepe yerleşimi, MÖ 1500'den başlayarak Helenistik Çağ'a kadar devam etmiştir. Burada 2007'de Budist heykelleri bulunmuştur. (Halik, 2015:74-79).

Tilla Tepe Farsça *Tilla*, Batı dillerinde *Tillya*, Türkmence'de Altın Tepe olarak da bilinmektedir. Afganistan ile Özbekistan ve Tacikistan sınırının kesişim noktasında bulunan Tilla Tepe'nin nekropolünde, 1978/1979 kazı sezonunda her birinin yanına ölü hediyesi olarak, binlerce parça altın eşyanın bırakıldığı beş kadın ve bir erkek cesedi ortaya çıkarılmıştır (Pugachenkova vd., 1996:353). Altın ve mücevherlerden imal edilmiş küpe, toka, yüzük, bilezik, masif gerdanlık, kılıç ve hançer kabzası, taç vb. buluntuların toplam sayısı 20 000'in üzerindedir. Mezarlarda bulunan sikkeler sayesinde gömülerin yaklaşık tarihlendirmesi yapılabilmektedir. Sikkelerin yarısı MÖ I. yüzyıla, diğer yarısı ise MS I. yüzyıla aittir. Tilla Tepe, günümüzde İpek Yolu adı verilen son derece önemli ticaret güzergâhı üzerine bulunan bir noktadaydı. Bu nedenle bu ölçüde zengin buluntular içermesi de doğaldı (Enoki vd., 1996: 183-186). Öte yandan buluntular, Uzak Doğu ve Akdeniz Hellen dünyası kültürleri arası bir sentezi de yansıtmaktaydı. Nitekim bunlar

¹⁹ https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fichef.bbci.co.uk%2Fnews%2F640%2Fcps%2Fpb%2F7621%2Fproduction%2F_93214203_42885da4-ce60-4a4a-82b6-be4cd9fcf1f/ Erişim Tarihi: 07.08.2020.

arasında kanatlı yarı çıplak tanrıça (Fotoğraf 3.3) figürü Akdeniz'in etkisini yansıtmaktadır (Sarianidi, 1985:30-31).

Fotoğraf 3.3. Baktria veya Kuşan Afrodit'i Olarak Tanınan Altın Figür, Kabil Ulusal Müzesi'nde Sergilenmektedir.²⁰

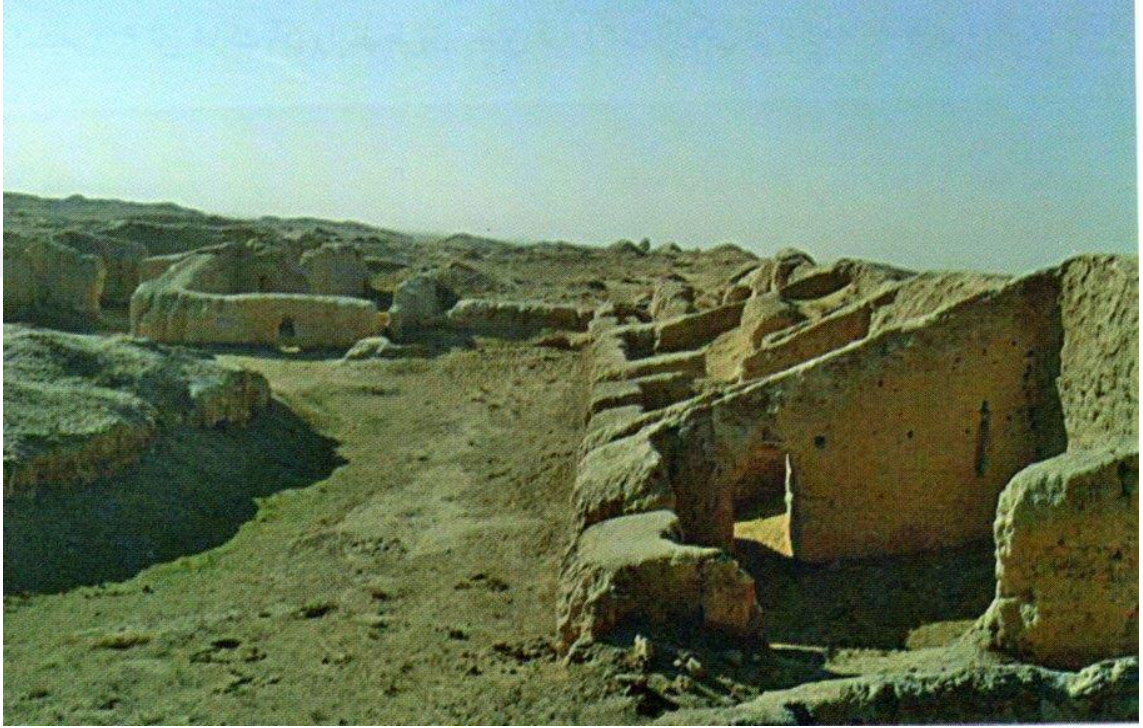
3.1.1.4. Dilber Cin (Dilberjin) Tepe Öreni

Belh bölgesinde bu dönemi temsil eden en önemli arkeolojik sit alanları arasında Dilberjin Cin Tepe başta gelmektedir (Fotoğraf 3.4). Akçan ilçesinin 20 km kuzeydoğusunda ve Belh'in 40 km kuzeybatısında kalan Dilber Cin Tepesi, Yunanlılar dönemine ait Aryana'nın eski şehir kalıntılarından olup, şehrin tarihi geçmişi MÖ 250 yıl önceye dayanmaktadır ve kent MS 5 ve 6 yılına kadar ayakta kalmıştır. Dilber Cin Köyü'ne yakınlığından ötürü Arkeologlar bu şehre Dilber Can ismini vermişlerdir. Dilber Cin Tepesi (Dilber Jin Dilber Zin ve Kazan Belh) insanlığın en eski ve medeniyetli şehirlerinden biridir. Şehir, Yunanlılar ve Bahteriler döneminde ortaya çıkmış olup, Koşaniler döneminde daha da gelişmiştir. Krallık köşkü, şehrin merkezinde dört köşe şeklinde bulunmakta olup, kalıntıları yaklaşık 15 hektarlık araziye yayılmıştır. Şehrin ve köşkün dört tarafı, Koşaniler dönemine ait savunma surları ile kuşatılmıştır (Halik, 2015:90).

Dilber Cin Tepesi'nin tarihi bölgesinden arkeolojik kazılarda çıkarılan taç heykeller, uzun ve sivri uçlu olup, kıymetli taşlarla süslenmiştir. Burada bulunan diğer

²⁰ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbssbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D778760565550820&imgrefurl /Erişim Tarihi: 10.08.2020

bulgular arasında; insan, hayvan ve bitkilerin kazındığı taş sütunlar, Herakles heykelleri ve Kuşaniler dönemlerine ait sikkeler, bronz aynalar gibi metal aletler, bileklik, yüzük, gökkuşağı benzeri küpeler, kadın ve erkek süs eşyaları, hançer, çamurdan yapılmış tabak çanak, sürahi, kadeh, leğen ve Büyük Kuşan Kralı Kanişka dönemine ait Baktria dilinde yazılmış mermer levhalar vb. eşyalar bulunmaktadır (Halik, 2015: 91,92).

Fotoğraf 3.4. Dilber Cin (Dilberjin) Tepe Öreni, Akçan İlçesinin 20 km Kuzeydoğusunda Bulunmaktadır.²¹

3.1.1.5. Akköprü Öreni

Tarih öncesi insanların sığınma merkezi olan Akköprü, 200 m yüksekliğinde çöl duvarında kireç taşından oluşmuştur. Arkeologlar tarafından yapılan kazı çalışmalarında, mekânın insanların toplandığı en eski alanlardan biri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu mekân, Belh – Samangan arasında kalmaktadır (Hüseyni, 2013: 344).

Akköprü’de yaklaşık 20 bin yıl geçmişe ait ve ilk sanat örneği olan küçük bir taş heykeli de bulunmuştur. Bu tarihi heykel, dünya sanat tarihinde büyük bir öneme sahiptir.

²¹ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://media.farsnews.ir/Uploaded/Files/Images/1391/02/04/13910204135806753_PhotoL.jpg&imgrefurl Erişim Tarihi: 07.08.2020

Bölgede ayrıca 4500 yıl öncesine ait bir saksının yanı sıra taş, çamur ve bronzdan yapılmış çok sayıda eser ortaya çıkmıştır (Ansari, 2007: 42, 43).

3.1.1.6. Zadyan Antik Ören Bölgesi

Belh ilinin kuzeyinde, 4820 m²'lik ören alanı, denizden 315 m yükseltidedir. Burası aynı zamanda tarih öncesi Neolitik döneme ait insanların yaşam alanını oluşturmaktadır (Fotoğraf 3.5). Bu alanda yapılan arkeolojik araştırmalarda (Dr. Vinogradov tarafından) çok sayıda eser bulunmuştur (Halik, 2015:40,41).

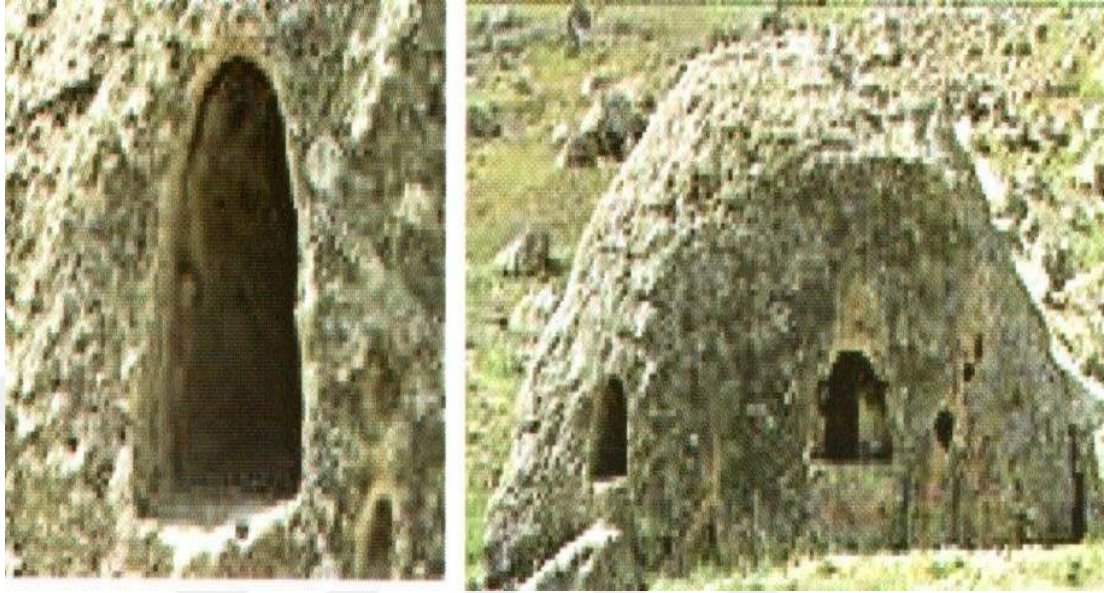
Fotoğraf 3.5. Zadyan Antik Ören Alanı, Neolitik Döneme Ait İnsanların Yaşam Alanını Oluşturmaktadır²²

3.1.1.7. Marmul Taş Evi

Marmul taş evi, Koşani ve Sasaniler döneminin tarihi yapılarından (Fotoğraf 3.6). Bu ev, Marmul'un 2 km güneyindeki bir tepenin eteğinde bulunmaktadır. Bu tarihi ev, Budis rahibelerin kutsama yeri olarak kullanılmaktaydı. Bu evin duvarlarında çamur

²² https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbssbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D782490361802094&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

ve bitkilerden oluşan kazılmış eserler göze çarpmaktadır. Burada bulunan küçük parçacıklar halindeki çakmak taşı parçaları ve aletlerin, arkeologlar tarafından Neolitik döneme ait olabileceği tahmin edilmektedir (Halik, 2015:105).

Fotoğraf 3.6. Marmul Taş Evi, Marmul'un 2 km Güneyindeki Bir Tepenin Eteğinde Bulunmaktadır²³

3.1.2. İslam Öncesi Tarihsel Dönem Kültür Varlıkları

3.1.2.1. Hulm Balahisarı ve Kapı Odası

Balahisarı, Ariana'da Koşaniler dönemine (MS I. ve II. yüzyıl) ait anıtlardan olup, Hulm ilçesi–Cihan Nima Bağı'nın 2 km doğusunda kalmakta olup, 100 dönümden fazla bir alanı kuşatmıştır. Bu tarihi bina, günümüzde bir toprak birikintisine dönüşmüş, ancak geride hisarın duvarları halen ayaktadır. Bu binalar bir kısmı 36 m² genişliğe sahip olup, genellikle çamur tuğlalardan yapılmış ve üzeri siyah kireçle sıvanmıştır. Kapı odası, Timurlular döneminde yeniden restore edilmiş ve namazgâh olarak ayrılmıştır. Bu nedenle de *Balahisar Camii* olarak da geçmektedir. Hulm Balahisarı, bir kez XV. yüzyılda Timurlular döneminde ve ardından da XVII. yüzyılda Ahmadşah Abdali döneminde mermerle kaplanmış ve halen aynı şekilde korunmaktadır (Halik, 2015:100).

²³ https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fichef.bbci.co.uk%2Fnews%2F640%2Fcps%2Fprod%2F7621%2Fproduction%2F_93214203_42885da4-ce60-4a4a-82b6-be4cd9fc1f0/ Erişim Tarihi: 07.08.2020

Balahisar'ın kapı odası, Balahisar'ın dışında ve kuzeydoğusunda kalmakta olup, ateş tuğlasıyla inşa edilmiştir (Fotoğraf 3. 7) Bu kapı 2010'da Hollanda Krallığı'nın desteğiyle korumaya alınmıştır (Ansari, 2015: 101).

Fotoğraf 3.7. Hulm Balahisarı ve Kapı Odası, 2010'da Hollanda Krallığı'nın Desteğiyle Korumaya Alınmıştır²⁴

3.1.2.2. Belh Balahisarı

Şehir duvarları ham ve ateş tuğlalarından yapılmış ve Belh şehrinin 1 km kuzeyinde bulunmaktadır. Belh Balahisar'ı doğu istikametinden tarlalar ve batı istikametinden evlerle kuşatılmıştır. Hazret-i Seth'in türbesi olarak bilinen Hahamenşiler döneminde Belh hükümdarlarının türbesi Belh Balahisarı'nın kuzeyinde duvarların dışında kalmakta ve Abu Müslim Hurasani döneminde yaşadığı bilinen Pehlivan Ahmed Zamçi'nin mezarı ise Balahisar'ın batısında duvarın içinde bulunmakta ve ziyaret edilen özel türbeler arasında bulunmaktadır. Belirtilen tarihi binanın bugün bir kısmı ayakta (Fotoğraf 3.8)

²⁴ <https://www.google.com/imgres?imgurl=https://mundigak.com/wp-content/uploads/2020/06/images-3.jpg&imgrefurl=https://mundigak.com/fa/> Erişim Tarihi: 24.06.2020

Balahisar'ın girişinin yakınında bir bölümü çökmüş büyük bir minare göze çarpmaktadır (Halik, 2015: 74,75).

Daha önce değişik tarihlerde yüzey araştırmalarının yapıldığı alanda, Afganistan ve Fransız arkeologlar, 2005'ten itibaren düzenli kazı çalışmalarını başlatmışlardır. Duvarın güney bölümü kalıntılarını ortaya çıkartmak için 2006 yılında yapılan kazı çalışmalarında; ateş tuğlaları, mavi renkli gaz/yağ lambası, su testisi, kiremit ibrik, kiremit parçaları, zarif hat yazılı kırık boncuklar, üç adet sikkeler, iki insan iskeleti ve iki adet yüzük bulunmuştur (Ansari, 2015: 77).

Fotoğraf 3.8. Belh Balahisarı, Şehrinin 1 km Kuzeyinde Bulunmaktadır²⁵

Belh yakınlarındaki önemli bazı surların da sonradan eklemeler yapılmakla birlikte Akhamenişler zamanından kaldığı düşünülmektedir. Bunlar günümüzde de kısmen ayakta olan **Kale-yi Hinduvar** ve ondan daha iyi durumdaki **Belh Surları**'dır. Belh surları 3.5 km uzunluğunda, 8 m yüksekliğindeki kuleleri ve sur duvarları ile görülmeye değer tarihi savunma yapılarıdır (Halik, 2015: 77).

²⁵ <https://www.google.com/imgres?imgurl=http://atis.af/wp-content/uploads/2020/04/balahesar11.jpg&imgrefurl/> Erişim Tarihi: 07.04.2020

Belh civarında İslam öncesi eserler arasında en dikkati çeken yapılardan bir diğeri yüksek bir tepenin üstünde kurulmuş olan, halkın **Taht-ı Rüstem** adını verdiği binadır (Fotoğraf 3.9). Yapının tarihi tam olarak bilinmese de Persler veya Sasaniler zamanına ait olduğu düşünülmektedir.

Fotoğraf 3.9. Taht-ı Rüstem, Belh Civarında İslam Öncesi Eserler Arasında En Dikkati²⁶

3.1.2.3. Çarhı Felek (Atlıkarınca) Gözlem Evi

Çarhı Felek tarihi binası, Belh şehrinin Konya Caddesi'nin kuzeyinde bulunmakta olup, İranlı mühendis Areş Bostani'ye göre, Sasaniler döneminden (MS III. yüzyılı) kalmıştır (Fotoğraf 3.10). Gözlem evi, ham tuğladan inşa edilmiş, kıvrak bir şekilde yukarıya doğru yükseltilmiştir (Halik, 2015:109).

²⁶ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbci.co.uk/news/640/cpsprodpb/B82F/productio n/_93215174_cd1f3aa8-3dbc-4bb7-8f71-75c3207da9c2.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

Fotoğraf 3.10. Çarhı Felek (Atlıkarınca) Gözlem Evi, Sasaniler Döneminden Kalma Eserlerdendir.²⁷

3.1.3. İslam Sonrası Kültür Varlıkları

Belh bölgesinde, günümüze ulaşan kültür varlıklarının büyük bölümü İslam dönemine aittir. Bölgede İslamiyetin yayılması uzun bir dönem sonucu gerçekleşmiş ve 9. asra doğru tamamlanmıştır. İslami asırlarda Tahiriler, Saffariler ve Samaniler gibi erken hanedanlardan sonra Gazneliler, Selçuklular dönemi yaşanmıştır. Arada Moğol işgaline uğrayan Belh, Timuriler devrinde en zengin çağlarından birini yaşamıştır. Zaten günümüze ulaşan İslami dönem eserlerinin büyük çoğunluğu da Timuriler devrine aittir veya o dönemde restore edilmişlerdir (Halik, 2015: 35-45).

3.1.3.1. Camiler

Arap kaynaklarında Belh'te, en eski caminin bu bölgeyi fetheden Arap komutan Kuteybe b. Müslim tarafından, 706 ila 707 yıllarında inşa ettirildiğinden

²⁷ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbssbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D782490361802094&imgrefurl=https://pt-br.facebook.com/749389531778844/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

bahsedilmektedir. Kuteybe'nin başka camiller de yaptırdığı bilinmekteyse de bunlara günümüze ulaşmamışlardır. Tarihsel kayıtlar Abbasiler zamanında da *Mescid-i Cuma* adlı çok sayıda caminin inşa edildiğinden söz etmektedir. Günümüzde mevcut olmayan bu camiler arasında; *Mescid-i Cami Billuryan*, *Mescid-i Cami Bervekan*, *Mescid-i Atik*, *Mescid- Mumek*, *Mescid-i Harb*, *Mescid-i Makberi*, *Mescid-i Şerafeddin* bulunmaktadır. Cami-yi Senceri (Fotoğraf 3.11) gibi güzel yapıların günümüze sadece eski fotoğrafları ulaşmıştır (Halik, 2015: 35-45).

Fotoğraf 3.11. Günümüze Ulaşamayan Cami-yi Senceri'nin Eski Bir Fotoğrafı (Foto: Halik, 2015:134).²⁸

3.1.3.1.1. Dokuz Kümbetli Mescid

Belh'te günümüze ulaşmış en eski Mescit (8. yüzyıldan kalma), *Dokuz Kümbetli Mescid* (Mescid-i Noh Gumbat) veya *Haci Piyade* olarak bilinen camiidir (Fotoğraf 3.12). Bu cami aynı zamanda tüm Afganistan'da bilinen en eski camidir. Belh vilayetinin yönetim merkezi Mezar-ı Şerif'in 21 kilometre batısında bulunan kalıntı 8. yüzyılda daha

²⁸ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/30/Tashkurgan_Palace_2.jpg/220px-Tashkurgan_Palace_2.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 30.03.2020

Müslümanlar şehre hâkim olmadan inşa edilmiştir. Dokuz Kubbe ya da Hacı Piyade, dokuzuncu yüzyılın ortasında Samanban döneminde yapılmıştır. Arapların Belh'e saldırısı ve Bermekiler dönemi öncesi burası Zerdüştî ve Budistlerin tapınağı olarak kullanılarak, *Nev Bahar Tapınağı* ya da *Nev Bahar Ateşgedesi* olarak adlandırılmıştır. Daha eski kaynaklarda cami, 9. asra tarihlendirilmekteydi. 2017 yılının başlarında yapılan karbon tarihlendirmesi de yapının 794 yılında inşa edildiğini anlaşılmıştır²⁹.

İslamiyet döneminde Zerdüştî ve Budistlerin tapınakları faaliyet dışı kalmış veya mescide dönüşmüş ve birçoğu da tahrip edilmiştir. Nev Bahar da tapınaklardan biri olup, daha sonra Fazıl Bermeki döneminde camiye dönüştürülmüş ve ardından da Dokuz Kubbeli Mescit olarak adlandırılmıştır. Önemli ölçüde tahribata uğramış olan mescitin sütunları aslında ne kadar eski olduğunu ortaya koymaktadır (Fotoğraf 3.12). Nihayetinde Cengiz Han, belirtilen tarihi bina dahil Belh'in her şeyini yıkmıştır (Hüseyini, 2013: 333).

Fotoğraf 3.12. Dokuz Kubbeli Mescit'in Restorasyon Öncesi Durumu.³⁰

Stüko tipi süslemelerle Abbasi- Samani üslubunda figürlerle bezenmiş olan yapının dış cephesindeki lacivert taşları ve çini süslemeleri de büyük ölçüde dökülmüştü (Hüseyini, 2013: 333). Bu nedenle 2006 yılında WMF'nin desteği ile restorasyona alınan caminin üzeri örtülerek koruma altına alınmıştır (Fotoğraf 3.12). Bu restorasyon, aynı zamanda WMF'nin Afganistan'daki ilk tarihi eser kurtarma projesidir.

3.1.3.1.2. Tahta Pul (Köprü) Camii

²⁹<https://wisconsinmuslimjournal.org/inside-masjid-e-haji-piyada-uncovering-themysteries-of-afghanistans-ancient-nine-domes-mosque/> Erişim Tarihi: 25.12.2019.

³⁰<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/> Erişim Tarihi: 12.01.2020.

Tahta Pul Camii, Mezar-ı Şerif'in 15 km batısında sağlam kale içinde kalmıştır. Mezar-ı Şerif –Belh Şehirlerarası Karayolu da anılan kalenin içinden geçmekte olup, Kale-i Zengi'yi kuzey – güney olarak iki bölgeye ayırmıştır. Anılan cami, güney bölgede yolun sol tarafından kalmaktadır. Tahta Pul Camii 1855 yılında Amir Dost Muhammed Han'ın oğlu Muhammed Afzal'ın vekâlet döneminde inşa edilmiş ve ardından Amir Abdurrahman Han tarafından tamamlanmıştır (Hüseyni, 2013:343).

3.1.3.1.3. Hulm Bayram Camii

Hulm Bayram Camii, Hulm'un güneybatısında bulunmaktadır. Bu caminin temeli 1936'da atılmıştır (Fotoğraf 3.13). Camin özel geleneksel mimariye sahip olmasından, Belh Kültürel Mirasları listesine alınmıştır. Camii, Hulm'un bazı zenginleri ve tanınmış mimarlarından Muhammed Yakub tarafından yaptırılmış olup, aynı anda beş bin kişinin namaz kılabilceği kapasiteye sahiptir (Halik, 2015:268-269).

Fotoğraf 3.13. Hulm Bayram Camii, Geleneksel Mimari Tarzda İnşa Edilmiştir³¹

³¹ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://m.dw.com/image/3561495_101.jpg&imgrefurl=https://www.dw.com/fa-af/%25D8%25A8%25D8%25A7%25D8%25B2%25D8%25B3%25D8 Erişim Tarihi: 25.12.2019.

3.1.3.1.4. Çeşme-i Şifa Mescidi (Şifa Çeşmesi Camii)

Şölgere ilçesinin 40 km güneybatısından kalan Şifa Çeşmesi Camii, 10. asırda Samaniyan döneminde yapılmıştır. Anılan dönemde, üç sundurma ve üç kümbetten oluşan cami, 14 m uzunluğunda, 8 m genişliğinde ve 6 m yüksekliğindedir. Cami mihrabı batı duvarından ve giriş kapısı doğu duvarından bulunmakta ve mescidin tüm kapı ve pencereleri çınar ağacı tahtasından yapılmıştır. Cami Timurlular döneminde feyans ile Muhammed Davut Han döneminde (1973-1978) mermerle kaplanmıştır (Halik, 2015:160).

3.1.3.1.5. Hoca Abu Nasr-i Parsa Camii ve Türbesi

Belh'in yüksek ve görkemli ustalıklarından biri Hoca Abu Nasr-i Parsa Camii olup, yüzüğün turkuaz taşı gibi Belh'in güzelliğinde parlamakta ve Timurlular dönemi mimarlık sanatını tam anlamıyla sergilemektedir. Timurlular döneminde, Amir Ali Şir Nevai'nin kararıyla inşa edilen bu görkemli bina, Hoca Muhammed Parsa'nın oğlu Hoca Hafızuddin Abu Nasr-i Parsa'nın türbesinin yanı başında bulunmaktadır. Anılan bina 977 miladi yılında Abdul Momin Han Buhara'nın talimatıyla tahrip olan bölümleri ve çatısı yeniden yapılarak, süslendirmeler eklenmiştir. Abu Nasr-i Parsa Camii, kare şeklinde olup, üç ana giriş kapısına sahiptir, ancak dış görünüşü sekizgen, sekizgen etrafında yer alan küçük sütunların eklemesinde yarı sekizgen nişler bulunmakta ve yuvarlak sütunların etrafında kıvrak çizgiler binanın dış görünüşünü (Fotoğraf 3.14) romantikleştirmiştir (Hüseyini, 2013: 335).

Fotoğraf 3.14. Hoca Abu Nasr-i Parsa Camii ve Türbesine Ait Görünümler³²

Belh civarında çok sayıda türbe vardır. Ancak bugün anılan türbelerin çoğunun kubbeleri tahrip olmuş ve duvarları yıkılmıştır. Çoğunda aslında bugün bir mezar da yoktur, ancak geride kalan şey ise anılan yerde defnedilen şahsın makamı ve mimarlık değeridir. Bunlar yerel dilde *âramgâh* olarak anılırlar. Belh'te çok sayıda ünlü ve ileri

³² <https://www.google.com/imgres?imgurl=http://atis.af/wp-content/uploads/> Erişim Tarihi: 25.01.2019.

gelen âlimlerin türbeleri bulunmaktadır. Halkın saygı ve inancı bu kalıntılar ve binalara fazla olup, takdir edici görkemli mimarlıklarla süslenmişlerdir (Roşen, 2012: 18).

3.1.3.2. Türbeler

3.1.3.2.1. İmam Ebu Hıfı Semerkandiyan Türbesi

Türbelerin en eskisi *Aramgah-i İmam Ebu Hıfı der Semerkandiyan*'dır. İmam Ebu Hıfı Semerkandî künyesinden de anlaşılacağı üzere Maverâünnehir'den Belh'e gelmiş tanınmış bir âlimdir. Hicri 3. asırda (Miladi 9. yüzyıl) yaşadığı bilinmektedir. Türbesi Belh'in 10 km güneyindedir (Roşen, 2012: 18).

3.1.3.2.2. İbn Hızriye-i Belhi Türbesi ve Fatima-yı Belhi Türbesi

Belh'te iki önemli türbe, Aramgah Ahmad İbn Hızriviye Belhî ve Aramgah-i Fatima'yı Belhi'dir (Fotoğraf 3.15). Ahmed Bin Hızriye-i Belhi ve eşi Fatme Belhi'nin türbesi, Nev Bahar Kapısı'nın yakınında, Belh tarihi hisarının güneyindeki duvarın dışında kalan ve geçmiş dönemde Nev Bahar mezarlığı olarak anılan yerde, ikincisinin birincinin doğusunda kalacak şekilde bulunmaktadır. Her iki türbe, sade tuğlalı olarak (kümbet ve süslenme yapılmadan) M.S. 10. yüzyılda Samaniler döneminde inşa edilmiştir (Tavulud, 1973: 30). Eserler, Alman Kültür Bakanlığı ve Ağa Han Vakfının çabalarıyla 2015 yılında restore edilmiştir.

Fotoğraf 3.15. Aramgah Ahmad İbn Hızırviye Belhî ve Aramgah-i Fatima'yı Belhî³³

3.1.3.2.3. Baba Hatem Türbesi

Görkemli bir binaya sahip olan Baba Hatem Türbesi, Mezar-i Şerif'in 60 km batısında kalan İmam Sahib köyündedir. Söz konusu türbe Mezar-ı Şerif – Akça şehirlerarası karayolu üzerinde kalmaktadır (Hüseyini, 2013: 340).

³³ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbc.co.uk/news/640/cpsprodpb/80AD/productio_n/_93214923_f7e2dac0-a8dd-40e0-a119-11263358efba.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

3.1.3.2.4. Rabia Belhi Türbesi

Bölgede önemli bir diğer türbe, Samaniler devrinde yaşamış kadın şair Aramgah Rabia³⁴'yı Belhi'dir (Fotoğraf 3.16). Eski Belh'in merkezindeki parkta yer alan meşhur Hoca Ebu Nasr Parsa Mesdi'nin güney doğusunda yer almakta olup, Afganistan'ın değişik yerlerinden ziyaretçi çekmektedir. Türbe, Afganistan Bilim ve Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmış ve restore edilmiştir (Hüseyini, 2013: 340).

Fotoğraf 3.16. Aramgah Rabia-yı Belhi³⁵

3.1.3.2.5. Hz. Ali Türbesi (Hazreti Ali Revze-i Şerif'i)

Timuriler döneminin en önemli türbesi ve kuşkusuz bölge için en önemli sembolik tarihi yapı, bugün Mezar-ı Şerif'in de sembolü olan, hatta bazı kaynaklara göre bu kentin var olmasını sağlayan Hz. Ali (Aramgah Hazret Ali) türbesidir (Fotoğraf 3.17, 3.18).

³⁴ Rabia, sadece Belh bölgesinin değil Afganistan'ın en ünlü simalarından biridir. Ondan kalan çok sayıda şiir bugün de halk arasında okunmaktadır. Şiirlerini Farsça yazmıştır. Günümüzde Fransıza şiirin annesi olarak da anılmaktadır (Halik, 2015): 172).

³⁵ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbc.co.uk/news/640/amz/worldservice/live/asset/s/images/150412104608_balkh_rabia_balkhi_haritage_624x351_bbc.jpg Erişim Tarihi: 04.12.2020.

Asırlardır bölge insanı, Hz. Ali'nin türbesine sahip olmakla övünegelmiştir (Roşen, 2012: 13).

Hz. Ali türbesi bir anda değil dönem dönem inşa edilmiş ek binalarla geliştirilmiş kompleks bir yapıdır. Rivayete göre Hz. Ali Kufe'de değil Afganistan'ın kuzeyinde Belh yakınlarında daha sonra Mezar-ı Şerif adını alacak yerde toprağa verilmiştir (Doğru, 1968: 10).

Mezar-ı Şerif'te Hz. Ali için bir türbe yaptıran ilk kişi Selçuklu Sultanı Sencer'dir. Ancak bu yapı depremler ve Moğol istilaları yüzünden yıkılıp gitmiştir. Günümüzdeki yapı Timurî hükümdarı Hüseyin Baykara zamanında 1481 yılında inşa edilmiş ve bazı tadilatlarla günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yapı, Timurîlerin mezhepler arasındaki kopukluğu yenmeleri için kullandıkları bir semboldü. Nitekim yapı, zaman içinde yalnız Şiîlerin değil Sünni Müslümanların da en fazla önem verdikleri türbelerden biri olarak kabullenilmiştir (Halik, 2015: 204).

Fotoğraf 3.17. Hz. Ali Türbesi, Batı Dünyasında, Türkiye'deki Sultanahmet Cami Gibi Blue Mosque Olarak Tanınmaktadır³⁶

Revze-i Şerif etrafında minareler, mezarlar ziyaretçilere kolaylık sağlayacak abdesthaneler gibi birçok ek mekân mevcuttur. Revze-i Şerif'in dut, badem ve nar gibi çeşitli meyveli ve süs ağaçlara ve çiçeklere sahip dört bağ bulunmaktadır. Söz konusu türbenin içinde bir medrese, 1986'de yapılmış bir kütüphane ve küçük bir müze bulunmaktadır. Anılan kütürphanede, Baktıralılar, Kayaniyan, Budizm, İslam, Selçuklular ve Timurlular döneminden kalan kitaplar bulunmaktadır. Türbe müzesinde

³⁶ <https://www.google.com/imgres?imgurl=http://image.alkawthartv.com/image/innermedia/09.26.2020>

Belh’te yapılan kazılar sonucu elde edilen tarihi eserlerle yerli ve yabancı konuklar a takdim edilen hediyeler bulunmaktadır (Hüseyini, 2013: 325).

Belh h k mdarlarınca daha sonra Revze-i  erif’e eklenenlerden biri türbenin ikinci k bbesi olup, cami olarak bilinmekte ve  eybanilerin 11. Hanı Abdul Mümin Han ibni Abdullah Han  zbek tarafından inşa edilmiş ve birinci k mbedin önünde yer almış ve çift k mbet olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde *Ba i H z r ve 18  im* olarak bilinen *Cani  ahar Ba ı*, ikinci kral Veli Muhammed Han Revze-i  erif’in havlusuna eklemiştir. Subhan Kuli Han döneminde Ravze-i  erif’in caddeleri genişletilerek şehirlerarası yol yapılmıştır. Yolun iki tarafına meyveli ve meyvesiz ağaçlar dikilmiş ve havlusunun içine büyük bir havuz ve güneyinde de hastaların tabipler tarafından tedavi edilmesi için bir hastane imar edilmiştir. Anılanın yönetimi döneminde yaşanan deprem ardından k mbetlerden biri tahrip olmuş ve tekrar Muhammed Mukim Han tarafından inşa edilmiştir (Hüseyini, 2013: 329).

Sultan Mirza Hüseyin Baykara döneminde Belh’te seramik yapım makinesinin faaliyete geçmesi ardından, Ravza-i  erif’in seramikle süslenme çalışması ba lamı  ve ardından da kutsal mek nlar ve binaların süslenmesinde kullanılmaya ba lanmı tır. Din  alimlerinden fetvalar alınması ardından, ilk kez 18. asırda mevcut şekliyle *Jende* denilen bez parçalarının sarılı olduğu bayrak direği dikilmiştir (Hüseyini, 2013: 330).

T rbeyi, Afganistan’ın farklı bölgelerinden fiziksel rahatsızlıkları olan birçok kişi, bir tür  ifa dağıtıcı ziyaret ah olarak görüp ziyaret etmektedirler³⁷.

³⁷ Mezar-ı  erif’te her yıl Nevroz’un ilk gününde “Mele-i Gül-i Surh” (Lale Bayramı) olarak anılan bayram/tören düzenlenir ve bu bayram 40 gün devam eder. Güzel bir  ehir olan Mezar-ı  erif’e Nevruz Bayramı’nda her yıl Afganistan’ın tüm illerinden çok sayıda halk akın ederek, yeni yılı törenle kutlarlar ve Revze-i  erif (kutsal türbe)’te **Jende** denilen bez parçalarının sarılı olduğu bayrak direğine asılır (Ro en, 2012: 13).

Fotoğraf 3.18. Hz. Ali Türbesinin Başka Bir Cepheden Görünüşü ³⁸

Afgan hükümdarlarına ve dini liderlere ait çeşitli şekil ve büyüklükteki mezarlar, yüzyıllar boyunca türbeye eklenerek mevcut düzensiz görünüşünü oluşturmuştur. Kare kubbeli Emir Dost Muhammed'in (1826-1863)³⁹ ve ailesinin mezarı güneybatı portalına bitişiktir. Bu türbe ile güneybatı cephesindeki yan kapı arasında, Emir Şir Ali'nin mezarlarını (Fotoğraf 3.19) içeren benzer bir mezar grubu bulunmaktadır. Emir Şir Ali, babası gibi İngilizlerle sürekli mücadele etmişti. Ancak İngilizlere yenilip Ruslardan yardım istemek için kuzeye yaptığı yolculuk sırasında Belh civarında vefat etmişti (Sivrioğlu vd., 2017:183-186).

³⁸ <https://www.google.com/imgres?imgurl=https://www.mizanonline.com/files/fa/news/812.jpg&imgrefurl/ErişimTarihi:13.03.2019>

³⁹ Dost Muhammed (1826-1863) modern Afganistan'ın en önemli tarihsel figürlerinden biri olan Dost Muhammed Han tüm ömrünü Afganistan'ın birlik içinde tutmak için harcadı ve İngilizlerle mücadele etti.

Fotoğraf 3.19. Şir Ali Han Türbesi⁴⁰

3.1.3.2.6. Gazi Vezir Muhammed Ekber Han'ın Türbesi

Gazi Vezir Muhammed Ekber Han'ın türbesi, Hazret-i Ali Haremi'nin dış bölümünün güneybatısının bir köşesinde 19. yüzyılında inşa edilmiştir. Bu türbe, 8.8 m uzunluğu, 6.5 m genişliğinde olup, güney duvarında kafes pencere görünümlü ahşap kapısı bulunmaktadır (Fotoğraf 3.20). Bu bina içerden alçı ve dışardan seramikle kaplanmıştır. Türbenin içinde Gazi Vezir Muhammed Akber Han'ın yanı sıra, kardeşi Muhammed Ekrem Han, Belh Vali Yardımcısı Şirin Dil Han ve Revze-i Mübarek (Hazret Ali'nin türbesi) mütevellilerinden Mirza Aziz Han ve oğlu Mirza Şucauddin Hanıf'ın mezarları da bulunmaktadır (Halik, 2015: 255).

Tarihi binanın bazı bölümleri, özellikle de duvar çatlakları ve seramik çıkıntıları, Amir Şir Ali Han'ın türbesiyle birlikte 1932 –1934 yıllarında Enformasyon ve Kültür Bakanlığı tarafından mermerle korumaya alınmıştır (Halik, 2015: 256).

⁴⁰ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://media.farsnews.ir/Uploaded/Files/Images/13950312000137_PhotoI.jpg&imgrefurl=https://af.farsnews.ir/social/news/13950312/ Erişim Tarihi: 12.03.2020.

Fotoğraf 3.20. Gazi Vezir Muhammed Ekber Han Türbesi⁴¹

3.1.3.2.7. Aramgah Padişah-e Merdan Türbesi

Bölgede diğer önemli türbeler arasında *Aramgah Padişah-e Merdan* bulunmaktadır. Gaziabad'ta bulunan bu türbe, Hulm şehrinin 8 km kuzey doğusundadır. Tarihi bilinmemekle birlikte miladi 15. asırda Timuriler devrinde yapıldığı sanılmaktadır (Halik, 2015: 227).

3.1.3.2.8. Diğer Türbeler

Aramgah Molla Mahmud Can, tarihi Belh sur duvarlarının dışında ve güneyinde yer almaktadır. Aramgah Ahmad İbn Hızırviye Belhî, ve Aramgah-i Fatima'yı Belhi'nin hemen kuzeyinde bulunmaktadır. Kitabesinde Hicri 1097 yılında yani Miladi 1686 da

⁴¹ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://media.farsnews.ir/Uploaded/Files/Images//13950312000137_PhotoI.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 12.03.2020.

yapıldığı yazılmıştır (Halik, 2015: 227). Restore edilen yapı (2014'te) günümüzde orijinal halinden biraz uzaklaşmıştır.

Aramgah Pir Hoca Nizameddin türbesi, Hicri 12. asırda (Miladi 18. yüzyıl) altıgen plana göre inşâ edilen yapı, 2014'te bir tadilat geçirmiştir (Halik, 2015: 237-228).

Aramgah Baba Sadık türbesi ise, Hulm şehrinin 15 kilometre kuzeyinde 19. asırda inşa edilmiştir. 2008 yılında tarihi eser kaçakçıları yapıya zarar vermişlerdir (Halik, 2015: 272).

Belh vilayetindeki türbelerden birini de ***Aramgâh Çehar Kûmbet*** oluşturur. Bu türbe, Aramg'ha-i Hoca Ruşani olarak da bilinmektedir. Belh'in 3 km batısında tarihi surların dışında yer almaktadır. Miladi 10. asra Samaniler devrine tarihlenmektedir. Pişmiş tuğladan imar edilmiş olup dörtgen bir plan üzerine kubbe oturtularak yapılmıştır (Halik, 2015: 148).

Bir diğeri olan ***Aramgâhi Hoca Backâhi türbesinin*** ise yapılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Muhtemelen miladi 10. asra ait olabilir. Girişi görkemli bir eyvan şeklinde imar edilmiş ve kısmen günümüze ulaşmıştır. Ancak kubbesi günümüze ulaşamamıştır.

Belh şehrinin tarihi binalarından bir diğeri, ***Hoca Nizamuddin Tahaniseri*** kalıntıları olup, terkedilmiş vaziyette bulunmaktadır. Tahaniseri, İmam Kuli Han döneminde Tahaniseri (Hindistan) mıntıkasından Belh'e göç eden tanınmış evliyalardan Şeyh Celaluddin Tahaniseri'nin müritlerindendir (Hüseyini, 2013: 341).

Aramgah Mir Ruzidar türbesi, Samaniler devrine tarihlendirilmektedir. Belh'e 3 km uzaklıkta Şah Yolu (Şahrah) adı verilen eski Mezar-ı Şerif - Belh yolunun kenarındadır. Yapı duvarları ve kümbeti ile bugün de ayakta. Yapı ayrıca restore edilmektedir. Kubbenin içinde mukarnas süslemeler bugünde mevcuttur (Halik, 2015: 139-148).

Hoca Aka Şah Veli türbesi de, Belh'in önemli medreselerinden biriydi. Aynı şekilde büyük bölümü tahrip olmuş, yüksek kubbesi ile birlikte etrafındaki dört kubbeden oluşmuş ve aydınlığın içeriye sızması için bölümleri bulunan ***Hoca Bahavuddin Vel Hankası*** da bir diğeri teşkil etmekteydi (Hüseyini, 2013: 339).

3.1.3.3. Medreseler

3.1.3.3.1. Sultanu'l-ulema Medresesi

Mevlana Celaleddin Mahmud Belhi⁴² (Sultanu'l-ulema) Medresesi, Harezmsahlr devrinde 13. yüzyılda inşa edilmiştir. Bu önemli yapı, günümüzde Afganistan'daki savaş ve yetkililerin ihmali nedeniyle harabe durumdadır (Fotoğraf 3.21). Buna karşın harabeleri, her yıl binlerce turist ziyaret etmektedir. Bazı kaynaklara göre burası aslında medrese değil Sultan- Ulema'nın evidir. Ayrıca bir zamanlar bu medresenin, bilgisinden yararlanmak için yakın bölgelerden gelen yüzlerce ilim ve fen meraklısı için bir buluşma yeri de olmuştur (Halik, 2015: 178).

Fotoğraf 3.21. Afganistan'ın En Önemli Yapılarından Biri Olan Sultanu'l-Ulema Medresesi, Günümüzde Harap Durumdadır.⁴³

3.1.3.3.2. Subhan Kuli Medresesi

⁴² Mevlânâ, *Meşnevî*'nin girişinde adını Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye kaydetmiştir. Lakabı Celâleddin'dir. "Efendimiz" anlamındaki "Mevlânâ" unvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir. "Sultan" mânasına gelen Farsça "hudâvendigâr" unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle "Belhî" olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu'ya nisbetle "Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî" ve müderrisliği sebebiyle "Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm" gibi unvanlarla da zikredilmektedir (Öngören, 2004: 441-448). Bilindiği üzere İran, Türkiye ve dünya nezdinde "Rumi" mahlasıyla tanınmış olan Mevlana Celaleddin Rumi, Afganistan'da hâlâ Belhi olarak bilinmektedir. *Bu bağlamda* Belh'in, İslam dünyası hatta tüm insanlık için taşıdığı en büyük değerlerden biri, Türkiye'de ve tüm dünyada Mevlana Celaleddin Rumi olarak tanınan büyük mutasaffıvın memleketi olmasıdır.

⁴³ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://media.farsnews.ir/Uploaded/Files/Images/13910123000446_PhotoL.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 23.01.2020.

Görkemli ve ünlü kültür ve bilim merkezlerinden biri de *Seyit Subhan Kuli Han Medresesi* olup, Sultan Subhan Kuli Han (Zehiruddin Babur dönemi Seyit Nezir Muhammed Han'ın evladı)'ın talimatıyla 17. asırda inşa edilmiştir (Halik, 2015: 11; Hüseyini, 2013: 342).

3.1.3.3.3. Mirza Muhammed Kasım Han Medresesi

Hulm ilçesinin 1 km batısında (136-135-20) kalan medrese, 1956'da Mirza Muhammed Kasım Han ve Belh'in hayırsever insanların çabasıyla inşa edilmiştir (Fotoğraf 3.22). Bu medrese mimarlık yapısından dolayı 2014'te ülke kültürel miraslar listesine dahil edilmiştir (Halik, 2015:270-271).

Fotoğraf 3.22. Mezarı Şerif Vilayetindeki Önemli Eserlerden Birini de Mirza Mahmud Kasım Han Medresesi Oluşturmaktadır.⁴⁴

3.1.3.3.3. Diğer Medreseler

Belh vilayeti sınırları içerisinde çok sayıda medrese mevcuttur. Bunlardan **biri Medrese-i Melket Ağa**'dır. Bu medrese Belh'in doğusunda olup, 13. yüzyılın başında inşa edilmiştir. Timuri padişahlarından *Şahrîh* zamanında onarım görmüştür. Bir diğeri 16 yüzyılda inşa edilmiş olan **Medrese-yi Âli Abdullah Han**'dır. Bunların dışında yine 16. ve 18. yüzyıllarda inşa edilmiş olan medreseler arasında; **Medrese-yi Nadir Mahmud Han**, **Medrese-yi Allahyar Divan Bigi**, **Medrese-yi Kul Baba Kukaltaş**, **Medrese-yi Şah Bigi** ile **Medrese-yi Babaku** bulunmaktadır (Halik, 2015: 11).

⁴⁴ http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/13_14_144.jpg&imgrefurl Erişim Tarihi: 12.01.2020.

3.1.3.4. Müzeler

3.1.3.4.1. Belh Müzesi

Müze, 1928’de Enformasyon ve Kültür Başkanlığı tarafından oluşturulmuş, fakat 1981’de çatışma korkusundan bazı eserler Kabil’e nakledilmiş, ancak burada da çatışmalardan nesibini alarak, birçok tarihi eser tahrip olmuştur. Bu müzede, değişik dönemlere ait tarihi, kültürel ve bilimsel eserler mevcuttur. Nitekim müzede, kitap nüshaları, Bahtarlı, Yunanlı ve Ahamenşiler dönemlerine ait altın sikkeler, kılıç, siper vb. tarihi eserler mevcuttur. Müzeyi Kabil’e nakil sırasında bazı ağır eserler Belh’deki müzede kalmıştır. Bunlar arasındaki önemli eserlerden birini, Belh Enformasyon ve Kültür Başkanlığı havlusunda bulunan Amir Abdurrahman Han döneminde Samangan’da yapılmış savaş topu oluşturmaktadır (<http://elections.pajhwok.com/>).

3.1.3.4.2. Mezar-ı Şerif Müzesi

Mezar-ı Şerif Müzesi içindeki eserlerin büyük çoğunluğu eski dönemlere aittir. Nitekim pek çoğu eski kralların gönderdiği hediyelerden oluşmaktadır. Yazılı nüshalar ve demir paralardan oluşan bu eserlerin bir kısmı Revze-i Şerif’in bir odasında sergilenirdi, bir kısmı da depolanırdı. Müze, Revze-i Şerif tadilat komisyonunun (1995-1998) oluşumu ardından, yeniden faaliyete geçirilmiştir (Ansari, 2007:83).

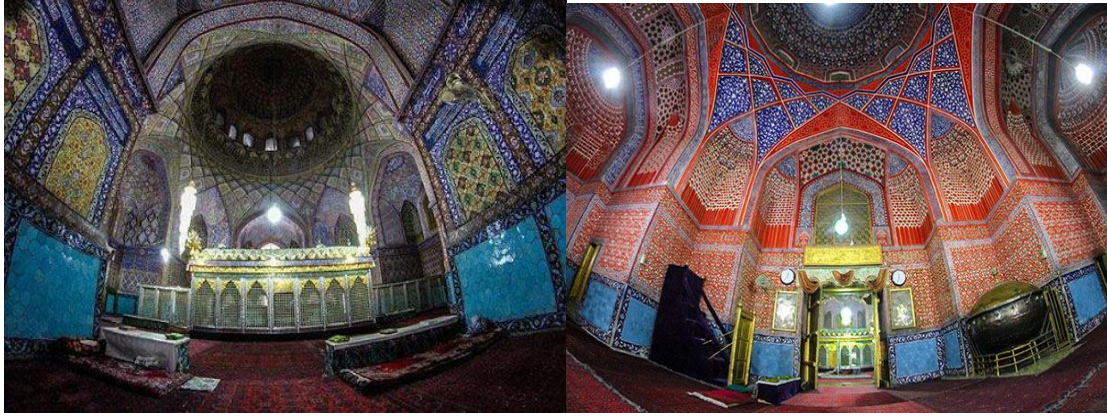
Müzedeki eserlerin sayısı 1960’te 735 adet iken, günümüzde ise tarihi ve sanat eserleri 366 adet, süs eşyaları 112 adet ve Revze deposunda muhafaza edilen eserler ise 150 adettir (Fotoğraf 3.23).

Fotoğraf 3.23. Mezar-ı Şerif Müzesi’ndeki Eserlerin Çoğunluğu, Eski Kralların Gönderdiği Hediyelerden Oluşmaktadır.⁴⁵

3.1.3.4.3. Kutsal Mezar Sandığı

Hazret-i Ali’nin kabir sandığı, 6 m uzunluğunda, 4 m eninde özel oymalı, güzel kokulu tahtadan yapılmış, kapısı üzerinde Allah’ın kelamında ayetlerin yazıldığı alt kısmı kilitlenmiş olup, güneydoğu kapısı istikametinde bulunmaktadır (Fotoğraf 3.24). Sandığın dört bir yanı kutsal bayraklarla süslenmiştir. Kutsal sandık her yıl, Nevruz gecelerinde altın işlemeli örtülerle kaplanmaktadır (Ansari, 2007:82).

Fotoğraf 3.24. Kutsal Mezar Sandığı, Özel Oymalı, Güzel Kokulu Tahtadan Yapılmıştır.⁴⁶

⁴⁵ <https://www.google.com/imgres?imgurl=http://m.payam-aftab.com/images/docs/000033/n00033615-r-b-001.jpg&imgrefurl/> Erişim Tarihi: 10.08.2020.

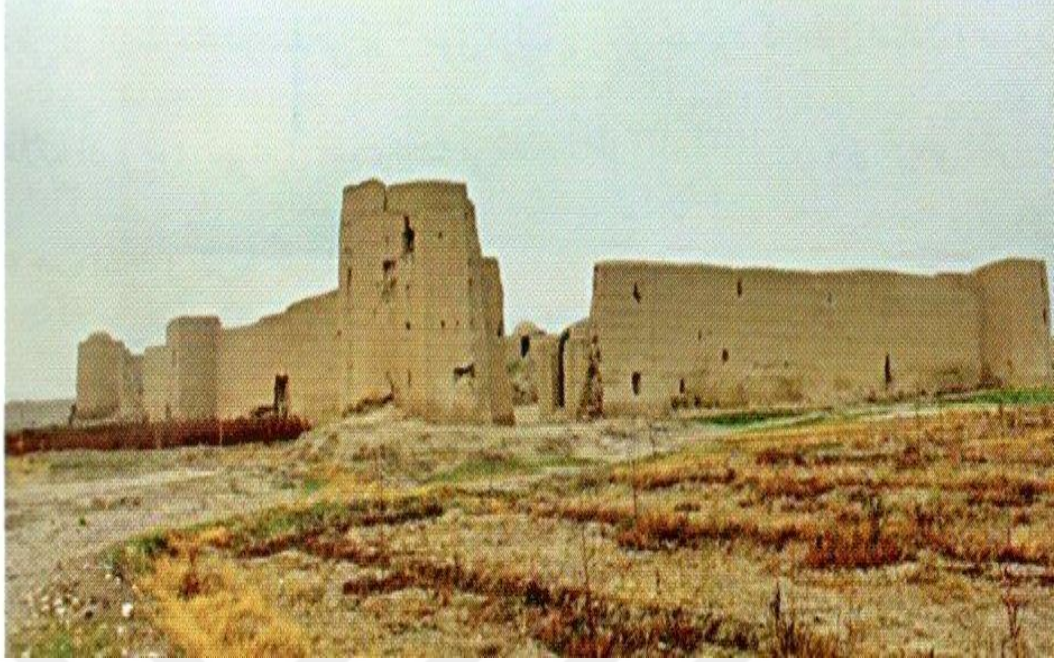
⁴⁶ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://static.euronews.com/articles/312262/606x404_5.jpg&imgrefurl Erişim Tarihi: 10.08.2020.

3.1.3.5. Savunma Yapıları

3.1.3.5.1. Tahta Pul Kalesi

Tahte Pul Kalesi, Belh'in Nahri Şahi tarihi ilçesinde 750 dönümlük arazide, Mezar-ı Şerif'e 15 km uzaklıkta bulunmaktadır. Kale, Amir Muhammed Afzal Han tarafından ikamet ve ordunun barınma yeri için yaptırılmaya başlanmış ve ardından Amir Abdurrahman Han tarafından 1853 yılında tamamlanmıştır (Halik, 2015:240).

Kale üç bölümden (askeri, dış havlu ve harem saray bölümleri) oluşmaktadır. *Birinci bölüm*, asli kale olan ve başka bölümleriyle 400 dönümlük arsayı kaplamaktadır. Gözetim ve okçu surlarına sahip kalenin duvarlarının etrafı hendeklerle çevrili olup, düşmanın yanaşmasını engellemek için suyla dolu tutulmuştur. *İkinci bölümü* iç kale olup, kalenin kuzey istikametinde, güneye bakacak şekilde yapılmıştır. Kalıntıları halen mevcut olan bu yerin, kralın ikametgâhı olabileceği tahmin edilmektedir. *Üçüncü bölüm*, güneybatı bölgesinde kalmakta olup, *Amir*'in harem sarayı olduğu kesindir. Kalenin giriş kapısı kuzey tarafında bulunmaktadır. Güneydoğu tarafında Eğitim Bakanlığı ile Enformasyon ve Kültür Bakanlığı'nın işbirliği ile ziraat öğrencileri ve eğitim akademisi için, 1923 yılında yeni binalar inşa edilmiştir. Günümüzde kalenin iç kısmındaki binalardan, sadece harem saray duvarının bir bölümü ile cami ayakta kalmıştır. Kale duvarları ise Belh Hükümeti tarafından 1977 yılında askeri karargâh için restore edilmiştir (Halik, 2015: 242, 243). Bugün itibarıyla kalenin ortasından Mezar-ı Şerif – Belh şehirlerarası karayolu geçmektedir (Fotoğraf 3.25).

Fotoğraf 3.25. Tahta Pul Kalesi, Mezar-ı Şerif'e 15 km Uzaklıkta Bulunmaktadır.⁴⁷

3.1.3.5.2. Kale-i Cengei (Savaş Kalesi)

Kale-i Cengi, 1863'te Amir Abdurrahman Han döneminde askeri sığınma karargâhı olarak yaptırılmıştır (Fotoğraf 3.26). Kale, Dehdadi ilçesi sınırları içerisinde kalmakta olup, Mezar-ı Şerif'e yaklaşık 12 km uzaklıktadır. Diğer tarihi kaleler gibi bunun da iç ve dış kısımlar, yüksek ve geniş duvarlar, kuleler ve okçu surlarından oluşmaktadır. Kale duvarlarının etrafı ise hendeklerle çevrilmiştir. Kale, altında su kanalları mevcut olan beş büyük kuleden ibarettir (Halik, 2015: 246).

Kalenin giriş yolu, dış duvarın güneyinde bulunmakta ve kapının doğusundan iç kısma açılmaktadır. Bu askeri karargâh, eski Kral Muhammed Zahir'in iş başı yapmasından, Mücahitler'in yönetimi devir almasına kadar 18. Tümen merkezi olarak kullanılmıştır. Mücahitler döneminde *Kuzey Birlikleri Merkez Komutanlığı*, Taliban rejiminin devrilmesi ardından da 209. *Şahin Kolordusu*'na ait bina olarak kullanılmaktadır (Halik, 2015: 247).

⁴⁷ <https://www.google.com/imgres?imgurl=http://2.bp.blogspot.com/-ijbOoFkmRF8/UXjyOvoatjI/AAAAAAAAABjo/1HxUN2eQfj4/w1200-h630-p-k-no-nu/01.jpg&imgrefurl> / Erişim Tarihi: 10.08.2020.

Fotoğraf 3.26. Kale-i Cengei (Savaş Kalesi), 1863'te Amir Abdurrahman Han Döneminde Askeri Sığınma Karargâhı Olarak Yaptırılmıştır.⁴⁸

3.1.3.5.3. Kafir Kale, Divar Hay-i Kempirek (Yaşlı Duvarları)

Bu tarihi savunma duvarları, Devletabad ilçesinin yaklaşık 15 km kuzeydoğusunda bulunmakta ve yaklaşık 8 km alanı kuşatmaktadır (Fotoğraf 3.27). Çit ve kuleleri boyunca ve kale içinde yapıların var olduğuna dair izlere rastlanmaktadır. Kalenin giriş kapısı Bahtari Duvarı'nda bulunmaktadır. Anılan bölgeden elde edilen tuğla, duvarlar ve seramik parçalarından, Kafir Kale'nin Koşanilerin iki önemli dönemi olan, İslam öncesi ve sonrası Gori dönemlerine tanıklık ettiği anlaşılmaktadır. Kalenin gerçek koruma surlarını kalenin ortasındaki kare şeklindeki antik duvarları oluşturmaktadır. Söz konusu duvarların kuzeydoğu ve kuzeybatı bölümlerin halen mevcut olup, güney bölümü zamanla tahrip olmuştur (Halik, 2015: 43).

⁴⁸ <https://www.google.com/imgres?imgurl=https://jangaavaran.ir/wp-content/uploads/> Erişim Tarihi: 08.05.2020.

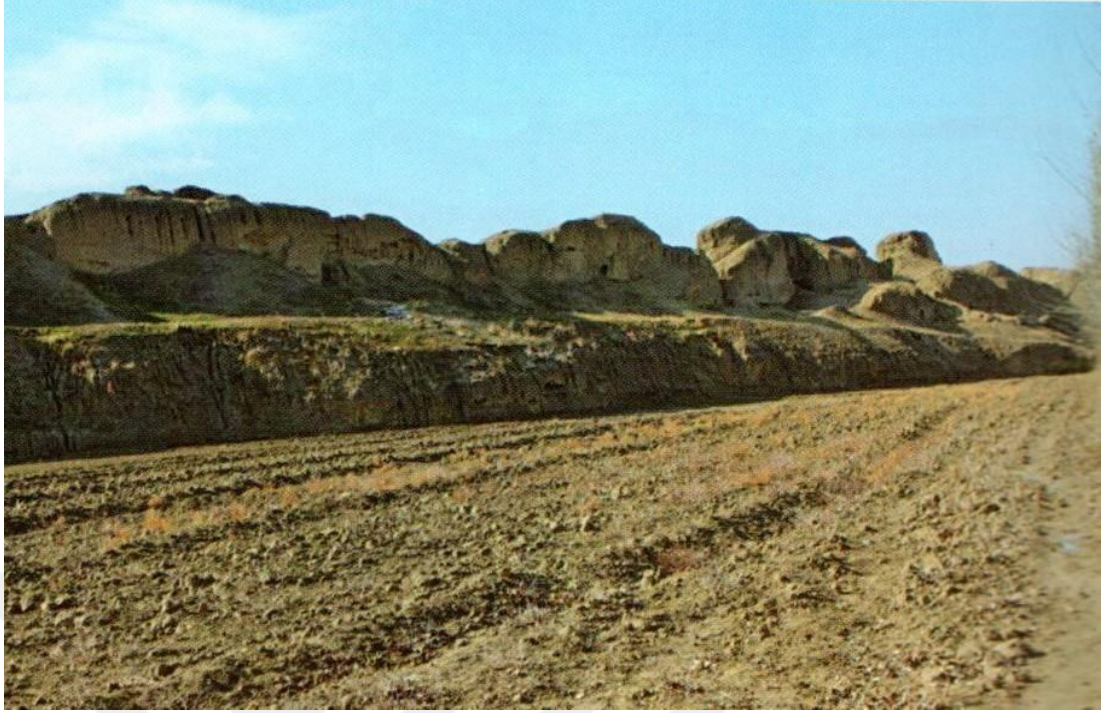
Fotoğraf 3.27. Kafir Kale, Divar Hay-i Kempirek (Yaşlı Duvarları), Yaklaşık 8 Km Alanı Kuşatmaktadır.⁴⁹

3.1.3.5.4. Hindular Kalesi

Kale-i Hinduha (Hindular Kalesi), Mezar-ı Şerif – Şibirgan şehirlerarası karayolunun 3 km kuzeyinde, Belh'in mevcut şehrinin (Bağ-i Merkezi) kuzeydoğusunda kalan tarihi Balahisarı'nın bitişiğinde bulunmaktadır (Fotoğraf 3.28). Kalenin, kuzeyinde ve doğusunda Gandan köyü, güneyinde Nizamuddin Türbesi ve Çihil Sütun tepesi, kuzeybatısında Sultan-ul Ulema ve Bahauddin köyü ve güneybatısında Hoca Akaşa ve etrafında tarım arazisi bulunmaktadır. Kale duvarının doğudan batıya uzunluğu 350 m ve aşağı bölümündeki yüksekliği 13 m'dir (Halik, 2015: 77).

Kale 1364 yılında Amir Hüseyin tarafından restore edilmiş, ancak Amir Timur tarafından tahrip edilmiş ve kale sakinleri iç şehre taşınmışlardır (Sutudeni, 2002:107).

⁴⁹ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/30/Tashkurgan_Palace_2.jpg/220px-Tashkurgan_Palace_2.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 30.03.2020.

Fotoğraf 3.28. Hindular Kalesi, Mezar-ı Şerif – Şibirğan Şehirlerarası Karayolunun 3 km Kuzeyinde Yer almaktadır⁵⁰

3.1.3.5.5. Balahisar Kalesi

Kuşanlardan kalan en önemli ziyaret yeri Hulm’da yer alan Balahisar Kalesi’dir. Bu surlar 2 km uzunluğundadır. Burası sonraki asırlarda Timuri devrinde de kullanılmıştır. Surun içinde Timurilerden kalan türbeler yer almaktadır. Bu kale Ahmed Şah Durrani zamanında da stratejik nedenlerle kullanılmıştır.

3.1.3.5.6. Kale-i Çihil Duhtaran (Kırk Kızlar Kalesi)

Belirtilenlerin dışında vilayet sınırları içerisindeki kalelerden bir diğerini, *Kale-i Çihil Duhtaran (Kırk Kızlar Kalesi)* oluşturmaktadır (Fotoğraf 3.29). Yunan Bahtar dönemi (MÖ III. yüzyıl) yapılarından olan kale, Dehdadi ilçesi sınırları içerisinde kalmakta olup, Mezar-ı Şerif’e yaklaşık 6 km uzaklıktadır (Halik, 2015: 109).

⁵⁰ https://www.google.com/imgres?imgurl=http://s1.picofile.com/file/7355663117/6383068Balkh_Bala_Hissar_Timurid_walls.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.03.2020.

Fotoğraf 3.29. Kırk Kızlar Kalesi Olarak da Bilinen Kale-i Çihil Duhtaran, Yunan Bahtar Dönemi Yapılarından⁵¹

3.1.3.5.7. Burc Eyyaran Kulesi

Kuşan yapıtları arasında Belh'te en fazla göze çarpan eserlerden biri de Burc Eyyaran kulesi olup, Belh merkezinin 1.5 kilometre güneybatısında bulunmaktadır (Fotoğraf 3.5). Tarihi Belh sur duvarlarının güney doğusunda yer alan Eyyaran Kulesi, sekizgen bir yapı üzerine yine 8 pencereli kubbeyle örtülmüş gösterişli bir binadır. Muhtemelen askeri bir gözetleme kulesi olan yapı Nevbahar tapınağından Belh'a gitmek isteyen herkesi gözetlenebileceği bir mevkide inşa edilmiştir. Timuriler döneminde kule onarım görmüştür (<https://www.farsnews.com/news/>). Kulenin en önemli özelliklerinden biri, kompozisyonunun bir izleyicinin aynı anda sekiz farklı açı görebileceği şekilde olmasıdır. Kulenin tepesinden bütün şehir (Belh) görülebilir. Tarihi kule son dönemdeki savaşlarla tahrip olmuş ama yeniden restore edilmiştir (Fotoğraf 3.30).

⁵¹ <https://www.google.com/imgres?imgurl=https://www.raheeno.com/uploadFiles/Images/de53ba4081984f2ebafe29299771b395.jpg&imgrefurl/> Erişim Tarihi: 10.03.2020.

Fotoğraf 3.30. Son Dönemdeki Savaşlarla Tahrip Olmuş Ancak Yeniden Restore Edilmiş Burc Eyyaran Kulesi'nden Belh Şehri Tamamen Görülebilmektedir⁵²

3.1.3.5.8. Ayyaran Kulesi

Belh'in tarihi binalarından biri de Ayyaran Kulesi olup (Fotoğraf 3.31), Belh şehrinin duvarlarının etrafında göze çarpmakta ve Belh merkezinin 1.5 km güneybatısında Ayyarak köyünde bulunmaktadır (Hüseyini, 2013: 339).

⁵² <https://www.google.com/imgres?imgurl=http://atis.af/wp-content/uploads/2020/04/ayaran-3.jpg&imgrefurl/> Erişim Tarihi: 12.03.2020.

Fotoğraf 3.31. Burc Eyyaran Kulesi Restorasyon Sonrası Fotogerafi⁵³

3.1.3.5.9. Devak-ı Teng-i Şadiyan

Belh çevresinde İslami döneme ait en önemli savunma yapılarından birini, Mezar-ı Şerif şehrinin 16 km güneyinde yer alan Devak-ı Teng-i Şadiyan olarak bilinen ve Şadiyan Vadisi'ni saldırılardan ve su taşkınlarından korumak için yapılmış olan sur duvarı oluşturmaktadır. Yapı Samaniler devrine tarihlenmektedir (Halik, 2015: 243). Yakın zamanlara kadar harabe durumunda olan yapı, Ağa Han Vakfının çabalarıyla restore edilmiştir (Fotoğraf 3.32).

⁵³ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbssbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D1789857827779069&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020.

Fotoğraf 3.32. Devak-ı Teng-i Şadiyan'da, Ağa Han Vakfı'nın Desteği ile Başlayan Restorasyon Çalışmalarından Bir Görünüm⁵⁴

3.1.3.6. Minareler

Şu anda tahrip olmuş kadim Belh'in güneydoğusunda Zerdüş dönemine ait büyük minareler bulunmaktadır. Bu minareler tuğladan yapılmıştır. Tarihi turistik çekicilikler arasında yer alan bu eserlerden en önemlisini, Devletabad ilçesi sınırları içerisindeki Samaniler devrine (Halik, 2015: 14) ait **Minare-yi Zahidan/Zadyan** oluşturmaktadır (Fotoğraf 3.33).

Minarenin en ucunda iki kil kemeri vardır. Mimarı bilindiği kadarıyla "Osman ibn Abu Bakr Muhammed ibn Ali idi. Zahidan minaresi, bölge caminin yanı başında ham bir kubbenin içindedir. Dört dönümlük araziye sahip cami havlusunda görkemli minare göze çarpmakta olup, mimarların yeteneğini sergilemektedir. Minare 25 m yüksekliğinde ve 18 m genişliğinde inşa edilmiş olup, içinde 64 merdiven basamağıyla kolaylıkla minarenin üst kısmına çıkılabilmektedir (Hüseyni, 2013: 335,336; Ansari, 2015:700).

⁵⁴ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbc.co.uk/news/640/cpsprodpb/43C7/production/_93215371_5db34bb9-a6f3-4602-aada-c2e45337688d.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

Fotoğraf 3.33. Minare-yi Zadyan, Devletabad İlçesi Sınırları İçerisinde Olup, Samaniler Devrine Tarihendirilmektedir⁵⁵

3.1.3.7. Hankalar

3.1.3.7.1. Murginani Hankası

Mezar-ı Şerif'te en meşhur hankalardan⁵⁶ biri olan Murginani Hankası, yıllarca sofilerin ibadet ve törenlerine ev sahipliği yapmış, cami ve medrese olarak da kullanılmıştır. Bu hanka, Hazret-i Ali Türbesi'nin 450 m batısında bulunan Belh Kapısı

⁵⁵ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D1973427659428676&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020.

⁵⁶ Hankah, Hanakah veya Hanka; Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri, bazan inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan terimdir.

pazarında kalmakta ve 1946'da Nakşbandi tarikatı öncülerinden olan ve sayısızca müridi olan Halife Seyit İshan Töri⁵⁷ tarafından imar edilmiştir (Ansari, 2007:65).

3.1.3.7.2. Dehdadi Büyük Hankası (Hanka-i Kalan-i Dehdadi)

Dehdadi Büyük Hankası, Dehdadi ilçe merkezinde bulunmaktadır (Fotoğraf 3.34). Hankanın temeli, anılan dönemim şair ve yazarlarından Şeyh Mirza Ahmed Han Fared bin Mirza Muhammed Yusuf bin Mirza Hakdad tarafından atılmış olup, inşaat işinde yerel mimarların yanı sıra Buhara mimarları da katkı sağlamıştır. Hanka, bir kışlık, iki de yazlık olmak üzere üç salona sahip olup, ham ve ateş tuğlasından yapılmıştır. Yazlık salonun üstü yüksek sundurmaların üzerinde üç kümbetle kaplanmıştır. Bu salonun doğu cephesindeki duvarda ahşaptan yapılmış bir giriş kapısı ve üç büyük penceresi bulunmaktadır. Kuzey köşesinde çatısı ahşapla kaplı iki katlı iki oda bulunmaktadır. Doğu duvarıyla bitişikte bulunan hankanın dış kısmında 33 m uzunluğunda ve 9 m genişliğinde bulunan bölüm yaz aylarında cemaat için kullanılmaktadır (Halik, 2015:262,263). Binanın önünde çınar ağaçlarıyla kuşatılmış havuz bulunmaktadır.

Fotoğraf 3.34. Dehdadi Büyük Hankası, Dehdadi İlçe Merkezinde Bulunmaktadır.⁵⁸

⁵⁷ Şeyh Murgani olarak bilinen Halife Seyit İshan TÖRİ, Maver-ul Nahir'den Belh'a göç ederek, yerleşmiştir. Anılan bölgede uzak bölgelerden gelen müritlerinin bir araya gelebilmesi için Murginani Hankası ve kervan sarayı inşa edilmiştir (Ansari, 2007:65).

⁵⁸ <https://www.google.com/imgres?imgurl=http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/> Erişim Tarihi: 12.01.2020.

Bunların dışındaki hankaları; saray görüntüsünü sergilemekte olan, Hulm ilçesindeki *Cihan Nima Bağı* ile *Hoca Bahavuddin Vel Hankası* oluşturmaktadır.

3.1.3.8. Köprüler

3.1.3.8.1. Pul İmam Bekri (İmam Bekri) Köprüsü

Mezar-ı Şerif vilayetindeki diğer önemli tarihi çekicilikler arasında önemli bir yere sahip olan bir diğer unsuru, Pul İmam Bekri (İmam Bekri) Köprüsü oluşturmaktadır (Fotoğraf 3.35). Mezarı Şerif'in batısında yer alan köprü, 11. yüzyılda Gazneliler tarafından Dehdadi nehri üzerinde yaptırılmış olup, 64 m uzunluğunda, 5 m genişliğinde ve 14 m yüksekliğindedir (Halik, 2015:167).

Fotoğraf 3.35. İmam Bekri (Pul-e Bekri) Köprüsü, Gazneliler Tarafından Dehdadi Nehri Üzerinde Yaptırılmıştır.⁵⁹

⁵⁹ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D179759283706152&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 12.03.2020.

3.1.3.9. Köşkler

3.1.3.9.1. Köşk-i Mabeyn (Orta Köşk)

Kral Muhammed Zahir döneminde, 1939'da Mezar-ı Şerif/Bağ-i Huzur'da yapılmış olan Köşk-i Mabeyn, aslında Kral'ın ikametgâhıdır (Fotoğraf 3.36). Kral Muhammed Zahir ve dönemin Başbakanı Muhammed Haşim Han, Belh'i ziyareti sırasında bu köşkte ikamet etmekteydi. Köşk, 1978'e kadar bu amaçla kullanılmıştır. Daha sonra 2011'e kadar sırasıyla Gençlik Kolları, İşçiler Birliği, Aksakallılar Konseyi ve İş ve Sosyal Çalışma İdaresi çalışma ofisi olarak hizmet vermiştir. Bu tarihi köşk 2012'de Mezar-ı Şerif Belediyesi tarafından Belh İformasyon ve Kültür Müdürlüğü'nün gözetiminde yeniden restore edilerek, yeniden Aksakallılar Konseyi Çalışma Ofisi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Halik, 2015: 269-270).

Fotoğraf 3.36. Köşk-i Mabeyn (Orta Köşk), Kral Muhammed Zahir Döneminde 1939'da İnşa Edilmiştir.⁶⁰

Vilayet sınırları içerisinde Mabeyn Köşkü'nün dışında bir diğer köşkü, **Mescid-i İydgâh** oluşturmaktadır.

⁶⁰

https://www.google.com/imgres?imgurl=http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/13_14_144.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 12.01.2020.

3.1.3.10.2. Revze-i Şerif Kütüphanesi

Vezir Muhammed Akber Han türbesi ile Hanka Kümbet arasında kalan hücre kütüphane olup, içinde değişik tipten din kitapları, kişiye özel hattatlık sanatıyla yazılmış muhtelif şekilde Kuran-ı Kerim nüshaları mevcuttur. Ayrıca Hz. Osman'ın telaveti sırasında şehit düştüğü ve anılanın mübarek kanının üzerine döküldüğü, kofî hatlarıyla yazılı Kuran-ı Kerim'in resmi de bu kütüphanenin özel bir köşesindeki vitrinde tutulmaktadır (Ansari, 2007:82).

Afganistan eski Cumhurbaşkanı Dr. Necibullah döneminde (1986-1991), kütüphanede bazı değişiklikler yapılmakla birlikte önceki durumu büyük ölçüde korunmuştur. Kütüphane daha sonra, Belh Enformasyon ve Kültür İl Müdürlüğü tarafından yeniden restore edilmiştir (Ansari, 2007:82).

3.1.3.10.3. Tuğlalı Köprü Hamamı (Germabe-i Pol-i Hişti)

Hulm yerleşkesinin doğusunda ve Hulm Nehri kenarında bulun tarihi hamam, 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Hamam, Tuğlalı Köprü (Pol-i Hişti)'nin yakınında olmasından dolayı bu şekilde (köprü adıyla) anılmaktadır. Kareli ateş tuğlasından yapılmış olan hamam, yedi kümbetten oluşmuş olup abdesthane, duş, sıcak ve soğuk su kazanları ile namaz yeri vb mekânlara sahiptir (Halik, 2015:267).

3.2. KÜLTÜREL ÇEKİCİLİKLER

Kültürel turizm kavramı aslında çok karmaşıktır ve çok çeşitli turizm faaliyetlerini içerisine almaktadır. Bir ulus ya da etnik grubun kültürü; hayat tarzı, değer yargıları ve normlarıyla tanımlanabilir; yani dini, dili, gelenek ve davranışları, sanat icra yolları (müzik, dans ve tiyatro) ile siyasal ve toplumsal örgütlenme yollarının birlikte bütünlüğünden oluşur. Kültürel turizm bu nedenle insanların kendi kültürlerinin eğlence yanları ile birlikte, diğer grupların kültürlerine de açık olan yanlarıyla ilgili turizm faaliyetlerinin tümünü kapsar. Kültürel kaynaklar da yalnızca sanatsal faaliyetlerin (opera, bale, tiyatro, konserler vb.) icrasını değil, aynı zamanda da mevcut kültürlerin yaşayan tüm anlatımlarına da dayanır. Bu canlı anlatımlar arasında dünyanın farklı insanların giyim-kuşam, mutfak, dinsel özellikler, gelenek ve görenekler de yer alır. İnsanların toplumsal örgütlenmedeki farklılıkları, fiziksel çevrelerine uyum sağlamadaki

benzersizlikleri, farklı geçmişleri, ekonomik ve siyasal kalkınma tarzları dünya üzerinde farklı kültürlerin gelişmesine yol açmıştır (Özgüç, 1998: 86)

Bölge coğrafi konumu, sosyal yapısı ve tarihî özellikleriyle zengin bir kültüre sahiptir. Bu bağlamda önemli kültürel çekicilikleri şu şekilde belirlemek mümkündür.

3.2.1. Festivaller ve Özel Günler

Festivalleri; turizm pazarlamasında, bir eğlence etkinliği olarak, ilin sosyal ve kültürel zenginliğinin yansıtılmasında önemli bir organizasyon olarak görmek mümkündür. Dönemi, yapıldığı yer, katılanların sayısı ya da niteliği programla belirtilen özel önemi olan günler, festivaller, şenlikler, panayırılar, kültürel etkinlikler, sanat gösterileri bir yerin en önemli tanıtım unsurları ve turizm çekicilikleri arasında yer alır (Sezgin, 1995: 24).

Bu bağlamda il genelinde düzenlenen etkinliklerden birini ***güreş karşılaşmaları*** oluşturmaktadır. Güreş, araştırma sahasının da içerisinde yer aldığı kuzey bölgesinin özel sporlarından olup, Özbekler ve Türkmenler arasından yaygındır. Bu spor, özellikle düğünler, bayramlar ve sünnet düğünlerinde yapılmaktadır.

Bölgede yaygın olan sportif faaliyetlerden bir diğeri ***at biniciliği***dir. Bu faaliyet, yöre insanının en eski sporlarından olup, milattan öncesine dayanmaktadır. Nitekim Bahtarlı Aryayiler’inde at eğiticiliği fazlaca önemli olup, normal yaşantılarında da atın çok önemli yeri bulunmaktaydı (Ansari, 2007:162).

Bölge genelinde yaygın olan oyunlardan bir diğeri, aynı zamanda ülkenin milli oyunlarından biri olan Buzkeşi⁶²’dir. Bu aktivite at biniciliğine dayalı olarak yapılmaktadır. Bu oyun, geçmişten bugüne ülkenin kuzey bölgesinde, zamanla değişime uğrayarak gelen geleneksel bir spordur. Ancak, Buzkeşi’nin temeli zaman geçirmek olmayıp, harb ve savaş taktiği içermektedir. İlk temelleri Bahtarlı biniciler ve bunların Büyük İskender aleyhindeki saldırılarına kadar geriye gitmektedir. Bu spor, İskender sonrasındaki dönemlerde de devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Böylece

⁶² Bu oyun üç aşamadan oluşmakta olup, buzağa ya da keçi ölüsünü yerden almak, belli bir noktaya kadar taşımak ve ardından da helal dairesine ulaştırmaktan oluşmaktadır. Bu oyun iki rakip oyuncu takımı arasında oynanır ve her iki taraf da hayvanın ölüsüne saldırıda bulunarak, yerden almaları akabinde helal dairesine ulaştırmaya çalışmalarına dayanır (Ansari, 2007:164).

buzkeşinin temeli, at binicilerinin saldırılar karşı topluca hareket etmesi ve düşmanı diri diri savaş meydanından kaçırmaya dayanır (Ansari, 2007:163).

Ülkenin kuzey bölgesinde sonbahar mevsiminde (yaz aylarında atlar sürülere gönderilir) gerçekleştirilen Buzkeşi, zamanla gösteri durumundan spor ve rekabet haline dönüşmüş ve geçmiş geleneklere göre yapılmaktadır (Fotoğraf 3.38).

Fotoğraf 3.38. Buzkeşi, Ülkenin Milli Oyunlarından Biri Olup, Günümüzde de Yaygın Olarak Yapılmaktadır.⁶³

Ülkede ve dolayısıyla da bölgede, dikkat çeken ve aynı zamanda milli bir bayramı oluşturan *Nevruz* ve *Kırmızı Laleler bayramı*⁶⁴ kutlamaları da bir festival havası içerisinde yapılmaktadır. Bölge kültüründe önemli bir yere sahip olan Nevruz baharın gelmesini müjdelemektedir. Böylece baharın gelişi pek çok ülkede olduğu gibi Afganistan’da da bayram olarak, 21 Mart günü kutlanmaya devam etmektedir (Fotoğraf 3.39). Aynı zamanda Hicri Şemsi (güneş) takviminde yılının ilk günü olan Nevruz, Ariayi çocukların yaşantısında da derin tarihi kökleri bulunmakta olup, binlerce yıldır, bu gün özel törenlerle kutlanır. Nevruz Bayramı, ilk kez Ariayilerin Belh’teki ilk kralı Yama döneminde, anılanın kararnamesiyle Belh sakinleri ve halkının katılımıyla törenle kutlanmış ve ardından da her yıl, yılın ilk günü coşkuyla kutlanmaya devam edilmiştir. Bu günde, dönemin Belh kralı Yaman, çiftçiler, iş adamları ve Ariayiler’in önde gelenlerinin katılımıyla çöllere giderek, okçuluk, kılıç oyunu, güreş ve at yarışları yapar ve kendi deyimleriyle yılın (Nevruz) ilk gününde yeşilliklere basmanın hayırlı olacağına

⁶³ <https://af.shafaqna.com/wp-content/uploads/2017/08/boz.jpg&imgrefurl/> Erişim Tarihi: 12.03.2020

⁶⁴ Mezar-ı Şerif’te her yıl Nevruz’un ilk gününde “Mele-i Gül-i Surh” (Lale Bayramı) olarak anılan bayram/tören düzenlenir ve bu bayram 40 gün devam eder. Güzel bir şehir olan Mezar-ı Şerif’e Nevruz Bayramı’nda her yıl Afganistan’ın tüm illerinden çok sayıda halk akın ederek, yeni yılı törenle kutlarlar ve Revze-i Şerif (kutsal türbe)’te Jende denilen bez parçaları bayrak direğini sarılır (Hüseyni, 2013: 315-316).

inanılırdı. Bazı yazarlar, Kral Yama'nın taçlama gününün Nevruz'un ilk gününe denk geldiğini belirtmektedir (Ansari, 2003:83-84).

Fotoğraf 3.39. Belh'te Nevroz ve Kırmızı Lale Bayramı Kutlamaları Çok Sayıda İnsanın Katılımı ile Yapılmaktadır.⁶⁵

3.2.2. Geleneksel El Sanatları

Belh'te, el sanatları çok eskilerden beri önemlidir (Fotoğraf 3.40). İlde halı dokumacılığı, seramik işlemesi, alüminyum ve demir döküm çelik kazan yapımı gibi el sanatlarıyla uğraşılmaktadırlar. Nakış işlemeli şapka, nakış, çapan dokumacılığı, yelek dokumacılığı, güpiçe dokumacılığı, dericilik vb. işlerle de uğraşılmaktadır (Ansari, 2007:199).

⁶⁵ <https://www.google.com/imgres?imgurl=https://newsmedia.tasnimnews.com/Tasnim/Uploaded/Image/1394/01/01/139401011914015394964284.jpg&imgrefurl/> Erişim Tarihi: 10.08.2020

Fotoğraf 3.40. Belh Vilayetinde Geleneksel El Sanatları Çok Eskilerden Beri Önemlidir.⁶⁶

3.2.2.1. Çömlekçilik Sanatı

Belh'te çömlekçilik sanatı Neolitik devirlere kadar geriye gitmektedir (Fotoğraf 3.41). Belh'te çamurdan yapılmış muhtelif şekiller ve renklerde seramikler keşfedilmiş ve bu da anılan dönemki sanat zarafetini sergilemektedir. Eski döneme ait seramiklerden, çaydanlık, kâse, çanak, çömlek vb olup, farklı motif ve resimlerle işlenmiş ve birçoğunda bitkilere ait resimler işlenmiştir (Ansari, 2007:199).

Dilbercin'de yapılan kazı çalışmalarında, ele geçirilen çömlekler, kazılar sonucunda elde edilen seramik ve çömlekler, bu sanatın tarihinin farklı dönemlerle irtibatlı olduğunu ve zirveye ulaştığı dönemin Sultan Hüseyin Bayıkra'nın hükümrancılığı dönemine ait olduğunu göstermektedir. Buna örnek olarak, ilde bulunan Ravza-i Şerif'teki seramik çalışmaları gösterilebilir. Çömlekçiler, Belh'te kendi çalışmalarını sürdürerek, her geçen gün sanatlarında yenilikler getirmiştir. Kilden yapılan ve güllerle süslenen tabaklar yarı şeffaf olup, parmak ucuyla vurulduğunda özel bir ses

⁶⁶ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://gdb.voanews.com/93CA1980-4834-4E47-86DA-CACB40CCAE7_cx0_cy6_cw0_w1200_r1.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

çıkartmaktadır. Belh'teki çömlekçiler zayıf ekonomileri ve ilkel iş aletleriyle işlerinde yeteneklidir (Ansari, 2007:199, 200).

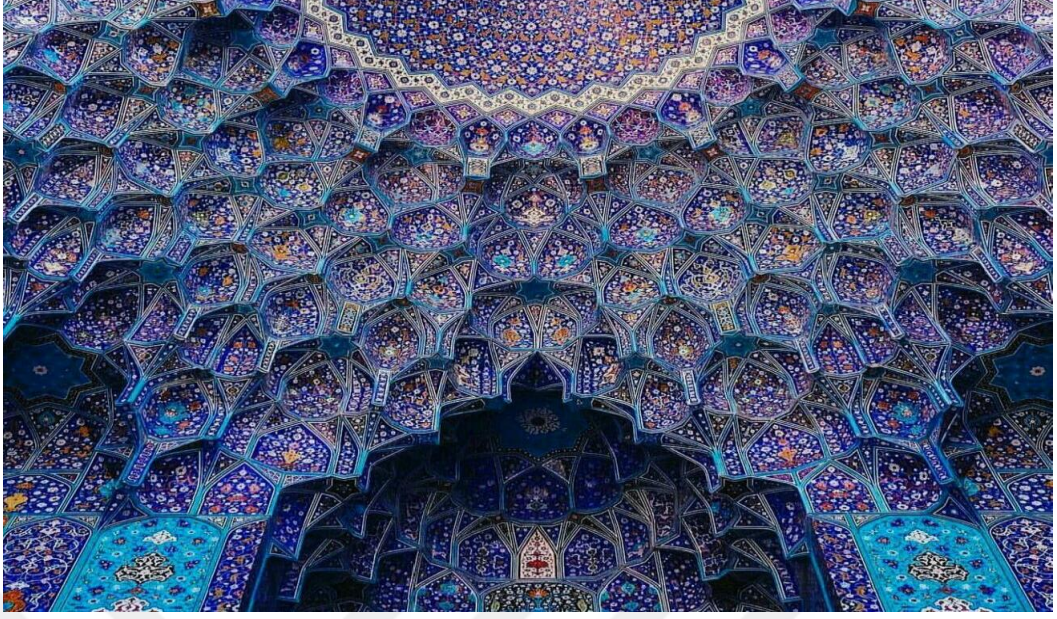

Fotoğraf 3.41. Belh Vilayetinde Çömlekçilik Sanatı, Tarihi Öneme Sahiptir.⁶⁷

3.2.2.2. Fayans/Çini Sanatı

Fayans/çini sanatı, Horasan'ın en eski sanatlarından (Fotoğraf 3.42). Belh dâhil, Horasan topraklarında çini yapımı eskiye dayalı olup, Belh/Balahisar mıntıkasındaki kalıntılardan çıkartılan çeşitli ve renga renk çiniler bugün üretilen seramiklere benzemekte ve buradan hareketle, belirtilen sanatın çok eskilere dayandığı rahatlıkla söylenebilir. Bu sanatla birlikte mimarlık, özellikle de Timurlular medeniyetinin başlamasıyla birlikte Horasan ve Orta Asya'nın büyük bir bölümünde medreseler ve hankalarda yaygınlaşmıştır. Belirtilen sanatın öne çıkan eserlerini “Gevher Şad / Meşhet”, “Herat Camii”, “Abu Nasr Parsa Medresesi ve Hankası'nın sundurması/Belh” ve “Günbed-i Sebz kalıntıları” Revze-i Şerif'in havlusunda, Bahauddin Caddesi'nde göze çarpmaktadır (Ansari, 2007:201).

⁶⁷ www.google.com/imgres?imgurl=https://babureitook.files.wordpress.com_2904.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 07.08.2020

Fotoğraf 3.42. Fayans/Çini Sanatı, Belh dâhil, Horasan Topraklarında Çok Eskilere Kadar Gitmektedir⁶⁸

Abu Nasr Parsa Medresesi ve Hankası'nın sundurmasındaki seramik süslemesi hicri takviminin 11. yüzyılında yapılmıştır. Hanka'daki çalışmanın gerek geometrik ve gerek kullanılan malzeme kalitesi bakımından cami ve hankalar vb. binaların çalışmalarında görülebilmektedir (Ansari, 2007:202).

Revze-i Şerif'in çini/seramik çalışması, Üstad Semiullah Semerkandi çini okulu öğrencilerinden Amir Şir Ali Han'ın kontrolünde Muhammed Âlem Han döneminde, yaklaşık 139 yıl önce başlamıştır. Üstad Semiullah, yeni inşa ettiği iki Kümbedin dış cephesini firoze renkli keramit süslemiş ve ardından da güney ve kuzey kapılarını tamamlayarak, her iki cephenin eteklerini cilalamıştır. Üstad Semiullah'ın işlediği keramitler, sadece havluya bakan güney kapısı cephesinde kalmıştır. Bugün Revze-i Şerif'te işlenen keramit çeşitleri sayıldığında, sayının 700 kadar olduğu görülmüştür (Ansari, 2007:202).

3.2.2.3. Halı Dokumacılık Sanatı

Belh ili, halı dokumacılık sanatında, Faryab ve Cevizcan illerinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Belh'te dokunan halıların ismi genel olarak dokunduğu yerlerin ismiyle anılmaktadır (Fotoğraf 3.43). Halılar, genel olarak Türkmen ve Özbek milletin

⁶⁸ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://gdb.voanews.com/767FE496-6C06-4F9A-A5D3-E7443DCDFBB_w408_r1_s.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

kadın ve kızlarının sanatkâr elleriyle dokunmaktadır. Diğer etnik gruplara mensup kadın ve kızlar da halı dokumacılık eğitimini almışlardır (Ansari, 2007:204). Halıcılık, il merkezinin yanı sıra Kaldar ve Şörtepe ilçelerinde de yaygındır. Belh’te yaklaşık 106 firma, halıcılık ve halı ticaretiyle uğraşmakta ve ilde yaşayan yaklaşık 20 bin kişi bu sanattan geçimlerini sağlamaktadırlar (Ansari, 2015:754).

Fotoğraf 3.43. Üzerinde Milli Spor Bozkeçi Tasvirinin Yer Aldığı Bir Halı

Vilayette en iyi halılar, Devletabad, Şörtepe ve Kaldar ilçelerinde dokunmaktadır. Bunlar bölgelere göre şu isimleri alırlar: **Şörtepe ilçesinde**; “Surh Kar”, “Fil Pay”, “Beşiri”, “Çob Baş”, “Veziri”, Mori Yeke Hal”. **Devletabad ilçesinde**; “Dali”, “Kazan”, “Tağan Arık”, **Kaldar ilçesinde**; “Perde-i Çahar Metre”, “Süleyman Surh Kar Bendek Dar”. **Mezar-ı Şerif**’te; “Beşiri”, “Mori Yeke Hal” ve “Süleyman”. Belirtilen halılar dünya çapında ün kazanmıştır. Belh halıları, cins, devamlılık, renk ve tasarı/dizayn bakımından özel bir üne sahip olup, kullanıldıkça değer kazanmaktadır. Bu tarz halılar yurt içinde saltıldığı gibi, ABD dahil dünya çapındaki pazarlarda da çok sayıda alıcıları bulunmaktadır (Ansari, 2007:204).

Mezarı Şerif’in de en önemli ürünlerini Türkmen halıları, kilimler ve deri işleri oluşturur (Fotoğraf 3.44). Bu kilimler şehirdeki küçük atölyeler ve evlerde

dokunmaktadır. Deri tabakhaneleri mendevi ve posthane bölgelerinde toplanmıştır. Deri, halı ve kilim işleri genellikle Türkmenler ve Özbeklerin işidir. Kentin çok canlı bir pazarı vardır. Bu pazarda her türden baharat, yerel şifalı otlar, Hindistan'dan gelen veya yerli ürün olan kıyafetler satılmaktadır (Fotoğraf 3.45). Şehrin antika pazarından ise kıymetli taşlar ve eskiden kalma takı eşyaları vb. şeyler satın alınmaktadır.

Fotoğraf 3.44. Mezar-ı Şerif'in En Meşhur Ürünleri Türkmen Halıları, Kilimleri ve Deri İşleridir⁶⁹

Fotoğraf 3.45. Kent Pazarında Hindistan'dan Gelen veya Yerli Ürün Olan Kıyafetlerde Satılmaktadır

⁶⁹ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://gdb.rferl.org/9EB751A3-F6EE-45CF-96B8-0A1C793FCA79_w408_r1_s.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

3.2.2.4. Dericilik ve Ayakkabı Sanatı

Dericilik ve ayakkabı sanatı, genel olarak küçük ve yerel atölyelerde gerçekleştirilmekte ve ihtiyacı kısmen de olsa gidermektedir. Ancak son dönemde yurt dışından ithal edilen yapay derinin ülkeye girmesiyle birlikte dericilik sanatı azalmıştır (Ansari, 2007:205).

3.2.2.5. Çapan Dikim ve Aleçe Dokumacılık Sanatı

Çapan dikiminde, Afganistan'ın diğer illeriyle kıyasla Belh birinci sırada gelmekte olup, ilde dikilen çeşit çeşit çapanlar diğer illere yollanmaktadır. Birinci kalite çapanlar ipekten yapılmakta ve en çok Devletabad'da üretilmektedir. Ayrıca Marmol ilçesinde üretilen Aleçeler (Fotoğraf 3.46), Marmol'un en iyi ipeklerinden yapılmaktadır (Ansari, 2007:205).

Fotoğraf 3.46. Çapan Dikim ve Aleçe Dokumacılık Sanatında Belh, İlk Sırada Gelmektedir⁷⁰

3.2.3. Yemek Kültürü

Mezar-Şerif ve Belh bölgesinin en ünlü yemekleri arasında; Özbek pilavı, çuçvara, buhar mantı, tandır mantı, samsa, tandır poçek, katlama, et çorbası, kavurma ve du

⁷⁰ https://www.google.com/imgres?imgurl=https://static.dw.com/image/19493176_303.jpg&imgrefurl/
Erişim Tarihi: 10.08.2020

piyazayı sayabiliriz. Tatlı olarak pirini, kabak tatlısı, şir pere, koncid helva, un helva, cilevi ve lavuz önemli bir yere sahiptir (Fotoğraf 3.47).

Fotoğraf 3.47. Mezar-Şerif Önemli Bir Yemek Kültürüne Sahiptir⁷¹

Kebap türleri olarak ciğer kebab, şami kebab, tandır kebab, şiş kebab, köfte kebab sevilen yemeklerdendir. Et yemeklerinin fiyatları uygundur. İçecek olarak doğ, naneli ayran, vişne şerbeti ve çeşitli otların katıldığı ayran veya gazlı içecekler, yemeklerin yanında servis edilir. Etler dışarıda satıldığı ve buz depoları yetersiz olduğu için taze tüketilmektedir (Fotoğraf 3.48). Ancak et genellikle ucuz olduğundan hemen satılmaktadır. Günde 200 Afgani (2 buçuk dolar) ile bir kişi rahat biçimde karnını doyurabilmektedir.

71

https://www.google.com/imgres?imgurl=http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/12_50_49%25D8%25BA%25D8%25B9.jpg&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

Fotoğraf 3.48. Mezar-ı Şerif'te, Etler Buz Depoları Yetersiz Olduğu İçin Dışarıda Satılmaktadır

Bölgede bazı yiyeceklerin kurutulmuş olarak da satışı yapılmaktadır. Bunlar arasında süt ürünlerinden (lor kurutulması) imal edilen kurut, önemli bir yere sahiptir (Fotoğraf 4.49)

Fotoğraf 3.49. Merzar-i Şerif'te Seyyar Kurut Satıcısı

3.2.4. Müzik ve Folklor

Afgan müziği Mezar-ı Şerif-Belh bölgesinin en önemli çekicilikleri arasında sayılabilir. Afganistan müzik konusunda tüm Asya’da tanınmış çok sayıda ses sanatçısı yetiştirmiş bir ülkedir. Ahmad Zahir, Sarban, Şahnavaz gibi dünyaca ünlü sanatkârlara sahip olup, Afgan müziği turistler için oldukça ilgi çekici bir niteliğe sahiptir. Hint tınılarıyla Orta Asya ezgilerinin karışımı olan bu müziğin kendine has bir büyüleyiciliği vardır (Aleksiyeviç, 2018: 55). Bölgeye gelen turistler, bu türden şarkılı bir meclise katılabilirse unutamayacakları bir deneyim yaşamış olacaklardır. Belh bölgesinde en çok sevilen müzik aletleri dombıra, tanbur, tabla, dutar, koçkarca, def ve kobuzdur. Bölgede yerel ses sanatçıları olarak Şahveli Kasımi, Hasan Bismil, Davut Nazari vb. sayılabilir. Vilayette gerek ülke genelinde gerekse de yöresel ölçekte folklorik özelliğe sahip değişik halk oyunları da oynanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURİZM TÜRLERİ

4.1. GERÇEKLEŞTİRİLEBİLECEK TURİZM TÜRLERİ VE AKTİVİTELERİ

Afganistan'ın mevcut durumu göz önüne alındığında, gerek ülkenin gerekse de ilin bugün itibariyle turizm kaynaklarını faaliyete geçirerek, turizmi geliştirmek pek de mümkün değildir. Ancak var olan potansiyel düşünüldüğünde *inanç turizmi*, *kırsal turizm*, *kültür turizmi*, *kamp turizmi* gibi turizm türleri yanı sıra *fotoğrafçılık*, *jeep safari*, *dağ sporları* ve *doğa yürüyüşü* vs. gibi aktivitelerden yararlanmak mümkündür.

Tarihi bir camii, hem kültürel hem de inanç açısından değerlidir. Bir çeşme yapısı da üzerinde yazan kitabeye bağlı olarak tarihi ve kültürel değer taşıyabilmektedir. Belh örneğinde eski bir Budist merkezi olan bu alan, sonradan Afganistan'da ilk İslamlaşan bölgelerden biri olarak tarihi, dini yönden dikkat çekmektedir. Belh bölgesi, medreseler, camiiler, kaleler, gibi yapılar açısından büyük bir zenginliğe sahiptir. Bu nedenle hem *inanç* hem de *kültür turizmi* açısından bölge büyük bir potansiyele sahiptir.

Bu bağlamda Mezar-ı Şerif ve Belh vilayeti, belirtildiği üzere *inanç turizmi*⁷² bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Nitekim Belh'in Zerdüş Peygamberin doğduğu ülke olduğuna inanılmakta ve halen de bu bölgede Zerdüş tapınaklarının izleri görülebilmektedir. Bölgede, Perslerin, Kuşan İmparatorluğu'nun Sasanilerin eserleri dışında İslami dönemden kalma çok sayıda medrese, camii, türbe yer almaktadır. Bunların içinde Belh'in en önemli özelliği dünyaca ünlü şair Mevlana Celaleddin Rumi (Belhi)'nin vatanı olmasıdır. Belh daha birçok şair, mutasavvıfın memleketidir. Bu büyük isimlerin türbeleri halen ziyaret edilmektedir.

Kuşkusuz bu eserler, alternatif turizm çeşitlerinden inanç turizmi açısından Mezar-ı Şerifi'nde içerisinde bulunduğu Belh vilayetine büyük avantaj sağlamak ve bu konuda önemli kılınmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü vilayette inanç turizminin gelişmesine hizmet edecek çok sayıda dini eser mevcuttur. Bu bağlamda, Mezârîşerif'teki

⁷² İnanç turizmi; insanların yaşadıkları yerlerin dışında, inanç merkezlerini ziyaret etmek suretiyle inançlarının gereğini yerine getirmek amacıyla gerçekleştirdikleri dini amaçlı turistik gezilerin, turizm olgusu içerisindeki değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir (Zaman, 2012: 395).

tarihî eserlerin en önemlisi Hz. Ali Türbesi'nden sonra Mavicami adıyla da bilinen Mescid-i Cum'a'dır.

İnanç turizm bakımından Mezar-ı Şerif ve Belh vilayeti gerek İslam dinine ait yapıları (camii, türbe) gerekse de diğer dinlere ait tapınakları (Budist gibi) ile bir açık hava müzesi durumundadır. Çünkü çok eski bir tarihe sahip olan bölge, birçok milletin yaşam alanı olmasına sahne olmuş bir coğrafyaya sahiptir. Böylece sahip olduğu tarihsel ve arkeolojik zenginlikler, İslam (camii, türbe) ve diğer dinlere ait eserlerin (tapınak, kilise) mevcut olması sebebiyle *inanç turizmi* bakımından son derece önemlidir.

Neticede Belh vilayeti ve Mezar-ı Şerif'deki, turizm faaliyetlerini çeşitlendirmek için, çok zengin bir tarihi potansiyeli bulunan ve bu tarihi süreç içerisinde çeşitli dinlere mensup insanların yaşadığı, ibadetlerini gerçekleştirdikleri mekânları, günümüzde de aynı dinlere mensup insanların ve diğerlerinin ziyaretlerine, iyi tanıtımlar yaparak açmak, inanç turizminin bölgede gelişmesi açısından son derece büyük bir öneme sahiptir. Kuşkusuz bunun gerçekleştirilmesi bir taraftan turizm çeşitliliğini sağlarken, diğer taraftan turizm faaliyetlerinin süresini uzatarak, bütün bir yıla yayılmasını sağlayacaktır (Zaman, 2012: 395-396). Ancak Afganistanın bugün içinde bulunduğu durum bunu engellemektedir.

Belh vilayetinde ve Mezar-ı Şerif'te gerçekleştirilebilecek bir diğer turizm türünü **kültür turizm** oluşturabilir. Kültür turizmi; hızla gelişen ekonomik bir olgu olan turizm, 21. yüzyılda çehre değiştirmekte ve giderek artan eğitim düzeyine bağlı olarak çok özel konulara ilgi duyan, ekonomik gücü yüksek, turist gruplarının artmasına neden olmaktadır. Bu süreç kültür turizmi adıyla tanımlanan başlıca bir turizm türünün gelişmesine neden olmakta ve turizm sektörü üzerinde önemli bir etki oluşturmaktadır (Alaeddinoğlu, 2006: 155).

Kültürel turizmin gelişmesi, bir destinasyonun tarihi ve kültürel kaynaklarına bağlıdır. Tarihi ve kültürel değerleri turistlere çekici gelen bölge, kültür turizmi kapsamı içinde ele alınacak değerler açısından oldukça zengindir. Gerçekten de gerek Mezar-ı Şerif gerekse de Belh vilayetinin diğer kesimleri bu anlamda önem arz etmektedir.

Kültür, yöre insanların yaşamında önemli rol oynar. Geçmişten günümüze bir bütünlük içinde, bir yaşam tarzının ortaya çıkması ve çeşitli dini inanışlara sahip toplulukların yan yana yaşamlarını sürdürmüş olmaları önemli bir kültür zenginliği

meydana getirmiştir. Bu anlamda sahip olduğu beşerî faktörler, turistik alanların oluşmasında etkili rol oynamıştır. Bunlar arasında; tarihî, arkeolojik ve etnografik eserler ve mimarileri, tarihî yerleşme yerleri, dini eserler ve yerler, sosyal ve kültürel faaliyetler sıralanabilir (Zaman, 2012: 125).

Beşeri eserlere ilave olarak; yöre halkının, yaşam tarzı ile ilişkili giyim kuşam tarzı, bölgeye özgü folklorik özellikler, yöre mutfağına özgü yemek çeşitleri, yöresel düğünler, törenler, kutlamalar ve en önemlisi de yaşam biçimi diğer kültürel çekicilikleri oluşturur. Ayrıca Çeşitli el sanatlarının yapımı veya dokunması bir diğer kültürel çeşitliliğidir.

Bütün bu özellikler araştırma sahasında kültür turizmini ortaya çıkarabilecek kaynak değerler olarak görülmelidir. Başka bir deyişle ilin, kültürel kaynaklar bakımından böylesine zengin oluşu, turizm değerini oldukça arttırmaktadır.

Mezar-ı Şerif ve Belh vilayetinde *kırsal turizmi* de geliştirmek mümkündür. Şüphesiz kırsal turizm; hem kırsal yerleşmelerle iç içe olan hem de doğal kaynaklara dayalı bir turizm türü olup; *köy turizmi*, *çiftlik turizmi*, *yeşil turizm* ve *tarım turizminin* hepsini içine alan bir kavramdır (Soykan, 2003: 1-3).

Diğer taraftan; kırsal turizm kavramında kırsalın içerdiği anlam, doğrudan *kırsal alanlar* olarak algılandığından, pek çok turizm türü ile aynı tutulmaktadır (Soykan, 2003: 1). Bu şekliyle kırsal turizm; kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle de son derece kolay entegre olabilen bir turizm türüdür. O yüzden çeşitli yerel, ulusal ve uluslararası girişimlerle içeriği zenginleştirilen kırsal turizm, dünyanın pek çok ülkesinde insanları tatil için kırsal alanlara çekebilmektedir (Soykan, 2003: 1).

Kırsal turizm yılın her ayında yapılabilir. Bu nedenle mevsimlik olma özelliği yoktur. Böylece, belirli bir mevsime bağlı kalan turizm türlerini desteklediği gibi, onların sezonunu da uzatabilmektedir. Başka bir deyişle, iklim ile yüzde yüz bağlantılı olmayan bir turizm türüdür. Bu şekliyle, bulunulan ortama göre kış aylarında çevredeki kayak merkezleri kullanılabilir, ilkbahar aylarında köyler uzun kır yürüyüşlerine ev sahipliği yapabilir. Yaz ve sonbahar aylarında ise tarımsal ürünlerin cazibesi, çiftliklerin kullanımını devreye sokabilir. Kırsal turizm, kadının istihdamı, yerel halkta girişimcilik ruhunu ateşlemesi, yerel ekonomilere girdi ve dinamizm kazandırması,

ekonomik sektörleri harekete geçirmesi, bölge ve ülke düzeyinde kırsal kalkınmaya destek vermesi bakımından, önemli bir güce sahiptir (Soykan, 2003: 2-3).

Bunlara ilave olarak diğer birçok olumlu etkilerinden dolayı, turizmde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, var olan turizm türlerinin alternatifi ya da tamamlayıcısı olarak da önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Sayısız yararları göz önüne alındığında ülkemiz ve dolayısıyla da bölge turizmine büyük destek verebilir. Başta, turizmin yıl içinde belirli aylardaki yoğunluğunun azaltılmasında etkisi olabilir ve turizmin ülke coğrafyasındaki eşitsiz dağılımını gidermeye katkısı bulunabilir. Öte yandan değişik ve bilinçli turist gruplarından talep yaratarak pazarın genişlemesini sağlayabilir. Kırsal turizmin diğer turizm türleriyle kolay entegre olabilme gücü, onlara dinamizm verebilir. Kırsal turizm, sürdürülebilir turizm anlayışı ile en uyumlu bir turizm türüdür. Kırsal turizmin doğal ve kültürel mirasın korunmasında ve dünyaya tanıtılmasında önemli bir işlevi vardır (Soykan, 2003:1).

Belh vilayetinin doğal ve beşeri kaynakları dikkate alındığında buralarda kırsal turizmin hemen her mevsim yapılabilmesinin son derece olanaklı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, geleneksel kültürün zenginliği ve doğal ortamların el değmemişliği, bölgede ve ilde hemen her mevsim yapılabilecek faaliyetlerin varlığı ve uygun ortamların mevcudiyeti söz konusudur. Kısaca, kırsal turizmin başlıca iki kaynağını oluşturan *halk kültürü* ve *bozulmamış doğal ortamın*, bölgede bulunması, bu ve bununla ilişkili turizm çeşitlerinin geliştirilmesi için çok önemlidir (Zaman, 2012: 388).

Netice itibariyle; yörenin kırsal yaşam biçimi, yöresel meskenleri, örf ve adetleri ve diğer faaliyetleri yabancı turistlerin ilgisini çekecek potansiyeli oluşturur. Böylece kırsal turizm ile hem doğal ve kültürel mirasın korunması hem de dünyaya tanıtılmasında önemli bir işlev yerine getirilmiş olacaktır. Aynı zamanda önemli ölçüde ekonomik bir girdinin de sağlanması gerçekleştirilecektir. Ancak bunun alt yapısı mutlaka hazırlanmalıdır. Elbette ki, bu yapılırken de geleneksel öğelerin ve doğanın bozulmamasına azami önem gösterilmelidir (Zaman, 2012: 389).

Belh vilayeti ve çevresi, olağanüstü manzaraları ve temiz havasıyla, kampçıların sıklıkla tercih edebilecekleri yerler arasında önemli bir özelliğe sahiptir. Bu **bağlamda kamp turizmi** geliştirilebilir.

Yine Mezar-ı Şerif ve Belh vilayeti **fotoğrafla** ilgilenenler için de ilginç özelliklere sahiptir. Başka bir deyişle **fotoğrafçılık** aktivites gerçekleştirilebilir. Niteki bölgenin hemen hemen her köşesi doğal ve beşeri özellikleri ile bu aktivite için olağanüstü görüntülerle doludur. Bu anlamda, hem bölge kültürünün hem de ilginç yaşam tarzının görüntülenmesi yanı sıra kale, köprü, cami, türbe ve konak gibi tarihi yapıları, kırsal mimari tarzı, çeşitli etkinlikleri ve otantik özellikleri ile kırsal meskenleri dikkat çekici unsurlardır. Başka bir deyişle fotoğrafçılık aktivitesi yönünden bölge fotoğraf meraklıları için eşsiz karelerin yakalanabileceği yerler arasındadır. Ayrıca bölgede **jeep safari**, **dağ sporları** ve **doğa yürüyüşü** vs. gibi etkinliklerde yapılabilecek potansiyel mevcuttur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TURİZM ALTYAPISI

5.1. ULAŞIM

Turistik çekicilikler, elverişli bir konumda yer aldığı ve ulaşılabilirdiği sürece değeri kazanmaktadır. Turizm faaliyetleri zaman ve mekândan büyük ölçüde etkilendiği için coğrafi konum ve ulaşım ile yakından ilgilidir. Bir yerin karayolu, demiryolu, havaalanı ve limanlara yakınlığı turizmin gelişmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Gelişen ulaşım koşulları coğrafi açıdan turizmi teşvik etmekle kalmamış, gelişmesine ve yayılmasına da neden olmuştur. Ulaşımın en önemli fonksiyonu erişilebilirliği sağlamasıdır. Erişebilirlik, zaman, mekan ve fiyat açısından erişme derecesini ifade eder. Gidilecek yerin coğrafi konumunun elverişsizliği veya erişilebilirliğinin az olması, daha fazla zaman ve parayı gerektirdiğinden yer seçiminde etkili olmaktadır (Emekli, 1998: 67-68).

Anlaşılabacağı üzere, yeterli ulaşım olanakları ve servis sistemi turizmin vazgeçilmez unsurlarındandır. Başka bir anlatımla, doğal ve beşeri çekiciliklere ulaşım olanakları ve kalitesi, turizmin durumunu belirleyen önemli bir etkidir. Bu bağlamda, ulaşımın turizmdeki en önemli fonksiyonu erişilebilirlik ile ilgilidir (Zaman, 2012: 417).

Kabil'i, Mezar-ı Şerif'e bağlayan AH 76 karayolu aynı zamanda Mezar-ı şerif'i batıya doğru Belh'e ve Şibirgan üzerinden Herat'a bağlar. Mezar-ı Şerif Hayratan yoluyla da Özbekistan'a bağlanır. Mezar-ı Şerif'e ulaşım özel araç veya otobüs/minibüs vasıtasıyla olabilir. Toplu ulaşımında sorunlar yaşanabilmektedir.

Belh iline hava ulaşımı, yöresel adıyla *Mawlānā Jalāl ad-Dīn Muhammad Balkhī International Airport* olarak bilinen Mezar-ı Şerif Uluslararası Havalimanı vasıtasıyla sağlanır. Aynı zamanda Afganistan'ın en büyük havalimanları arasında bulunmakta olup, büyük uçakların (Antonov An-225, Boeing 747 ve Boeing C-17 Globemaster III) inişi için elverişlidir. Havalimanı Mezar-ı Şerif şehrine 9 km uzaklıktadır. Afganistan'ın kuzeyine hizmet veren havaalanı 950'lerde Sovyetler Birliği'nden gelen mühendisler tarafından inşa edilmiştir. Son yıllarda havaalanına yeni bir terminal binası inşa edildi; eski terminal binası ise iç hat uçuşları için kullanılmaktadır.

Kabil'den Mezar-ı Şerif'e her gün bir ila iki uçak seferi de mevcuttur. Yurt dışında özellikle Ankara ve İstanbul'dan Türk havayolları vastasıyla haftada iki uçuş gerçekleştirmektedir.

Diğer taraftan Belh ili, ulaşım bakımından elverişlidir. Kabil-Şibirgan şehirlerarası karayolu üzerinde kalan Belh, ticari açısından Hayratan ve Akine sınır kapılarını kullanmak isteyen kuzey illeri ile Çin, Rusya, İran ve Orta Asya ülkeleri arasında transit yol hizmeti vermektedir (Ansari, 2007:223).

5.2. KONAKLAMA TESİSLERİ

Başarılı bir turizm gelişmesi çekicilikler, bunlara erişmek için geliştirilen havayolu terminalleri, otobüs garları, demiryolu istasyonları, limanlar gibi ulaşım altyapısı, oteller gibi konaklama imkanları, lokanta, cafe, bar ve fast food gibi yeme-içme olanakları, çeşitli rekreasyon faaliyetleri ile ilgili kolaylıklar ve eğlence yerleri gibi başka hizmetlerin getirilmesiyle gerçekleşebilecektir. Bu hizmetlerin özellikle büyük yatırımlar gerektiren bir kısmı (ulaşım, belediye hizmetleriyle ilgili her çeşit altyapı) ancak devlet tarafından sağlanabilirken, konaklama ve diğer kolaylıklar ile organizasyon ise büyük çoğunlukla özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Özel -yatırımcılar –turizmin başka yanlarıyla da ilgilenmekle birlikte– özel sektörün *kârı en yükseğe çıkarmak* amacına uygun olarak, yatırımları daha çabuk kazanca dönüştürebilecekleri konaklama ve tamamlayıcı (eğlence, yeme-içme vb) sektörlerle yönelmeyi tercih etmektedirler (Özgüç, 1998: 114).

Turizmin temel unsurlarından birini oluşturan konaklama, geceleme ve beslenmeyi ifade eden bir kavramdır. Herhangi bir alanda turizmin gelişmesi, çok büyük ölçüde, konaklama kapasitesine de bağlı olacaktır. Turizmdeki üç temel unsurdan (çekicilik, ulaşım, konaklama) ve arz kaynaklardan birisi olan konaklama, turizmin gelişme süreciyle bağlantılı olarak nitelik ve nicelik bakımından değişimlere uğramıştır. Günümüzde turistler için artık çok değişik konaklama şekilleri vardır. Bunları; ticari ve özel türde olanlar şeklinde ayırmak mümkündür. Birinci grup içine oteller, moteller, pansiyonlar, tatil kampları ve tatil köyleri girerken, ikinci gruba akraba ve arkadaş evleri ve özel konutlar olan ikinci evler dahil edilmektedir. Kamp yapma ya da karavan, hareketli ev, özel çadır ya da karavanlar, ticari kampingler de kendilerine ayrılan yerde

konakladıkları için *bir ara* tip sayılmaktadır. Diğer taraftan konaklama kolaylıkları *geleneksel* ve *tamamlayıcı* şeklinde de ele alınmaktadır. Buna göre, otel ve moteller geleneksel konaklama tesisleri olurken; tatil kampları, kampingler, tatil köyleri, ikinci evler, öğrenci yurtları ve benzerleri de tamamlayıcılar grubuna girmektedir (Özgüç, 1998: 115).

Belh vilayeti otellerinin çoğunluğu aynı zamanda vilayet merkezini oluşturan Mezar-ı Şerif'te bulunmaktadır. Bu bağlamda bu şehre gelen turist için her bütçeye uygun otel bulmak mümkündür. Şehirde üç yıldızlı 6 adet, dört yıldızlı 2 adet otel vardır. Bunun yanı sıra 20'ye yakın motel ve pansiyon da bulunmaktadır. Her ne kadar dönemsel olarak değişiklik gösterse de Mezar-ı Şerif'te bir gecelik tek kişilik konaklama ücreti, konaklama tesisi özelliğine ve sezonuna göre 10- 150 dolar arasında değişmektedir.

Çok sayıda konaklama tesisinin bulunduğu şehirde (Mezar-ı Şerif) seyahat edecek turistler için en iyi ve güvenilir otellerden birkaçı şunlardır (<https://hamgardi.com/fa/List>).

Şehir merkezinde bulunan **Mezar Hotel**, Mezar-ı Şerif Valiliği'ne yaklaşık 800 m mesafede bulunmaktadır. Konaklama ve 3 öğün yemek hizmet veren işletme, güvenli bir alanda yer almaktadır. Otelde; internet, tv, uydu kanalları, klima, kasa, mini bar vs. hizmetlerin verildiği 45 oda mevcuttur.

Bir diğeri olan **Berat Hotel**, Mavi Cami'nin (Revze-i Ali) yakınında bulunmaktadır. Değişik tipde 24 odası mevcut olan otelin lobisindeki restaurantta yemek hizmeti yanı sıra odalarda internet, tv, uydu kanalları, klima, kasa, mini bar vs. gibi imkânlar da bulunmaktadır.

Mezar-ı Şerif şehir merkezine 7 km uzaklıkta yer alan **Kifayet Hotel**, ahşap mobilyalar ile dekore edilmiş 30 oda ile misafirlerine hizmet sunmaktadır. Odalar internet, tv, uydu kanalları, klima, kasa, jakuzi, mini bar vs. gibi imkânlarla sahiptir. Ayrıca otel bölümleri arasında restoran ve açık yüzme havuzu ile birlikte bar ünitesi de yer almaktadır.

5.3. TİCARET

Belh vilayeti, coğrafi özelliğinden dolayı, ülkenin en büyük ticaret alanlarından sayılmaktadır. Bölgenin siyasi ve kültürel değerlerinin yanı sıra Hayratan limanına sahip olması ve Akine sınır kapısının bu bölgede bulunması, ticari değerini daha da artırmaktadır. Afganistan'a ithalat ve ihracat, Amu Nehri'nden gemilerin yanı sıra Hayratan köprüsü üzerinden de gerçekleşmektedir. Kuru yemiş/meyve, petrol, kereste ve inşaat malzemeleri en önemli ticaret malları arasında yer almaktadır (<http://elections.pajhwok.com/>).

Bu bağlamda başta Mezar-ı Şerif şehri olmak üzere diğer şehir ve kasabalar önem arz etmektedir.

5.4. SAĞLIK

Afganistan'ın pek çok bölgesinde sorun teşkil eden sağlık hizmetlerine erişim konusu, Mezar-ı Şerif özelinde de ciddi sıkıntı çekilen konuların başında gelmektedir. Her 10.000 kişiye 1 doktor düşen ülkede, nüfusun önemli bir kısmı erken teşhis ve müdahale imkânlarından yoksun durumdadır. Diğer yandan, sınırlı kapasitede hizmet veren hastane ve kliniklerin fiziki koşullarında da büyük yetersizlikler gözlenmektedir.

Süregelen çatışmalar ve kitlesel göçler, toplu yaralanma ve ölümler, salgın hastalıkların yayılma kapasitesi bölge sağlık sisteminde büyük aksaklıklara sebep olmaktadır. Halk sağlığı sistemi, yıllarca devam eden zayıf yatırımlar üzerine yüksek nüfuslu göçlerin de eklenmesiyle daha kötü hale gelmiştir. Şu anki durum milyonlarca insanı temiz olmayan gıda, yetersiz beslenme ve salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda bırakmıştır. Anne, bebek ve çocuk ölümleri sadece bölgenin değil aynı zamanda ülkenin önde gelen sağlık sorunlarından sadece biridir. (<https://applications.emro.who.int/docs/>).

Bütün bu olumsuzluk ve yetersizliklere rağmen başta Mezar-ı Şerif şehri olmak üzere diğer şehir ve kasabalarda sağlık hizmeti veren hastaneler ve çok sayıda diğer sağlık kurumları mevcuttur.

5.5. EĞİTİM

Afganistan eğitim sistemi 6+3+3 şeklinde bir kademelendirme üzerinde şekillenmiştir. Buna ilişkin olarak okul öncesi eğitim ile başlayan süreç (0-3 yaş ve 4-6 yaş iki aşamalıdır), 6 yıllık bir genel öğretim sistemi ile devam etmektedir. Bu aynı zamanda genel okur-yazarlık kursları ile de desteklenmektedir. 6. sınıf sonrasında ise ikili bir ayırım ile din eğitimi ağırlıklı ortaokullar ve genel eğitim müfredatını benimsemiş ortaokullarda eğitim verilmektedir.

Son aşama olan liseler ise 3 farklı bölümden oluşmaktadır. Bu noktada bir anlamda branş eğitimi almakta olan öğrenciler öğretmenlik liselerinde, teknik meslek liselerinde ve sosyal-fen bilimleri ağırlıklı liselerde öğrenim görebilmektedirler. Bundan sonra ise branşlarına ilişkin yüksek öğrenim kurumlarına devam etmektedirler (<https://moe.gov.af/sites/default/files/2019-12>).

Afganistan’da eğitim alanında kadın ve erkek arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Her Afgan vatandaşı eğitim hakkından yararlanmada eşit haklara sahiptir. 7 yaşına gelen her çocuk devlet okullarından parasız yararlanma hakkına sahiptir. Afganistan Anayasası 43. maddesine göre, devlet okulları parasızdır ve ilköğretim zorunludur (<https://moj.gov.af/dr>). Ancak Afganistan’ın uzun yıllar süren işgallere maruz kalması ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik açmazlar eğitim sistemini de olumsuz etkilemiştir.

5.5.1. Belh Pedagoji/Öğretmenlik Enstitüsü

Belh Pedagoji Enstitüsü (mevcut ismiyle Talim ve Terbiye Fakültesi), 1962’de “Darul Muallimin” (Öğretmekler Okulu) ismiyle kurulmuş ve 1969’da “Darul Muallimin-i Ali” (Yüksek Öğretmenler Okulu), 1986’da “Enistitüt-i Pedagoji Rodaki” ve 2003’te Talim ve Terbiye Fakültesi’ne dönüşmüştür. Kurulduğu yıldan beri çok sayıda lisans düzeyinde mezun vererek, öğretmen olarak topluma kazandırmıştır (Ansari, 2007:136).

Fakültede,2018-2019 öğretim yılında Kimya, Biyoloji, Matematik, Fizik, Tarih, Coğrafya, Derice, Peştuca ile İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümleri eğitim öğretim hizmeti vermekteydir. Aynı yıl fakülte bünyesinde 58 öğretim görevlisi ve 1882’ün üzerinde

öğrenci bulunmaktaydı. Fakülte bünyesinde kimya, biyoloji ve fizik bölümlerine ait laboratuvarların yanı sıra kütüphane de mevcuttur.

2012 yılında Mezar-i Şerif Vilayetinde Talim Terbiye Belh Üniversitesini kazandım ve eğitimime coğrafya bölümünde başladım, 2015 yılında mezun oldum. Mezun olduktan sonra Türkiye burslarına kayıt yaptırarak Yüksek Lisansına 2016 yılında Türkiye Erzurum Atatürk Üniversitesine Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünde başladım ve 2020 yılında mezun oldum.

5.5.2. Belh Üniversitesi

Mezarı Şerif'teki eğitim kurumları arasında Belh Üniversitesi, Mezâr-i Şerif Pedagoji Enstitüsü ve Maden Bilimleri Özel Yüksek Okulu başta gelmektedir. Belh Üniversitesi, 1988 yılında kurulmuş ve 1989'da bünyesinde Mühendislik, Tarih ve Edebiyat, İktisat ile Ziraat fakülteleri açılmıştır. Diğer yandan aynı dönemde Sağlık Bakanlığı çatısı altından Tıp Fakültesi de 56 öğrenciyle eğitim ve öğretime başlamıştır. Daha sonra da talep ve ihtiyaç doğrultusunda 1992'de Hukuk ve Siyasi Bilimler fakülteleri, 1993'te İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Daha sonra (2003 yılında) Belh Pedagoji Enstitüsü Talim ve Terbiye Fakültesi bu üniversite çatısı altında faaliyetini sürdürmeye başlamıştır (Ansari, 2007: 136-137).

Belh üniversitede 2018-2019 öğretim yılında 5667 öğrenci 230 öğretim üyesi ve öğretim görevlisi bulunmaktadır. Üniversitede lisansın yanı sıra yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğrenim yapılmaktadır.

Söz konusu üniversite, Güney Kore, Almanya, ABD, İngiltere ve Tayland ülkeleriyle yakın irtibat içinde olup, her yıl bazı öğretim üye ve görevlileri ile öğrenciler belirtilen ülkelerin üniversitelerinin bilimsel programlarından yararlanmaktadırlar (Ansari, 2007: 137).

5.6. İL TURİZMİNİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ (SWOT ANALİZİ)

İlk olarak 1970'li yıllarda iş yönetimi (business management) amacıyla kullanılmaya başlanan SWOT analizi, ileriki yıllarda farklı uygulama alanları içinde, bir analiz planlama aracı olarak ele alınmıştır. SWOT, güçler (Strengths), zayıflıklar (Weaknesses), imkânlar-olanaklar (Opportunities) ve tehlikeler-tehditler (Threats)

kelimelerinin baş harflerini içeren bir kısaltmadır. Temelde mevcut yapılara ait bu dört parametrenin irdelenerek analiz edilmesi ilkesine sahip olan bu yöntemle, hem niceliksel hem de niteliksel özelliklere ilişkin analizler yapılabilmekte ve yapılan analizler sonucunda oluşturulan SWOT matrisinin irdelenmesi ile de mevcut programa ilişkin stratejik bir görüş oluşturulabilmektedir (Ucar ve Doğru, 2005: 2).

Afganistan'ın turizm denilince ilk akla gelen ülkelerden biri olmadığını daha önceki bölümlerde dile getirilmişti. Ancak bu Afganistan'ın gerçekte turizm potansiyeli olmamasından kaynaklanan bir durum değildir. Önceden de belirtildiği üzere, şayet Afganistan savaşlar ve terörle anılan bir ülke olmasaydı, Asya kıtasında en önemli turizm merkezlerinden biri olabilirdi. Nitekim 1970'lerde Afganistan, Hindistan, Nepal gibi ülkelere dönük turist sirkülasyonunda en önemli geçiş ülkelerinden biriydi.

Belh bölgesi, dolayısıyla Mezar-ı Şerif özneline bölge turizminin en güçlü yönleri olarak şunlar sıralanabilir:

- Bölge, sanayileşmenin düşüklüğü sebebiyle dünyada tabiatın en bakir olarak kaldığı yerlerden biridir. Endüstriyel kirlenmeye uğramamış olan akarsuları ve barajları su sporlarına oldukça uygundur. Dağlık alanlar doğa yürüyüşçüleri, tırmanıcılar için idealdir. Yabani doğasında endemik hayvan ve bitki türleri doğal yaşam meraklıları için nadir türlerle karşılaşmalarını sağlayacak özelliktedir.
- Belh bölgesi yemek kültürü etnik ve yerel mutfaklara ilgi duyanlar için çok çeşitli seçenekler sunar. Hayvancılık yaygın ve doğal koşullarda olduğu için et ve süt ürünleri hem ucuz hem de sağlıklıdır. Ayrıca hayvancılığa bağlı olarak yünlü dokumalar, kilim ve halılar açısından bölge çok renkli seçenekler sunar. Barışçıl bir iklim oluştuğunda bütün bunlar turistleri çekebilecek niteliklerdir.
- Belh vilayeti büyük bir tarihe sahip olan Mezar-ı Şerif ve Belh kentine sahip olması hasebiyle tarih-kültür turizmi açısından son derece önemli bir noktadadır. Bölge, belirtildiği üzere Zerdüşt ateşgedelerinden, çok sayıda cami, medrese ve türbe gibi tarihi yapılara sahiptir. İslam dünyasında birçok ünlü şahsiyet yetiştirmiş olan bölgede türbeler, halen iç turizmin önemli ziyaret yerleridir. Bu yapılar dış ülkelere tanıtıldığında tarih ve kültür turizmi açısından bölge, hiç şüphesiz seçkin bir yere yükselebilecektir.

Öte yandan Belh vilayeti turizminin zayıf yönlerini şu şekilde sayabiliriz;

- Afganistan'ın geneline hâkim olan terör-şiddet iklimi turistler için tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Afganistan'da Mısır, Lübnan gibi ülkelerde olduğu gibi doğrudan turistleri hedef alan saldırılar pek yaşanmamışsa da özellikle Batılıları hedef alan bazı radikal gruplar varlığını korumaya devam etmektedirler. Örneğin 2016'da Mezar-ı Şerif'te Alman Konsolosluğuna Taliban tarafından yapılan bombalı saldırıda 80 kişi yaralanmıştır (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya>). Bu tür saldırılar doğrudan turistleri hedef almadığı durumlar da dahi şehirdeki yabancılar için tehlikeli bir ortam oluşmasına etki edebilmektedir.
- Belh vilayeti turizmi için ikinci önemli eksiklik, ulaşım ve barınma yetersizliğidir. Bölgede uluslararası standartlarda oteller yoktur. Bu nedenle kalabalık kabileler için barınma sorunu yaşanabilmektedir. Ulaşım da benzer şekilde tur düzenleyebilecek araçlar olmadığı gibi şehirlerarası yollar bu tür kalabalık turlar için güvenli değildir. Bugünkü şartlarda başta Mezar-ı Şerif olmak üzere vilayet, turist kafilesi olarak değil küçük grup olarak gezilmesi mümkün bir bölgedir.

GÜÇLÜ (AVANTAJLI) YÖNLERİ	ZAYIF (DEZAVANTAJLI) YÖNLERİ
• Coğrafi konumun elverişli olması • Halkın misafirperver olması • Doğal yapının bozulmamış olması • Değişik turizm imkânlarının bulunması. • Tarihi ve kültürel çekiciliklerin fazlalığı • Festivaller ve sergiler düzenlenmesi • Hz. Ali'nin türbesinin mevcudiyeti	• Yeterli yatırımcı olmaması • Tanıtım ve pazarlama yetersizliği • Devlet desteğinin olmaması veya yetersiz oluşu • Altyapı yetersizlikleri • Ulaşım sorunu ve yetersizliği ile ulaşım çeşitliliğinin az oluşu • Turizm vizyonunun olmayışı • Uygun eğitim almış, nitelikli ve yeterli sayıda işgücünün olmayışı • Öz sermayenin yetersizliği • Kurumsallaşma eksikliği • Turizm çeşitlerinin faaliyete geçirilmemesi
FIRSATLAR	TEHDİTLER
• Vilayetin geçmişe göre genel durumunun iyileşmesi • Güçlü tarihi ve kültürel mirası ve doğal kaynakların varlığı • Ülke genelinde stratejik plan ve turizm yasası uygulanacak olması • Kaçırılan tarihi eserler az da olsa iade edilmesi • Ekonomik ve sosyal alandaki turizmin olumlu etkileri	• Terör olayları ve ülkenin güvensiz oluşu, • Yörenin turistik imajının zayıflığı • Ekonomik sıkıntılar • Tarihi eserleri kaçırılması • Ulaşım ve barınma yetersizliğidir. • İç çatışmalarda tarihi eserlerin tahrip edilmesi • Yerel turizm kaynaklarının tanıtılmamış olması • Savaş nedeniyle mevcut altyapının sürekli tahrip edilmesi • Savaş yüzünden gelecek endişesi • Turizm olumsuz çevresel ve kültürel etkileri • Yabancıları (Batılıları) hedef alan bazı radikal gruplar varlığını • Tarihi eserlerin korunmaması ve restorasyon eksikliği

SONUÇ

Afganistan dünya üzerindeki en şanslı ve en şanssız ülkelerden biridir. Yeryüzünün en zengin coğrafi güzelliklerinden birine sahiptir. Hatta endüstri gelişmediği için yeryüzündeki en temiz su kaynakları ve sanayi kirliliğinin hiç ulaşmadığı bakir alanlara, muhteşem güzellikte dağlara sahiptir. Buna bir de ülkenin Persler, Greko-Baktrialılar, Kuşanlara uzanıp Gazneliler, Selçuklular, Timuriler devrine doğru uzanan büyük tarihini eklersek turizm açısından oldukça büyük bir potansiyele sahip bir ülke ile karşı karşıya olunduğu görülür. Öte yandan yıllar süren savaş ve hoşgörüsüz grupların tahribatı nedeniyle bu miras çok zarar görmüştür. Son yıllarda yaşanan tahribatın yaraları sarılmaya çalışılmışsa da bu konuda çok yavaş adımlar atılabilmektedir. Afganistan yoksul bir ülkedir ve kültürel mirası koruma konusuna büyük bütçeler ayıramamaktadır. Bu nedenle restorasyon yenileme koruma çalışmalarına yeteri kadar kaynak aktarılamamaktadır. Bu nedenle Ağa Han Vakfı gibi uluslararası kuruluşlar ve Unesco'dan yardım alınmaya çalışılmaktadır. Ancak ülkede bir türlü siyasi istikrar kurulamaması nedeniyle bu türden çalışmalarda da aksamlar olmaktadır. Radikal grupların varlığı Afganistan gibi aslında misafirperver insanların yaşadığı bir ülkede yabancıların kendilerini güvende duymamasına yol açmaktadır. Bu da ülkenin geneli gibi Belh vilayetinde de turistlerin cesaretini kıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sebeple konu iki ayrı açıdan değerlendirilebilir. Belh bölgesi dünya kültür ve doğa turizmi açısından kesinlikle birinci sınıf bir alandır. Bu bölgenin tarihsel ve kültürel mirası, pek çok ülke (İspanya'nın Endülüs bölgesi ve eski Roma) ile karşılaştırılabilir düzeydedir. Ancak bu mirasın tanıtılması, değerlendirilmesi konusuna gelinecek olursa elbette durumun hiç de iyi olmadığını belirtmek gerekir. Bölgede her şeyden önce güvenlik sorunu vardır. Örneğin Mezar-ı Şerif'te dönem dönem Alman büyükelçiliği binasına yapılan saldırılarda olduğu gibi büyük terör eylemlerine sahne olmaktadır. Mezar-ı Şerif'i Belh'e bağlayan karayolu dönem dönem Taliban'a bağlı güçlerin kontrolüne geçmektedir. Güvenlik sorunu turistlerin bu bölgede dolaşmaları önündeki en büyük engellerin başına gelmektedir. İkinci olarak Mezar-ı Şerif-Belh vilayetinde konaklama açısından uluslararası standartlarda bir motel sistemi bulunmadığı söylenebilir. Gerçi bölge halkı oldukça misafir perverdir ve birçok misafirin barınma sorununu çözülebilmektedir. Ancak kalabalık turist gruplarını barındırabilecek alt yapı

henüz bulunmamaktadır. Beslenme konusuna gelince Mezar-ı Şerif-Belh bölgesini ziyaret edecek turistler yemekler konusunda asla unutmayacakları bir lezzet dünyasıyla karşılaşacakları söylenebilir. Öyle ki uluslararası mutfak tanıtım programlarında bu bölgeye yapılacak ziyaretler de buranın tanıtılmasını sağlayacak sonuçlar doğurabilir. Benzer şekilde bazıları Hindistan veya Pakistan'dan gelmekle birlikte yerli üretimi de yapılan renkli elbiseler, bölgenin kültürel zenginliğini yansıtmaları ve tanıtılması açısından çok önemlidir.

Sonuç itibarıyla elbette başta Mezar-ı Şerif olmak üzere vilayette turizmin canlanması açısından en önemli adım tarihi mirasın korunması ve tanıtılması olacaktır. Ancak bu Afganistan devletinin şu anki koşullarda kendi başına gerçekleştirebileceği bir proje değildir. Bunun için Türkiye gibi dost ülkeler başta olmak üzere tüm dünyadan destek alınması gerekmektedir. Elbette Belh vilayetinin Mevlana Celaleddin Rumi'nin vatanı, Selçukluların önemli bir ocağı, Gaznelilerin toprakları olduğu hatırlanırsa bu sahiplenme ödevinde en büyük payın Türk dünyasına ve Türkiye'ye düştüğü kesindir. Hiç şüphesiz Belh bölgesi ve özellikle de Mezar-ı Şerif şehri, Afganistan'da politik istikrar tesis edilip, kültür faaliyetlerine yeterli bütçe ayırabilecek bir durum olduğunda, dış devletlerin ve uluslararası kültür kuruluşlarının da yardımıyla dünyanın en ilgi çekici turizm bölgelerinden birisi olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akgül, O. (2004). “*Kültür Turizmi*” *Turizm. İlkeler ve Yönetim* (Editörler: Atila Yüksel, Murat Hançer), Ankara: Turhan Kitabevi.
- Alaeddinoğlu, F. (2006). *Van İli’nin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aleksiyeviç, S. (2018). *Çinko Çocuklar*, (Çeviren, Fatma-Serdar Arıkan), İstanbul: Kafka Yayınları.
- Ansari, S. M. (2003/H.Ş.1382). *Nevroz ve Belh’te Kırmızı Lale Bayramı, Mezar-ı Şerif*, Toplum Bilimleri Fakültesi Yayınları
- Ansari, S. M. (2007/H.Ş.1386). *Belh Coğrafi ve Tarihi Özellikleri*, Kabil: Afgan Mesleki Yayınları.
- Ansari, S. M. (2015/H.Ş.1394). *Afganistan İlleri Genel Coğrafyası*, Kabil: Serveri Sahadet Uluslararası Yayınları.
- Ariz, G. C. (2000). *Afganistan İlleri Coğrafyası*, Peşaver: Arik Seyyar Kütüphaneler İdaresi.
- Ariz, G. C. (2001). *Afganistan Nehirleri*, Peşaver: Arik Yayınları.
- Avcıkurt, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi; Turist-Yerel Halk Etkileşimi*, Ankara: Detay
- Belazuri (1987). *Fütuhu’l Bûldan*, Ankara: Çeviren: Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ceylani, G.A., (2000/H.Ş.1379). *Afganistan İlleri Coğrafyası*. Peşaver: Arik Seyyar.
- Darkot, B. (1967). “Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyonlar”. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 9(17), 3-17.
- Doebrich J. L., Wahl, R. R. (2010). Geologic and Mineral Resource Map of Afghanistan, <https://pubs.usgs.gov/of/2006/1038/> Erişim Tarihi: 25. 10. 2020.
- Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Doğanay, H., Zaman, S. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Ankara: Pegem Yayınları.

- Doğanay, Hayati, (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. (I. Baskı). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Doğaner, S. (2003). “Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması”. *İzmir E.Ü. Coğrafya Bölümü Sempozyumları 2. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu* (16-18 Nisan 2003).
- Doğru, E. (1968). “Mezar-ı Şerif’te Neler Gördüm”, *Hayat Sayı 1 Ocak*, S.10-11.
- Doğu Karadeniz Havzası Toprakları (1981). Ankara: Topraksu Genel Müdürlüğü Yay. No. 10, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yay. No: 230.
- Dupree, N. H. (1982). “Afghanistan Viii. Archeology”, *Encyclopaedia Iranica*, Online Edition, Fasc. 5, 525-544.
- Emekli, G. (2006). “Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15 (1-2), 51-59.
- Emekli, G.,(1998). *Bergama’da Turizm ve Sosyo Ekonomik Etkileri*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Enoki, K., Koshelenko G.A., Hairday, Z. (1996). “*The Yüeh-Chih an Their Migrations*” *History of Civilisations of Central Asia*, Paris: Vol II, Editor: J. Harmatta, Unesco Publishing.
- Erinç, S. (1957). *Tatbiki Klimatoloji ve Türkiye’nin İklim Şartları*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Hidrojeoloji Enstitüsü Yayınları.
- Esin, E. (1991). “Amuderya”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi
- Esin, E. (2006). *Türk Kubbesi- Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gorshenina, S., Claude, R. (2006). *Kâbil’den Semerkand’a Arkeologlar Orta Asya’da*, İstanbul: YKY Yayınları
- Gubar, M. G. M. (2005/H.Ş.1384). *Afganistan Tarihi Coğrafyası*. Peşaver: Meyvand Yayın Evi. Sayı: 5.

- Halik, S. M. (2015/H.Ş.1394), *Belh Tarihi Yerleri ve Binaları*, Belh: Belh Yazarlar Derneği Yayını.
- Hüseyini, S. Z. (2013/H.Ş. 1392), *Afganistan Mimarlık ve Şehirleşme Tarihi'ne Giriş*, Kabil: Horasan Yayınları.
- İbn Hurdazbih (2008/H.Ş.1387). *Yollar ve Ülkeler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İbnül Esir, (1986). *El Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, Çeviren: Ahmet Ağırakça, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İçöz, O. (1991). *Turizm Talebinin Yapısal Analizleri ve Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebini Etkileyen Faktörler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Haremşahlar Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kambun, H. (2008). *Milli Müze'de Afganistan Gizli Hazinesi*, Kabil: Ulusal Coğrafya Yayınları.
- Kozak, N., Kozak, M. (2000). *Genel Turizm, İlkeler ve Kavramlar* (Geliştirilmiş Dördüncü Baskı). Ankara: Turhan Yayınevi.
- Köksal, A. (1982). *Türkiye'nin Genel ve Turizm Coğrafyası*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kuloğlu, A., Doğan, S. (2011). *Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri*, ORSAM Asya Çalışmaları Programı rapor No: 31mart 2011.
- Kurtuluş, R. (2004). "Mezar-ı Şerif" Maddesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* Cilt: 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Nişancı, A. (1988). "Karadeniz Bölgesi'nin İklim Özellikleri ve Farklı Yörelere". *Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (13-17 Ekim 1986)*,
- Olalı, H. (1990). *Turizm Politikası ve Planlaması*, İstanbul: İşletme Fakültesi Yay.No.228, İşletme İktisadi Enstitüsü Yay. No 122, Yön Ajans.
- Öngören, R. (2000). "İbrahim b. Edhem". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 293-295.

- Öngören, R. (2011). “Tasavvuf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 40, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 119-126.
- Özçağlar, A. (1997). *Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler)*. Ankara: Ekol Yayınevi,
- Özçağlar, A. (2006). *Coğrafyaya Giriş (Genişletilmiş 4. Baskı)*, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Özdemir, M. (1992). *Turizmin Türkiye’nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri*. Ankara: Kök-Sav.
- Özgüç, N. (1998). *Turizm Coğrafyası, Özellikler-Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Özgür, E.M. (2000). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*. Ankara: GMC Basın Yayın Ltd. Şti.
- Pugachenkova, G.A. Dar, S.R. Sharma, R.C. Joyenda, M.A. (1996). “*Kushan Art*”, *History of Civilisations of Central Asia*, Paris: Vol II, Editor: J. Harmatta, Unesco Publishing.
- Roşen, R. (2012). “*Belh ve Nevroz*”, Mezar-ı Şerif: Süretger Yayınevi.
- Roux J.P. (2006). *Orta Asya tarih ve Uygarlık*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sargın, S. (2006). “Yalvaç’ta İnanç Turizmi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16(2), 1-18.
- Sarianidi, V. (1985). *Aurora Art Publishers*, Leningrad: Aurora Art Publishers
- Sarianidi, V. Food (1996). “Producing and Other Neolithic Communities in Khorasan and Transoxiana, Esatern Iran, Soviet Central Asia and Afghanistan”, *History of Civilizations of Central Asia*, Paris: Volume I, The Dawn of Civilization: Earliest Times to 700 B.C. (Ed. A.h. Dani-V. M. Mason), Unesco Publishing.
- Sezgin, O. M. (2001). *Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sivrioğlu T., Türkoğlu, T., Jawid, A. (2017). *Başlangıçtan Günümüzde Afganistan Tarih*. İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Soykan, F. (2003). “Coğrafi Çevrenin Turizm Amaçlı Değerlendirilmesinde Turizm Potansiyelini Saptamanın Önemi. İzmir: *Ege Üniv. Coğrafya Bölümü*

Sempozyumları II. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu (16-18 Nisan 2003),

- Soykan, F. (2003). “Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı: 12, 1-11
- Sutudeni, M. (2002). “Verarud ve Havarezim Tarihi Eserleri”, I. Baskı, II. Cilt, Tahran: Dr. Mahmud Afşar Vakfı Yayınevi.
- Tandoğan, A. (1998). *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*. Trabzon: Eser Ofset Matbacılık.
- Tanoğlu, A., 1969, *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul: İstanbul Üniv. Yay. No: 1183, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Yay. No: 45.
- Tavulud, B. (1973). *Moğol Hücumundan Türkistanname*, (Tercüman: Kerim Keşaverz), Tahran: İran Kültür Vakfı Basınevi.
- Timur, A, İçöz, O., vd. (1994). *Ege Bölgesi Turizminin Sektörel Analizi ve Gelişme Stratejileri*. İzmir: SAGES Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar 7, Esiad Yayın No:94.
- Tolman, H.C. (1893). *A Guide to the Old Persian Inscriptions*, New York: American Book Company.
- Toskay, T. (1989). *Turizm, Turizm Olayına Genel Bir Yaklaşım*. (3. Basım), İstanbul: Der Yayınları.
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*. İstanbul: İstanbul Üniv. Yay. No: 1840, Coğrafya Enst. Yay. No: 72.
- Tümertekin, E. (1984). *Ekonomik Coğrafya*, İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- Uçar, D., & Doğru, A. Ö. (2005). *CBS Projelerinin Stratejik Planlaması ve Swot Analizinin Yeri*. Ankara: TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı.
- Yazıcı, T. (1992). “Belh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 410-411.
- Yemen, M. H. (2003). *Afganistan Tarihi*, (İkinci Baskı), Peşaver: KitapYayın Evi.

- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yıldız, H. D. (1992). “Bermekiler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* Cilt:5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 517-520.
- Zaman, M. (2012). *Trabzon İlinin Turizmi Potansiyeli, Potansiyel-Alternatifler-Planlama*. Erzurum: Atatürk Üniv. Yay. No: 999, Edebiyat Fak. Yay No: 137, Araştırma Serisi No: 113.
- Zaman, M., Birinci, S. (2012). “Orta Asya’dan Ege Bölgesi’ne Uzanan Bir Kültür: Tire’de (İzmir) Sultan Nevruz”, Kırım/Ukrayna: *10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi (28 Ağustos-2 Eylül 2012)*.
- Zengin, B. (2006). *Turizm Coğrafyası: Türkiye Genel ve Bölgeler Turizm Coğrafyası*. Sakarya: Değişim Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://archaeology.about.com/od/heritagemanagement/a/buddha.htm>. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

<http://elections.pajhwok.com/>. Erişim Tarihi: 10.11.2019.

http://media.maps101.com/SUB/GITN/ARCHIVES/PDF/592_092801afghanbw.pdf
Erişim Tarihi: 25. 03. 2019.

http://news.nationalgeographic.com/news/2008/02/080205-afghan-paintings_2.html.
Erişim Tarihi: 12.04.2020.

<http://www.afghanpaper.com/info/joghrafia/rod.htm>

<http://www.bakhtarnews.com.af/dari/culture/item/78245>. Erişim Tarihi: 09.07.2019.

<http://www.iranicaonline.org/> Erişim Tarihi: 10.11.2019.

<http://www.qudsonline.ir/news/>. Erişim Tarihi: 20.08.2019.

http://www.worldlibrary.org/articles/list_of_afghanistan Erişim Tarihi: 06.10.2019.

<https://emlakkulisi.com/meryem-ana-evinin-700-bin-ziyaretci-agirlamasi-bekleniyor/190486>. Erişim Tarihi: 17.01.2020.

<https://pubs.usgs.gov/of/2006/1038/> Erişim Tarihi: 25.10.2020.

<https://weatherspark.com/y/148944/Average-Weather-at-Mazar-i-Sharif-Airfield-Afghanistan-Year-Round>. Erişim Tarihi: 16.01.2020.

<https://weatherspark.com/y/148944/Average-Weather-at-Mazar-i-Sharif-Airfield-Afghanistan-Year-Round>. Erişim Tarihi: 22.12.2020.

<https://wisconsinmuslimjournal.org/inside-masjid-e-haji-piyada-uncovering-the-mysteries-of-afghanistans-ancient-nine-domes-mosque/>. Erişim Tarihi: 25.12.2019.

<https://www.addisonlee.com/addlib/know-35-million-people-visit-historical-destinations-every-year/>. Erişim Tarihi: 22.01.2020.

<https://www.afghanistans.com/Information/Climate.htm> Erişim Tarihi: 25.11.2020.

<https://www.atlasbig.com/tr/ulkeler-ortalama-rakim>. Erişim Tarihi: 25.10.2020.

<https://www.atlasobscura.com/places/blue-mosque-afghanistan>. Erişim Tarihi: 06.10.2019.

<https://www.bgs.ac.uk/AfghanMinerals/geology.htm> Erişim Tarihi: 25. 03. 2019.

<https://www.bik.gov.tr/2018de-en-cok-ziyaret-edilen-muze-topkapi-sarayi-oldu/>. Erişim Tarihi: 17.01.2020.

<https://www.bik.gov.tr/2018de-en-cok-ziyaret-edilen-muze-topkapi-sarayi-oldu/>. Erişim Tarihi: 21.01.2020.

<https://www.cemml.colostate.edu/cultural/09476/afgh05-147.html>. Erişim Tarihi: 08.10.2019.

https://www.climatestotravel.com/climate/afghanistan#mazar_i_sharif. Erişim Tarihi: 23.12.2020.

<https://www.farsnews.com/news/13941012001171/> Erişim Tarihi: 25.01.2020.

<https://www.google.com/search?q=shorturl.at%2FxyFIW&oq=shorturl.at%2FxyFIW&aqs=chrome..69i58j69i57.35251j1j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8> Erişim Tarihi: 15.11.2020

<https://www.japantimes.co.jp/news/2018/01/06/world/archaeologists-look-uncover-mysteries-ancient-nine-domes-mosque-northern-afghanistan/#.XdOeYdUzbIU>. Erişim Tarihi: 25.12.2019.

<https://www.mgm.gov.tr/genel/sss.aspx?s=hissedilensicaklik>. Erişim Tarihi: 16.01.2020.

<https://www.mizanonline.com/fa/news/382615/> . Erişim Tarihi: 19.11.2019.

<https://www.theweathernetwork.com/af/14-day-weather-trend/balkh/mazar-e-sharif>. Erişim Tarihi: 16.01.2020.

<https://www.worldweatheronline.com/mazar-e-sharif-weather-averages/balkh/af.aspx>. Erişim Tarihi: 11.11.2020.

<https://www.youtube.com/watch?v=6XBibQMeRKU> . Erişim Tarihi: 06.10.2019.

<https://www.google.com/search?q=Belh+vilayeti&sxsrf=ALeKk01-iwRnonaAb43TmwYO24OXeQwerQ:1606915044486&source>. Erişim Tarihi 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://insanvehayat.com/wp-content/uploads/Belh-1.jpg&imgrefurl>, Erişim Tarihi: 03.08.2020

<https://insanvehayat.com/tarihiyle-cografyasiyla-bizden-bir-sehir-b> Erişim: Tarihi: 10.06.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3d/Damavand_in_winter.jpg Erişim: Tarihi: 15.08.2019

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://afghanistantoday.net/wp-content/uploads/>

https://www.google.com/imgres?imgurl=/items/cache/1e39e63bd016ef5062eea63e74170f96_XL.jpg&imgrefurl/ Erişim: Tarihi: 22.05.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://balkhabi.files.wordpress.com/2010/07/hussaini-1.jpg&imgrefurl/> Erişim: Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://wasiweb.com/wp-content/uploads/> Erişim: Tarihi: 10.03.2019

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://4.bp.blogspot.com/> Erişim: Tarihi: 07.07.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbssbx.com/lookaside/crawler/media/?media/> Erişim: Tarihi: 05.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://m.payam-af-tab.com/images/ocs/000000/n00000442-b.jpg&imgrefurl/> Erişim: Tarihi: 10.08.2020

<http://m.payam-af-tab.com/images/docs/000076/n00076524-r-b-003.jpg&imgrefurl>, Erişim: Tarihi: 10.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbci.co.uk/news/640/cpsprodpb/C915/production/_111977415_20191123_132812.jpg&imgrefurl, Erişim Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/search?q=shorturl.at%2FxyFIW&oq=shorturl.at%2FxyFIW&aqs=chrome69i58j69i57.35251j1j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, Erişim Tarihi: 15.11.2020

<http://2.bp.blogspot.com/-ijbOoFkmRF8/UXjyOvoatjI/jpg&imgrefurl/> Erişim Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl/> Erişim Tarihi: 10.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbssbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D778760565550820&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://media.farsnews.ir/Uploaded/Files/Images/> Erişim Tarihi: 02.04.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbssbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D782490361802094&imgrefurl/ Erişim Tarihi: 05.07.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fichef.bbc.co.uk%2Fnews%2F640%2Fcpsprodpb%2F7621%2Fproduction%2F_93214203_42885da4-ce60-4a4a-82b6-be4cd9fcf1f0/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://mundigak.com/wp-content/uploads/>, Erişim Tarihi: 24.06.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://atis.af/wp-content/uploads/> Erişim Tarihi: 20.04.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbc.co.uk/news/640/cpsprodpb/B82F/production/> Erişim Tarihi: 05.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbssbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D782490361802094&imgrefurl/, Erişim Tarihi: 10.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/30/Tashkurgan_Palace_2.jpg/ Erişim Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/1> Erişim Tarihi: 02.01.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://m.dw.com/image/3561495_101.jpg&imgrefurl/, Erişim Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://atis.af/wp-content/uploads/> Erişim Tarihi: 01.08.2019

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbc.co.uk/news/640/cpsprodpb/80AD/production> / Erişim Tarihi: 15.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbc.co.uk/news/640/amz/worldservice/live/assets/images/> Erişim Tarihi: 04.12.2019

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://image.alkawthartv.com/image/innermedia/> Erişim Tarihi: 126.09.2019

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://www.mizanonline.com/files/fa/news/Erişim> Tarihi 03.13.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://media.farsnews.ir/Uploaded/Files/Images/> Erişim Tarihi: 03.12.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://media.farsnews.ir/Uploaded/Files/Images/> Erişim Tarihi: 03.12.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://media.farsnews.ir/Uploaded/Files/Images/> / Erişim Tarihi: 01.23.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/> Erişim Tarihi: 12.01.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://m.payam-aftab.com/images/docs/> Erişim Tarihi: 03.12.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://static.euronews.com/articles/312262/606x404_5.jpg&imgrefurl Erişim Tarihi: 25.08.2020

<http://2.bp.blogspot.com/-ijbOoFkmRF8/UXjyOvoatjI/0.1.jpg&imgrefurl>, Erişim Tarihi: 03.12.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://jangaavarani.ir/wp-content/uploads/> Erişim: Tarihi: 06.05.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/30/Tashkurgan_Palace_ Erişim: Tarihi: 10.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=http://s1.picofile.com/file/7355663117/6383068Balkh_Bala_Hissar_Timurid_walls.jpg&imgrefurl/ Erişim: Tarihi: 10.07.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://www.raheeno.com/uploadFiles/Images/de53ba4081984f2ebafe29299771b395.jpg&imgrefurl> Erişim: Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://atis.af/wp-content/uploads> Erişim: Tarihi: 04.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D1789857827779069&imgrefurl Erişim Tarihi: 10.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://ichef.bbci.co.uk/news/640/cpsprodpb/43C7/production/_93215371_5db34bb9-a6f3-4602-aada-c2e45337688d.jpg&imgrefurl Erişim: Tarihi: 10.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D1973427659428676&imgrefurl Erişim: Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/jpg&imgrefurl> Erişim: Tarihi: 02.01.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://lookaside.fbsbx.com/lookaside/crawler/media/?media_id%3D179759283706152&imgrefurl Erişim: Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/>, Erişim: Tarihi: 10.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://static.dw.com/image/19299995_303.jpg&imgrefurl Erişim: Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://af.shafaqna.com/wp-content/uploads/>, Erişim: Tarihi: 10.08.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://newsmedia.tasnimnews.com/Tasnim/Uploaded/Image/> Erişim: Tarihi: 01.01.2020

www.google.com/imgres?imgurl=https://babureitook.files.wordpress.com/2017/07/img_2904.jpg&imgrefurl Erişim Tarihi: 07.07.2020

<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://gdb.voanews.com/jpg&imgrefurl> Erişim: Tarihi: 10.08.2020

https://www.google.com/imgres?imgurl=https://gdb.rferl.org/9EB751A3-F6EE-45CF-96B8-0A1C793FCA79_w408_r1_s.jpg&imgrefurl Erişim: Tarihi: 10.08.2020

https://static.dw.com/image/19493176_303.jpg&imgrefurl Erişim: Tarihi: 10.08.2020

<http://fa2.ifilmtv.com/UploadedFiles/Images/> Erişim: Tarihi: 03.08.2020

EKLER**EK 1. Yerli ve Yabancı Turistlerle Uygulanan Mülakat Formu**

Yaş	18-25	()
	26-35	()
	36-55	()
	55-65	()
	65+	()
Cinsiyet	Kadın	()
	Erkek	()
Eğitim Durumu	İlkokul	()
	Lise	()
	Lisans	()
	Lisansüstü	()
	Dini Eğitim	()
Mezar-ı Şerif hakkında bilgilerinizi nerden elde ettiniz?	Aile	()
	Okul	()
	TV	()
	Diğer	()
Belh İlinde en çok beğendiniz tarihi/turistik yapı hangisidir?	Hz. Ali Türbesi	()
	Dokuz Kümbetli Medrese	()
	Balahisar	()
	Mescid-i Hoca Parsa	()
	Diğer	()
Sizce Belh bölgesindeki turistik faaliyetler yeterli midir?	Hiç yeterli değil	()
	Yeterli değil	()
	Nötr	()
	Yeterli	()
	Çok yeterli	()
Sizce Belh bölgesindeki güvenlik yeterli midir?	Çok tehlikeli	()
	Tehlikeli	()
	Nötr	()
	Güvenli	()
	Çok güvenli	()

Mezar-ı Şerif (Belh)'e hangi araçla ulaştınız?	Uçak	()
	Otobüs	()
	Şahsi araç	()
	Taksi vb.	()
	Diğer	()
Mezar-ı Şerif (Belh) içinde hangi araçlarla seyahat ettiniz?	Motosiklet	()
	Otobüs	()
	Şahsi araç	()
	Taksi vb.	()
	Diğer	()
Belh bölgesini yeniden ziyaret etmek ister misiniz?	Evet	()
	Hayır	()
	Fikrim yok	()
Şehrin (Belh bölgesinin) dokusunu bozulduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	()
	Hayır	()
	Fikrim yok	()
	Güvenlik/Terör	()

Sizce Belh bölgesinde turistler için temel sorun hangisidir?	Turist bilgilendirme noktalarının ve rehberlik hizmetinin yetersizliği ()
	Konaklama noktalarının yetersizliği ()
	Ulaşım imkanlarının yetersizliği ()
	Diğer ()
Belh bölgesinin en çok beğendiğiniz yönü hangisiydi?	Tarihi/turistik yerleri ()
	Yemekleri ()
	Konaklama yerleri ()
	Diğer ()
Sizce Belh bölgesinin en lezzetli yemeği hangisiydi?	Özbek pilavı ()
	Kuzu kebabı ()
	Buhar mantısı ()
	Diğer ()
Belh bölgesinde en çok tercih edilen hediyelik eşya hangisidir?	Halı ()
	Kıymetli taşlar ()
	Kuru yemiş ()
	Diğer ()

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Muhiba NAİZY
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Belh Üniversitesi, Talim ve Terbiye Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı.
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Farsça, Özbekçe, Türkçe
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E Posta Adresi	
Tarih	24/12/2020